

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ի Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն

ՆԱՏԱՇԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՑՉԻ ԻՄ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿԸ

Ստեփանակերտ
«Դիզակ պլուս» հրատարակչություն
2013

ՀՏԳ 371
ԳՄԴ 74.2
Պ 797

**Գիրքը փպագրվում է ԼՂՀ կրթության և գիտության նախարարության
երաշխավորությամբ**

Նվիրում եմ բոռնիկիս՝ Նարեկին

Պողոսյան Ն.
Պ 797 Ուսուցչի իմ թղթապանակը/ Ն. Պողոսյան.-
Ստեփանակերտ: Գիգակ Պլյուս, 2013.- 144 էջ:

Նարաշա Պողոսյանի «Ուսուցչի իմ թղթապանակը» գիրքը ուսուցողական նյութերի յուրաքանչյուր ամփոփագիր է: Գրքում զերեղված են ուսուցչի մանկավարժական փորձի այնպիսի ուշագրավ արդյունքներ ու արշանագրումներ, որոնք ուսանելի են և ընդօրինակման արժանի: Բոլոր նյութերն արդիական են և համարալ կրթության արդի բարեփոխումների ընթացքին: Գրքում զերեղված նյութերի առանցքում նորարարական մանկավարժության նոր տեխնոլոգիաներն են, առաջադեմ մեթոդներ, որոնք շահախիված են սրեղծագործող ուսուցչի համարձակ մեթոդով ու յուրաքանչյուր առաջարկներով: Գիրքը ուսանելի և օգտակար կլինի ոչ միայն հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչների, այլև հանրակրթության բնագավառի բոլոր մանկավարժների համար:

ՀՏԳ 371
ԳՄԴ 74.2

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Երկու խոսք հեղինակի մասին</i>	5
<i>Մարդու խոսքը նրա մտքի և ներաշխարհի անսխալ նկարագիրն է</i>	7
<i>Ուսանելի փորձ</i>	8
Ուսուցիչն արարող ու ստեղծարար կամ նախաբանի փոխարեն.....	9
Դասավանդման արվեստը միայն առարկային լավ տիրապետելը չէ (<i>մեթոդամանկավարժական</i>).....	14
Ուսուցիչը ժամանակի խաչմերուկում (<i>մասնագիտական-տեսական</i>).....	19
Դասագործը նթացում ուսուցման մեթոդի ճիշտ ընտրությունը՝ որակի և արդյունավետության երաշխիք (<i>մեթոդական</i>).....	24
Երկու բանաստեղծություն, ուսուցման մեկ մեթոդ (<i>մեթոդական</i>).....	29
Գրողի բանաստեղծական արվեստի ուսումնասիրությունը՝ որպես աշակերտների ստեղծագործական մտածողության զարգացման միջոց (<i>գրականագիտական</i>).....	34
Բանաստեղծական տեքստի ուսումնասիրությունը՝ որպես աշակերտների խոսքի զարգացման անփոխարինելի միջոց (<i>մեթոդական</i>).....	39
Գեղարվեստական ոճը աշակերտների ստեղծագործական շարադրություններում (<i>ուսուցողական</i>).....	46
Երբ գրողի անհատականության ուսումնասիրումը դառնում է աշակերտի անձի ձևավորման ու դաստիարակության միջոց (<i>գեղագիտական</i>).....	52
«Սպանված աղավնի» կամ գրական կերպարի արտացոլումը մերօրյա աշակերտության ընկալումներում (<i>մասնագիտական - տեսական</i>).....	57
Երբ ուսուցման մեթոդը կիրառվում է ստեղծագործական մոտեցմամբ (<i>մեթոդական</i>).....	63
Երբ դպրոցականի հարցը դառնում է ուսուցչի մտահոգությունը (<i>մեթոդական-ուսուցողական</i>).....	69

Հիշողություններ, որ հայոց լեզվի հետաքրքրաշարժ գաղտնարաններն են տանում (<i>ուսուցողական</i>).....	76
Լեզվական սխալները՝ չիմացության հետևանք (<i>ուսուցողական</i>).....	82
Երբ ինքնակատարելագործումը դառնում է ներքին պահանջ.....	89
Ուսուցիչ-ծնող կապը՝ դպրոցական կարգապահության առանցք.....	93
Թեմայի ուսուցման սեղմագրի նմուշներ	
<i>Բաֆֆու կյանքը</i>	98
<i>Ակսել Բակունցի «Ալպիական մանուշակ» պատմվածքը</i>	104
<i>Շաղկապը՝ որպես խոսքի մաս</i>	108
Ամենամյա միջոցառում, որ նպաստում է աշակերտների ստեղծագործական երևակայությանը (<i>ուսումնասիրտարակչական</i>).....	111
Ուսուցչի իմ թղթապանակը կամ որպես վերջաբան.....	116
<i>Գիմանկարի փորձ (Մելանյա Միլոնյան)</i>	118
<i>Երբ դասը դառնում է գրական քեմադրություն, իսկ պոեզիան՝ ճշմարտությանը վերադառնալու ճանապարհ (Արմինե Մուրադյան)</i>	123
<i>Նստաշա Պողոսյանը՝ «Հայտի» ռադիոհաղորդաչարի հյուր (հարցազրույց)- Մելանյա Միլոնյան</i>	129
<i>Կոչմանը հավատարիմ (հարցազրույց)- Չարինե Սառաջյան</i>	140

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Մանկավարժի ինքնորոշման և ինքնագնահատման, ինչպես նաև մասնագիտական զարգացման միջոցներից մեկը անհատական թղթապանակն է: Գրքի խորագիրն արդեն վկայում է հայոց լեզվի և գրականության այդ շնորհաշատ ուսուցչուհու մասնագիտական պատրաստվածության ու արհեստավարժության փաստը: Հարորդակից լինելով ժամանակակից մանկավարժության տեխնոլոգիաներին՝ խորհրդային մանկավարժություն ուսանած մանկավարժը ճկուն է իր հայացքների, համոզմունքների ու դիրքորոշումների մեջ: Ուշագրավ է թերևս այն, որ մասնագիտական թեմատիկայից զատ, որ հետաքրքիր ձևով ներկայացվում է գրքում, ուսուցչուհին ներկայանում է ճշմարիտ մտավորականի, ճշմարիտ հայի կերպարով ու կեցվածքով: Թղթապանակի տարողությունն ընդգծում է նրա մասնագիտական ու անձնային հասունության մակարդակը, ինքնակրթության համալիր ուղղությունները:

Ակնհայտ է նրա հոգեբանամանկավարժական, մասնագիտական ու մեթոդական պատրաստվածությունը (մանկավարժական տեխնոլոգիաներ, ուսուցման ձևեր ու հնարներ, դեկլարելու որակներ), որը ենթադրում է նրա՝ մանկավարժի ազդեցության արվեստը, և այդ արվեստը հրապուրիչ է դարձնում նրա խորը մարդասիրությունն ու աշխարհը գեղագիտորեն ընկալելու, արտացոլելու և սերունդներին մատուցելու հակումը: Ահա այսպիսի ուսուցիչներով, որոնք, ըստ էության, ռազմավար (ստրատեգ) անձինք են, պետք է հետզհետե համալրվի Արցախի բարձրակարգ ուսուցչության բանակը:

Հասարակական կյանքում կատարվող փոփոխությունները, գիտական նվաճումների արագ աճը, մրցակցությունը փոխել են հանրակրթությանը ներկայացվող պահանջները: Այսպիսի պայմաններում մասնագիտական ու մանկավարժահոգեբանական անհրաժեշտ գիտելիքներով զինված ու հասարակական առողջ կենսադիրք ունեցող ուսուցիչներն օղի ու ջրի պես են անհրաժեշտ:

Թերթելով Նատաշա Պողոսյանի գրքի էջերը՝ համոզվում ենք, որ գործ ունենք իր տեսակի մեջ եզակի «առաջնորդ» ու «զինվոր» մտավորականի հետ: Ժամանակն իր պատվերով է ծնել ուսուցչի

այս հրաշալի կերպարին՝ կերպար, որում զուգակցվել են դասական ուսուցիչն ու հայ մանկավարժը, ավանդույթներ չըջանցող ու միաժամանակ ժամանակակից մանկավարժական տեխնոլոգիաներին ու մեթոդներին տիրապետող մասնագետը, ի վերջո՝ մարդ, որ մտահոգ է սերնդի ու նաև հասարակության արժեքային համակարգի ձևավորման խնդիրներով:

Նիկոլ Աղբալյանը մի առիթով ասել է. «Պետք է մոլեռանդ հայություն ստեղծել»: Եվ մոլեռանդ հայություն ստեղծելու նախապայմաններից մեկը դիտվել է ազգային բարձր գիտակցությունը: Մոլեռանդ հայ մտավորականի կերպար է այս ուսուցչի կերպարը, որ փակում է անկումների ճանապարհը:

Հաջողություն և ստեղծագործական եռանդուն գործունեություն մաղթենք Նատաշա Պողոսյանին և ասենք, որ այսպիսի ամբողջական ու ճիշտ կերպարներն ընդօրինակման նյութ են դառնում ոչ միայն աշակերտության, այլև ուսուցչության համար: Այսպիսի կերպարների իշխանությունը ցանկալի է ու պահանջված:

***Լուսինե ՂԱՐԱԽԱՆՅԱՆ
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու,
ԼՂՀ ԿԳ նախարարության մասնագիտական
կրթության և գիտության բաժնի վարիչ***

**ՄԱՐԳՈՒ ԽՈՍՔԸ ՆՐԱ ՄՏՔԻ ԵՎ ՆԵՐԱՇԽԱՐՀԻ
ԱՆՍԽԱԼ ՆԿԱՐԱԳԻՐՆ Է**

Նատաշա Պողոսյանի՝ «Ուսուցչի իմ թղթապանակը» գրքում ես բացահայտեցի երևելի մի հայուհու, ով համալրում է Արցախի նվիրյալ մտավորականության շարքերը: Ազգի ու երկրի արժանապատիվ ապագայով մտահոգ ուսուցչուհին պատվով ու սրբությամբ է կատարում կրթելու և դաստիարակելու իր առաքելությունը: Անտրտունջ է նա ու մեծահոգի, մշտապես գիտակցում է այսօր ցանած սերմի ու վաղվա բերքի բարձր արժեքը, արած-թողածի կարևորությունը՝ երկրի լուսավոր ապագայի կերտման գործում: Եվ դրանում է նա տեսնում իր ջանքերի փոխհատուցումը:

Անգնահատելի է Նատաշա Պողոսյանի դերը գրքի ու գրականության նկատմամբ մատաղ սերնդի մեջ սեր ու հետաքրքրասիրություն ձևավորելու գործում: Սրտացավ ուսուցչուհին անընդհատ ասիականում է «ոգու սով»-ի մասին, որպեսզի այսօրվա սխալներն ուղղելու հոգսը վաղվա ուսերին չծանրանա: Ավելին, Ն. Պողոսյանը գիրքը տանում է դեպի հասարակություն, դեպի կենսական ոլորտ, մի հանգամանք, որով և երաշխավորվում է ազգային ամուր արժեհամակարգը:

Նատաշա Պողոսյանին հաջողվում է գրականության կարգավորիչ ներուժը, ինչպես ասում են, մշտապես գործողության մեջ պահել երիտասարդության հոգում: Այս առումով «Ուսուցչի իմ թղթապանակը» գիրքը սոսկ մանկավարժամեթոդական ուսանելի հրապարակումների ժողովածու չէ: Այն կենդանի խոսքի բացառիկության գաղափարի յուրատիպ արտահայտություն է, սերունդներին հայեցի կրթելու և դաստիարակելու կոչ:

Ստեղծագործական եռանդ ու ավյուն իր գործի անխոնջ նվիրյալին:

***Վարդան ՀԱԿՈՐՅԱՆ
ԼՂՀ գրողների միության նախագահ,
ՀՀ մշակույթի վաստակավոր գործիչ,
բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր***

ՈՒՍԱՆՆԵԼԻ ՓՈՐՉ

Ն. Պողոսյանի՝ «Ուսուցչի իմ թղթապանակը» ձեռնարկը իր կառուցվածքով ու բովանդակությամբ ինքնատիպ է: Այն հեղինակի մանկավարժական աշխատանքի վերլուծությունն է, աշխատանքային ուսանելի փորձը: Ուսուցիչը, առավել ևս սկսնակ ուսուցիչը, գրքի էջերում իրեն հետաքրքրող շատ հարցերի պատասխաններ կարող է գտնել՝ ինչպես ուսուցանել այս կամ այն լեզվական կամ գրական նյութը՝ համատեղելով ավանդական ու արդի մեթոդները, ինչպես զարգացնել աշակերտների ստեղծագործական կարողությունները, նրանց ինքնուրույն խոսքը, ինչպես գրողի կենսագրության ուսուցումը ծառայեցնել սովորող անձի ձևավորմանը կամ գրական երկը ծառայեցնել հիմնական նպատակին՝ սեփական մտքերը պատկերավոր լեզվով արտահայտելու կարողությունների զարգացմանը: Եվ այս ամենը շարադրված է գրագետ ու մատչելի լեզվով, ուստի ընթերցվում է հետաքրքրությամբ:

Թերթում ենք գրքի էջերը, և մեր առաջ հառնում է մերօրյա ուսուցիչը՝ իր մասնագիտությանը տիրապետող, մայրենի լեզվի խեղաթյուրումները չհանդուրժող, ձեռք բերածով չգոհացող, իր սաների հաջողություններով հպարտացող, արդարության ջատագով այն ուսուցիչը, որը չի տեսնում իր աշակերտներին միայն իր սեղանի հետևից, այլ կարողանում է կարդալ ու հասկանալ երեխայի հոգին և նույնիսկ ամենաանուղղելի երեխայի մեջ տեսնում ու զարգացնում է լավն ու դրականը:

Գիրքը գրված է սիրով ու նվիրումով և երաշխավորվում է տպագրության՝ որպես մայրենիի ուսուցիչների մեթոդական ձեռնարկ:

Գայանե ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

**ԼՂՀ կրթության և գիտության նախարարության
կրթության պետական տեսչության հայոց լեզվի և
գրականության տեսուչ**

*Ուսուցիչը հավերժություն է: Ոչ ոք չի կարող ասել, թե երբ է
ավարտվում նրա ազդեցությունը:
Հենրի Ադամս*

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆ ԱՐԱՐՈՂ ՈՒ ՍՏԵՂՃԱՐԱՐ ԿԱՄ ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Այս աշխատանքը, չգիտեմ, ստեղծարար մանկավարժական գործունեության փոքրիկ հիշատակարան անվանե՞մ, թե՞ հետպատերազմյան տարիների իմ մանկավարժական աշխատանքի հուշամատյան՝ ամփոփված մեթոդական, ուսուցողական, մասնագիտական, գրականագիտական և այլ նյութերով, տարբեր միջոցառումների, բաց դասերի վերլուծություններով, գնահատանքի խոսքերով...

Աշխատում եմ Մարտակերտի Վլադիմիր Բալայանի անվան միջնակարգ դպրոցում՝ որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի, և իմ կուտակած աշխատանքային փորձով ցանկանում եմ համեստ նպաստս թողնել մանկավարժության ասպարեզում՝ դրանով իսկ փորձելով յուրատիպ ձևով ներկայացնել ուսուցչի բարդ ու պատասխանատու աշխատանքի նրբությունները. գուցե դրանով օգնած կլինեմ նաև հայոց լեզու և գրականություն դասավանդող ուսուցիչներին, ընդհանրապես՝ մայրենիի նվիրյալներին:

Որպես աճող սերնդի կրթության և դաստիարակության վեհ գործի առաքյալ՝ ուսուցիչը միշտ էլ մնում է նորարար, նրա յուրաքանչյուր դասը դառնում է գեղեցիկ ստեղծագործություն, երբեմն նաև՝ յուրատիպ բեմադրություն, որ հրամցվում է որպես հաճելի անակնկալ, որպես նվիրական արարողություն:

Դասավանդման արվեստը միայն առարկային լավ տիրապետելը չէ: Այն հոգեհմա մի գործողություն է, որ զուգակցվում է ուսուցչի անձնային որակների, մանկավարժական ռոմանտիկայի ու ոգեշնչվածության, պարտքի ու պատասխանատվության զգացման հետ: Իսկ ուսուցչի առաքելությունը բոլոր ժամանակներում էլ մնում է նույնը. նա խորագգա մի անհատականություն է, որ հավատարիմ պիտի լինի իր պատվաբեր կոչմանը, լինի ուսուցանող և խորհրդատու, ստեղծագործող և նորարար, նրբանկատ ու բարի:

Ուսուցիչն իր կերպարով, կյանքով ու ծավալած գործունեությամբ, իր ապրելակերպով մասնակիցն է դառնում գրողի կյանքի կամ գրական երկի վերլուծությանը՝ որպես առաքյալ, լույսի ջահակիր՝ մաքառումներին դիմակայելու անհողողող կամքով, հաստատակամությամբ:

Նրա կերպարն առանձնակի կարևորություն է ստանում հատկապես գրականության դասերին: Նա ընդօրինակման կերպար է դրպրոցականի տարիքային զրեթե բոլոր փուլերում: Եվ միայն ուսուցիչը չէ, որ ապրումակցում է, աշակերտները ևս ունեն խորը ապրումակցման զգացում: Եվ հենց այստեղ է, որ ընդգծվում է ուսուցչի կերպարն ամբողջացնող անձնային ու մասնագիտական որակների անհրաժեշտությունը:

Ահա մեր օրերի ուսուցիչը՝ գրողների հետ հանդիպումներում՝ գեղարվեստական խոսքի ճշմարիտ արժեքների գիտակցումով, բանաստեղծական արվեստի գրականագիտական վերլուծությամբ, որ փորձում է իրական գրականության միջոցով նպաստել աշակերտների ստեղծագործական կարողությունների զարգացմանը և գրողի բանաստեղծական արվեստի ուսումնասիրությունն աշակերտների ստեղծագործական մտածողության զարգացման միջոց է դարձնում: *(Վ. Հակոբյանի բանաստեղծական արվեստը):*

Խորհրդային տարիներին, երբ ուսուցչակենտրոն ուսուցում էր, աշակերտն էր ձգտում գիտելիք ստանալ և, որքան հնարավոր է, շատ տեղեկություններ վերցնել ուսուցչից: Այսօր մենք, դպրոցը, աշակերտությունն այլ իրականություն ենք ապրում. առկա է սովորողների մեջ ուսուցման նկատմամբ հետաքրքրությունների ու դրական դրդապատճառների առաջացման, ասել է թե՛ ուսուցման նոր մշակույթի ձևավորման խնդիր: Կրթական չափորոշիչները ամրագրում են ինչ սովորեցնելու չափանիշները, բայց թե ինչպես դա կարվի, թողնվում է դասավանդող ուսուցչի հայեցողությանը: Այս առումով շատ են ուսուցչի անելիքները. կենսունակ պահել անաղարտ հայերենի իմացությունն ու հայերենով մտածելու կարողությունը, հաղորդակից դարձնել նրանց գեղարվեստական խոսքի ուժին ու հմայքին՝ փորձելով դրանք ծառայեցնել գեղեցիկը ճանաչելուն, գեղեցիկի դիտակետով աշխարհը արտացոլելու ունակության ձևավորմանը: Շարադրանքի և գեղարվեստական խոսքի գրագիտություն սովորեցնող ու-

սուցիչը հենց այսպես է նպաստում աշակերտների ինքնուրույն խոսքի ձևավորմանն ու զարգացմանը:

Ուսուցիչն է, որ իր դասավանդման մանկավարժական փորձով, որի մեջ ամփոփված են մասնագիտական արհեստավարժությունն ու բառաֆոնդը, մատուցվող նյութի մասին համակողմանի տեղեկացվածությունը, զարգացնում է աշակերտների պատկերավոր մտածողությունն ու խոսքը, նպաստում նրանց ազատ և անկաշկանդ արտաքին և գրավոր խոսքի զարգացմանը, սեփական մտքերը դիպուկ ու պատկերավոր լեզվով արտահայտելու կարողության ձևավորմանը, բանաստեղծական և, առհասարակ, գրական տեքստի ուսումնասիրությունը դարձնում խոսքի զարգացման անփոխարինելի միջոց: (*Վ. Տերյանի «Տիրություն» բանաստեղծության ուսուցումը նոր մեթոդներով*):

Դասավանդման ավանդական ձևերին զուգահեռ՝ ուսուցիչը կիրառում է նոր մեթոդներ: Դասագործը նթացում ուսուցման մեթոդի ճիշտ ընտրությունը որակ է ապահովում, եթե տեղին է օգտագործվում: Յուրաքանչյուր մեթոդ ունի իր առավելությունը, որը դասագործը նթացը տանում է դեպի աշակերտակենտրոն ուսուցում: Սա իսկապես ուսումնադաստիարակչական գործընթացի յուրատիպ ռազմավարություն է, որի ճիշտ կատարողը ուսուցիչն է: (*Ալ. Իսահակյանի «Մի մրահոն աղջիկ տեսա» բանաստեղծության ուսումնասիրությունը ԳՈՒՄ մեթոդով*):

Յուրաքանչյուր ուսուցիչ գիտի, որ ուսուցման մեթոդների հիմքում ընկած է աշակերտների ինքնուրույն ուսուցման գործունեությունը, և կան մեթոդներ, որ կարժես այս կամ այն ստեղծագործության վերլուծության համար են նախատեսված, և հնարավոր է ուսուցման մեկ մեթոդով հիանալի միասնությամբ համեմատության մեջ բանաստեղծությունների լավագույն վերլուծություն կատարել, որը շատ դյուրին է և ընկալելի: Այլևս դասագործը նթացն ուսուցչի կողմից պատրաստի գիտելիքների պարզ փոխանցում չէ, այլ՝ աշակերտների ստեղծագործական ու կրեատիվ մտածողության խթանում:

Որպես ուսուցչի մտահղացում՝ կարելի է ուսումնասիրել երկու բանաստեղծություն՝ ուսուցման մեկ մեթոդով: (*Պ. Դուրյանի «Միրել» և «Դրժել» բանաստեղծությունների ուսուցումը «Վենի դիագրամ» մեթոդով*):

Ուսուցման լավ ու վատ մեթոդներ չկան, ուղղակի պետք է դրանք նպատակային ու ճիշտ օգտագործել, նյութին համապատասխան: Երբեմն հարմար է օգտագործել մեթոդը որոշ լրացումներով, այսինքն՝ ուսուցման մեթոդը ենթարկում ենք, այսպես ասած, ստեղծագործական լրամշակման: Սա էլ ուսուցչի ստեղծագործական մտահղացումն է, քանի որ ցանկացած դասանյութ կարելի է տարբեր մեթոդներով ուսումնասիրել, սակայն ընտրությունը կախված է ուսուցչից, այն չպետք է կամայական լինի և աննպատակահարմար: *(Մ. Մեծարենցի գիշերերգերի վերլուծություն «Մանրապատում» մեթոդով):*

Ուսուցիչը գտնվում է նոր բացահայտումների առաջ և յուրօրինակ ձևով բացահայտումների է մղում աշակերտներին: Գրական կերպարի նորովի ընկալումը ևս տանում է դեպի աշակերտակենտրոն ուսուցում: Մեր օրերին համահունչ լուսաբանվում է գրական կերպար՝ նորովի մեկնաբանությամբ, իսկ ուսուցիչը պետք է ուղղորդի աշակերտներին, որպեսզի չշեղվեն կերպարի ճիշտ ընկալումից: Գրական կերպարի նորովի վերլուծությունն աշակերտների մոտ դաստիարակում է մարդասիրության, արժանապատվության բարձր հատկանիշներ: *(Նար-Գոսի «Սպանված աղավնի» վիպակ: Մառաշի կերպարի վերլուծություն):*

Գրողի անհատականությունն ընդգծող կենսագրականի մատուցումը ևս լավագույն դրակներ է ապահովում մատաղ սերնդի դաստիարակության գործում, իսկ գրականությունն այն առարկան է, որը հզոր ուժ ունի և կարելի է նրանով ներագրել աշակերտի ներաշխարհի վրա, ուստի գրականության ուսուցչից շատ բան է կախված: Այստեղ է, որ գրողի անձնական կյանքը դառնում է դաստիարակության միջոց, նրա ապրումները գեղեցիկի զգացողություն են առաջացնում կյանքի, աշխարհի ու նրա գեղեցկությունների նկատմամբ: *(Մուրացանյան օրերի շրջանակներում գրողի նամակաևնու շարքի ուսումնասիրություն):* Այս գործընթացն իրապես նպաստում է աշակերտների արժեքային համակարգի ձևավորմանը:

Արտադասարանական միջոցառումներն ուսուցչի աշխատանքի հայելային անդրադարձն են, նրա ծավալած գործունեության յուրատեսակ նշանդր: Արտադասարանական յուրաքանչյուր միջոցառում նպաստում է աշակերտների ստեղծագործական մտածողու-

թյան և երևակայության զարգացմանը: *(Գրական ցերեկույթ, ինտելեկտուալ խաղ, լավագույն պատի թերթերի և շարադրությունների մրցույթ և այլն):*

Ուսուցիչը պետք է տիրապետի հրապարակային խոսքի արվեստին, ունենա հարուստ արտաքին խոսք: Թերևս երեխաների վրա ազդեցության ու, այսպես ասած, մանկավարժական ներգործության միջոց է ուսուցչի արտաքին խոսքը: Նա նաև այսօրվա մամուլը հեղեղած լեզվական աղավաղումների դեմ պայքարի գլխավոր ջատագովն է: Լեզվական ամեն մի շեղում առանձին մարդկանց կողմից է սկսվում և հետո միայն դառնում ընդհանրական, հետևաբար մայրենիի ուսուցիչը պետք է ուսուցանի անխաթար ձևերին վերադառնալու ուղին դպրոցում, տանը, հասարակական վայրերում, տպագիր ու բանավոր խոսքում: Նա պետք է նաև հասարակական ակտիվ կենսադիրք ունենա ու ապրի հասարակության՝ որպես դաստիարակող միջավայրի հոգսերով ու խոհերով: Նրա խոսքը պետք է պահանջված լինի ոչ միայն արտադասարանական, այլև հասարակության տարբեր ոլորտներում կազմակերպվող միջոցառումներին:

Ուսուցանող, սերմնացան, արարող և ստեղծարար, ճշմարիտ մտավորական՝ հպարտ կեցվածքով, խոհերով ծանրաբեռ, մտքի սլացքով՝ համոզված, որ մանկավարժությունն արվեստ է, ստեղծագործական բերկրանք:

Իսկ ուսուցչի թղթապանակը ամփոփում է նրա քրտնաջան ներկան, միաժամանակ ուրվագծում է և ապագայի համայնապատկերը՝ կերտելով կենսագրություն, ուսուցչի մանկավարժական գործունեության տարեգրություն: Ստեղծենք ուսուցչի մեր թղթապանակը՝ ծառայեցնելով այն մատաղ սերնդին կրթելու վեհ ու անբասիր գործին:

Նադաշա ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Մարդակերպի Վ.Է. Բալայանի անվան
միջնակարգ դպրոցի հայոց լեզվի
և գրականության ուսուցչուհի

**ԳԱՍԱՎԱՆԳՄԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ ՄԻԱՅՆ ԱՌԱՐԿԱՅԻՆ ԼԱՎ
ՏԻՐԱՊԵՏԵԼԸ ՉԷ
(մեթոդամանկավարժական)**

Իմ մանկավարժական-ստեղծագործական որոնումների ճանապարհին հարաբերվել եմ շատ ուսուցիչների և աշակերտների հետ, ականատեսը դարձել տարբեր երևույթների, որոնք ինձ անչափ զարմացրել են, բայց որոշ դեպքերում էլ ուսանելի էին:

Բոլորին հայտնի է, թե երեխայի վրա ինչ ազդեցություն ունի ուսուցիչը, ուստի նպատակ չունեմ ստեղծելու իդեալական ուսուցչի և իդեալական աշակերտի կերպարներ: Տարբեր են ուսումնական առարկաների ուսուցիչները, որոնք սովորողների ստեղծագործական երևակայության և մտածողության զարգացման համար պետք է հնարավորություններ ստեղծեն:

Դասավանդման արվեստի գաղտնիքը ստեղծագործական դիրքորոշում ունենալը կարևորելն է: Դասին կենսունակություն է հաղորդում ստեղծագործական մոտեցումը, որն այն դարձնում է իմացականորեն և հուզականորեն հագեցած:

10-րդ հումանիտար դասարանում Պետրոս Գուրյան էի անցնում: Նախապատրաստվում էի բաց դասի՝ նվիրված բանաստեղծի մահվան 140-րդ տարելիցին: Իմ հարցին, թե Գուրյանի երևակայական գեղեցկուհին լինելու դեպքում աղջիկներն ի՞նչ կանեին, որ երիտասարդ բանաստեղծը չներժվեր և փրկվեր վաղաժամ մահվան դառը շնչից, նրանք վարանեցին մի պահ, նույնիսկ հրաժարվեցին, թե չեն կարող նման իրավիճակ պատկերացնել:

Սեղանին դրեցի մի փոքրիկ քանդակազարդ արկղ և առաջարկեցի իրենց մտքերը գրել և զետեղել այդտեղ: Բաց դասի ժամին ուսուցիչների և աշակերտների հետաքրքրասեր հայացքների ներքո արկղից հանեցի նրանց գրառումները: Իրենց ցանկությամբ էլ բարձրաձայն ընթերցեցին: Հիացած էինք աշակերտների ինքնուրույն աշխատանքով: Դասարանի աշակերտուհի Մարինե Հարությունյանի խոսքերը սրտաբուխ էին. **«Պատիվ կլինեք ինչ համար լինել Մեծն Գուրյանի բանաստեղծությունների երևակայական գեղեցկուհին, լսել բանաստեղծի գեղեցիկ և խորհրդավոր երգերը.**

Բույլ մը նայվածք, փունջ մը ժպիտ,

Քուրա մը խոսք, դյուրեց իմ սիրտ...»:

Հետաքրքիր էին Անուշ Սինասայանի մտքերը: Այդ ինքնամփոփ և համեստ աղջիկը հուզումնառատ տողեր էր գրել. *«Օ, սիրելիս, այդ խոսքերն ինչ են հասցեագրված, դրանք այնքա՛ն և ռոմանտիկ են և լցված սիրո բույրով ու քնքշանքով: Կուզենայի աշնան ոսկեզօծ գորգի վրայով, իրար ձեռք բռնած, քամու նվազակցությամբ պարեհներ մեր սիրո և հիշողության վայառ...»*:

Աշակերտուհիներից Աննա Օհանյանը պատկեր էր ստեղծել. *«Երախարագիտությամբ ես, երկնագույն երկնքի ճերմակ ամպին նստած, հասա խավար սիրո փունջ: Մեծ բանաստեղծը զամված էր մահճակալին, լուռ հառաչանքներ էր հղում բոլորին, նրա դեմքին մթություն էր, բայց երբ փեսավ իր երեսկայական սիրո փրուհուն, կյանքի լույս բացվեց նրա դեմքին...»*:

Որքա՛ն նրբություն և հուզմունք կար Լիլիթ Հարությունյանի տողերում: Չայնի մեղմ ելևէջները մեզ տարան «Սկյուտարի սոխակի» համեստ բնակարանը: *«Երեսկայությամբ ես Գուրյանի մոտ էի, նույն սենյակում: Նա արդեն անկողնային վիճակում էր: Ես նարեցի նրա կողքին, նա բռնեց իմ ձեռքը և շնչաց. «Գեղեցիկ կյանք մ'ալ կա, սերն է այդ...»: Նա հիանում էր իմ վարսերով, իմ խոսքով և ինչպես ինքն է ասում, դյուբակս հայացքով: Նա համբուրում է ճակատս և ասում. «Ես չեմ ուզիլ մեռնիլ և կ'փրկվիմ միայն քեզնով»:*

Այս խոսքերն ապշեցնում են ինչ, փանում մի ուրիշ աշխարհ: Փորշում են փրկել նրան, բայց հոգուս և մարմնիս անհաշտ հակառակությունից սաստիկ ալեկոծվում է իմ ներքնաշխարհը»:

Մերը բնության կողմից մարդուն պարզևած ամենաթանկ արժեքներից է: Պատանեկան շրջանում այն ամենաքաղցրն ու ակնկալվածն է լինում: Իրար հանդեպ ունեցած համակրանքը պատանի աշակերտները փորձում են սկզբից գաղտնի պահել, բայց միշտ չէ, որ հաջողվում է: Ես՝ որպես ուսուցիչ և դասուղեկ, չափազանց գգույշ և նրբանկատ եմ այդ հարցում:

Մեզ առանձնապես անակնկալի բերեց դասարանի տղաներից Վարդանը, որն, ընդհանրապես խուսափում էր ստեղծագործելուց, առանձնակի հետաքրքրություն չունեի դասերի հանդեպ: Ըստ էության, միջավայրը ստեղծագործական էր նաև Վարդանի համար: Կարդացի նաև նրա գրած տողերը: Անպատասխան սիրո խոստո-

վանություն էր դա. **«Ես էլ Դուրյանի նման մերժված և անփոխադարձ սիրո զգացումն ունեմ: Մեր դպրոցի գեղեցկուհին վաղուց էր գրավել իմ ուշադրությունը, և այսօր առիթ է, որ կարողանամ անկեղծանալ. «Դու դարձար իմ կյանքի իմաստը, երջանկությունը, ես խոստանում եմ անդամաճան նվիրվել քեզ: Հանուն քեզ պատրաստ եմ ամեն ինչի: Քո մեջ տեսնում եմ բարություն, ազնվություն, հպարտություն, համեստություն»»:**

Մեփական ուժերի նկատմամբ միշտ անվստահ էր նա: Բայց այդ աշակերտի ոգևորությունն այդ օրն այնքան վարակող էր, որ ինձ հանձնեց նաև ինչ-որ թերթեր: Սկզբում չհասկացա, պարզվեց՝ ռեֆերատ էր գրել. Դուրյանի կյանքն ու գրական գործունեությունն էր ներկայացրել: Ինձ համար գյուտ էր նոր Վարդանը, և չափազանց ուրախ էի:

Ինքնաբերաբար հիշեցի մի դեպք:

Տարիներ առաջ 5-րդ դասարանում սովորող Արտաշեսի ծնողը փորձում էր ինձ համոզել, որ երեխան թույլ է, անկարող և անընդունակ, պետք չէ նրանից ավելին պահանջել: Բայց անկարելի էր համաձայնել նրա կարծիքին. իմ այն հարցին, թե կախարդական փայտիկ ունենալու դեպքում ինչ կանեին, այդ աշակերտը պատասխանել էր. «Կփորձեի դրանով վերակենդանացնել մեր բոլոր գոհված ազատամարտիկներին»:

Տարիներ են անցել: Ամեն անգամ, երբ հանդիպում եմ բուռի ավարտած այդ երիտասարդին, ինքնաբերաբար հիշում եմ այդ դասը, հիշում այդ բարեհամբույր աշակերտին, որ անակնկալի բերեց ինձ իր պատասխանով:

Սովորողների ստեղծագործական ունակությունների հայտնաբերումը դպրոցի ուսուցչի պարտքն է: Սովորողի նկատմամբ հոգատար վերաբերմունքի դեպքում ամրակայվում են, զարգանում այն բոլոր դրական որակները, որոնցով ցանկալի արդյունքի կարելի է հասնել:

Բայց ի՞նչ ասել այն մանկավարժին, որի ստեղծագործական շարադրանքը աշակերտը պետք է սերտի, որպեսզի իրեն ներկայացնող դպրոցը «պատվով» ներկայանա շարադրությունների մրցույթում: Հետաքրքիր է՝ այդ դեպքում հաղթողը ուսուցիչն է, թե՞ աշակերտը:

Բազմաթիվ նրբություններ կան, որոնք պետք է հաշվի առնի յուրաքանչյուր մանկավարժ:

Լինելով դպրոցի հայոց լեզվի և գրականության մեթոդավարման նախագահը՝ տարիներ առաջ փնջային մեթոդավարման աշխատանքն էի վարում: Գյուղական դպրոցներից մեկում համարյա մի ամբողջ կիսամյակ գրավոր աշխատանք չէր տրվել գրականությանից, այն էլ՝ դպրոցի ավագ օղակում: Տարակուսելի էր փաստը. իսկ որտե՞ղ պետք է զարգանան աշակերտի ստեղծագործական ունակությունները: Դասավանդող ուսուցչուհին «արդարացավ», թե աշակերտները չեն սիրում շարադրություն գրել: Տարիների իմ հիշողության մեջ ամրակայվել է այդ «չեն սիրում» արտահայտությունը:

Տարրական դասարան մտա մի օր՝ դաս լսելու: Ուսուցչուհու սուր և ուժեղ ձայնն ինձ զարմացրեց: Նա թեթև ժպիտով արձագանքեց իմ դիտողությանը: Նրա ձայնային տոնը, անշուշտ, բացասաբար կազդի երեխային: Լսողությունը բամբ ձայնին վարժեցրած, մտավոր հոգնածություն ձեռք բերած աշակերտը որքանո՞վ ունակ կլինի ուրիշներին լսելու:

Իսկ ինչքանո՞վ ենք մենք կարևորում աշակերտների վայելչագրությունը:

Դպրոցում Մայրենիի օրվան նվիրված լավագույն ձեռագրերի մրցույթ էր հայտարարվել: Մտա 4-րդ դասարան: Աշակերտների ձեռագրերը չէին ընթերցվում՝ մանր էին, ծուռուծուռ տառերով: Ուսուցչուհին էլ ինձ զարմացրեց իր պատասխանով. «Ես երբևէ ձեռագրին ուշադրություն չեմ դարձրել»: Անմեկնելի էր...

Հաջորդ տարիներին սկսեցի դասավանդել այդ աշակերտներին: Ամեն մեկը հուզական, հետաքրքիր աշխարհ ունեւ: Փոքրիկ Սեդան, որ գրական մաքուր հայերենով բանավոր հիանալի շարադրում էր իր ընթերցած նյութը, մյուսների նման նեղվում էր գրավոր աշխատանքի ժամանակ. «Տիկին Պողոսյան, այս անգամ էլ պիտի ուշադրություն դարձնեք մեր ձեռագրերին»:

Առարկային լավ տիրապետելը դասավանդման գործընթացի հաջողության միակ գրավականը չէ: Դասավանդող ուսուցիչը ոչ միայն պետք է տիրապետի իր առարկային, այլև կարողանա կարևորել այդօրինակ նրբությունները:

Բոլորս էլ գիտենք, որ անհիշելի ժամանակներից ուսուցիչը միշտ էլ եղել է հասարակության սիրո ու ակնածանքի կրողը: Որքան էլ փոխվեն ժամանակները, սերունդները փոխվեն, ուսուցիչն իր կոչ-

ման ու առաքելության հավատարիմ բարձունքին պիտի մնա: Ուսուցիչը, որ միշտ էլ շռայլ ու բարի է եղել, խնկարկվել է որպես իմաստության, ճշմարտության առաքյալ: Այդպես է եղել բոլոր ժամանակներում, այդպես է նաև հիմա. ճակատագրի հանձնարարականով մեզ՝ ուսուցիչներիս, վառվել-բոցավառվել է տրված՝ հանուն մտքի լույսի ու պայծառության, հանուն արդար խոսքի ու ազնվության:

«Լուսարար» 2012, քիվ 21-22

*Ուսուցիչը պետք է ունենա ծայրագույն հեղինակություն
և նվազագույն իշխանություն:
Տ. Շաշ*

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՈՒՄ
(մասնագիտական-տեսական)

Ուսուցման գործընթացում բազում արդիական խնդիրներ են կարևորվում:

Մեր համոզմունքով՝ պատմական ու գեղարվեստական ժամանակի շարժը պիտի զգա ու ապրի ուսուցիչը և պիտի կարողանա նույնը վերապրել տալ:

Մենք գիտենք, որ մատաղ սերնդի համար կյանքի լավագույն դպրոց են հայոց մեծերի կյանքն ու գործունեությունը՝ սկսած սրբագնագույն Մաշտոցից: Նրանց կենսափորձն ու իմաստությունը, բազում խորհրդածությունները կրթության, գիտության, գրականության, արվեստի տարբեր բնագավառների մասին այսօր էլ ուսանելի են և արդիական հնչողություն ունեն:

Կարևոր է այն, թե ինչպես է ուսուցիչն իր կյանքով ու գործունեությամբ, իր ապրելակերպով հարաբերվում գրողի կյանքի կամ գրական երկի վերլուծությանը:

Միշտ փորձել են վեր հանել այն կապը, որ գոյություն ունի տվյալ ժամանակաշրջանի, գրական ստեղծագործության մեջ տեղի ունեցած այս կամ այն դեպքի, գրողի կամ գրական հերոսի ապրած կյանքի միջև, համոզված, որ դասագործընթացում դրանք դառնում են մարդկային լավագույն հատկությունների դաստիարակության գեղեցիկ օրինակներ:

Երբ աշակերտներին խորհուրդ են տալիս, որ գեղեցիկ գրեն, հիշում են Ամենայն հայոց բանաստեղծի իմաստուն միտքը, որ ձեռագիրն էլ բնավորություն է ձևավորում: Երբ նա Վանից ստացել էր տղայի՝ Արտիկի նամակը, առանց կարդալու ետ էր ուղարկել՝ նամակի վրա գրելով. «Գրի՛ր ինչ ես գրել»:

Հետպատերազմյան շրջանի իմ մանկավարժական աշխատանքային գործունեության առաջին ուսումնական տարում վերջին նրատարանին նստած 4-րդ դասարանի աշակերտուհի փոքրիկ Արմինեի պատկերն առայսօր գամվել է իմ հիշողության մեջ. նա ծանր հի-

վանդությունից հետո մահացավ: Այդ օրերին որքա՛ն ծանր ու սուր էր չարենցյան այն զգացումը, որ ապրվում է սանի կորստից հետո: Երբ 1919-20 թվականներին, որպես ուսուցիչ՝ Չարենցն աշխատում էր Կարսի գյուղական դպրոցներից մեկում, իր աչքի առաջ անընդ-հատ սովից մահանում էին դպրոցի երեխաները: Նրանց դալուկ դեմ-քերն ամբողջ կյանքում չհեռացան բանաստեղծի մտապատկերից: Յավագնորեն հասկանալի էր, թե ամեն օր դասամատյանում աշա-կերտների անունները պակասելուց Չարենցն ինչպիսի սարսափելի հուզում էր ապրել: Ու ամեն անգամ, մտնելով նույն դասարանը, ճնշող ապրումներ էի ունենում, երբ դասամատյանում անվան դի-մաց դատարկ վանդակներն էի տեսնում:

Երբ Գուրգեն Մահարու ստեղծագործությունն ենք վերլուծում, ցավի զգացողությունը պատում է իմ հոգին, ու զուգահեռականում հայտնվում է մեր իրականությունը. ավելի ճանաչելի ու ընկալելի են դառնում հորս ապրումները, երբ, վաղ հասակից, ծնողներին կորցնե-լով, նրան քրոջ հետ տարան որբանոց: Գաղթի ճանապարհին Մա-հարին էլ իր քրոջն էր կորցրել: Հայրս էլ էր քույր կորցրել, ում այդ-պես էլ չգտավ, քանի որ նրանց տարբեր որբանոցներում էին տեղա-վորել (տղաների և աղջիկների): Որբանոցային դառը կյանքի մասին մանրամասնություններ այդպես էլ չպատմեց հայրս, բայց մի բան գիտեմ միայն, որ նա Հայաստանի տարբեր քաղաքների որբանոց-ներում էր եղել: Իրենից մեկուկես տասնամյակ առաջ այդ որբանոց-ներում ապրած Գուրգեն Մահարին հետագայում իր «Ինքնակեն-սագրականի» մեջ գրել է. «1915 թ. ես Էջմիածին ընկա, հետո՝ Գիլի-ջան, հետո՝ Երևան, քաղաքից քաղաք, փողոցից փողոց, մայթից մայթ, որբանոցից որբանոց, մահճակալից մահճակալ...»:

Երբ ուսումնասիրում ենք Հովհաննես Շիրազի կյանքը, ով մատն-վելով որբության՝ իր նման հարյուրավոր անապաստանների հետ սկզբից ևեթ ճանաչեց կյանքի հատակը, մտաբերում եմ հորս պատ-մածը, որ աղբրեջանական հայաշատ Կիրովաբադ (Գանձակ) քա-ղաքում, արդեն աշխատունակ, անապաստան նախկին որբանոցա-յին սանը իր փաստաթղթերում աշխատանքի դիմաց փոխված պի-տի տեսներ հայկական «յան» վերջածանցը: Բայց «ովը» չկարողա-ցավ հանդուրժել, այն պիտի դառնար նորից «յան», որ պապենա-կան տոհմը չեղծվեր, այլ դառնար մի մեծ տոհմածառ:

Եվ ինձ համար նոր հնչողություն պիտի ստանային մեծ բանաստեղծի տողերը.

Ղարաքաղը մորս կանչն է,

Ինչ է կանչում հույսով տրտում,

Ղարաքաղը իմ կակաչն է,

Կարմիր, բայց սև ունի սրտում... (Հ. Շիրազ)

Բանաստեղծ Չարենցի «դանթեական դժոխքի» հարցումներն են հնչեցնում. «Ո՞վ հնարեց պատերազմը, ո՞վ դարձրեց կյանքը «թարախակալ երազ», ո՞վ հնարեց այս որբերին, ո՞վ, ո՞վ...»: Այդ ժամերին ինքնաբերաբար հիշում ենք նաև 92-ի ծանր օրերը, երբ առաջին անգամ զգացինք պատերազմի հոտը: Հարազատ գյուղում էինք (Մոխրաթաղ), երբ ոմբակոծությունից հետո մեր մշուշված աչքերի առջև գետնին փռված տեսանք տատիս հաշմանդամ հարևանուհու դիակը...

Երբ 1915 թվականի Մեծ եղեռնից փրկված գաղթականների մասին ենք խոսում, նորից վերհիշում ենք նույն 92-ի բռնագաղթի օրերը, երբ ոտաբոբիկ, ընտանիքով, անտառամիջյան արահետով փորձում էինք մայրաքաղաք տանող փրկության ճանապարհը գրոտնել... Իմ ականջներում դեռ հնչում է քրոջս սրտառուչ ձայնը: Եվ հառնում է իմ առջև մոտակա գյուղերից եկող «գաղթականների» ստվարացող խումբը, դրանց մեջ քայլելուց հոգնած 84-ամյա տատիս գունատ դեմքն են հիշում, որ փորձում էինք փրկել պատերազմ կոչված «դահիճից»: «Ավելորդ» մարդ չկար մեզ համար այդ օրերին, «ավելորդը» Գեմիրճյանի հերոսուհին էր՝ Սրբունը, որի մասին խոսելիս հիշում են նաև ինձ շատ ծանոթ մարդկանց, ովքեր չկարողացան «լքել» իրենց օջախը և հենց այդտեղ էլ կույզ գնացին դաժան պատերազմին:

Գեղարվեստական երկի և մեր օրերի կենդանի օրինակների միջև զուգահեռներ անցկացնելն էսպես ազդում է մատուցվող նյութի լիարժեք ըմբռնմանը:

Երբ հանճարեղ Սևակի պատգամն են հղում իմ աշակերտներին. «Դու այսուհետև ժողովվես պիտի Նախ՝ ինքդ քո մեջ, Եվ ապա՝ քո շուրջ...», փորձում են նոր լույսի տակ արժարժել հայրենիքի և ժողովրդի միավորման նրա տեսակետը:

Մեր հայրենիքը մեզնից դադարկվեց:

Բայց ... ոչ մի վայրկյան, ոչ մի ակնթարթ

*Մենք չենք դատարկվել մեր հայրենիքից:
Մենք սպանվեցինք մեր հայրենիքում,
Բայց հայրենիքը մեր մեջ չսպանվեց: (Պ. Սևակ)*

Սփյուռքահայ գրող Շահան Շահնուրի «Նահանջը առանց երգի» վեպն ուսումնասիրելիս լավ են հասկանում, թե որքան ցավոտ ու արդիական է գրողի սահազանգը սփյուռքահայերի ձուլման վտանգի դեմ: Այն այսօր էլ հնչում է որպես հայությանն ուղղված զգոնության կոչ: Այդ ստեղծագործությունը գրելիս Շահնուրին մտահոգում էր ոչ միայն հայության ներկան, այլև՝ ապագան:

Այսօրվա նահանջողներն են սպանում վաղվա հայ սերունդը: Ուժացման, ձուլման ճանապարհով քայլող վաղվա սերունդն այլևս հայ չի լինելու: Սա է մեծագույն ողբերգությունը, և այդ պատճառով Շահնուրը մարտահրավեր նետեց նահանջողներին:

Բռնագաղթից հետո օտար ավերում ապաստանած տարագիր հայուհու ճակատագրի դառնությունն ենք ճաշակել, և Շահնուրի մտահոգությունն ու ցավը մեզ համար շոշափելի էին:

Խարտյաշ և բարձրասրունք գեղեցկուհիների հմայքը շատ մեծ էր, և ավանդապաշտ հայ ընտանիքների որոշ զավակներ իրենց մեջ ուժ չէին գտնում դիմադրելու այդ հմայքին: Նույն մտահոգությունն այսօր էլ առկախ է:

Օտարվելու տագնապն զգացինք նաև մենք. օտար ավերում՝ հայրենիքից հեռու, ռուսական դպրոցի երկրորդ դասարան հաճախող դստերս (միայնակ են մեծացրել) փորձում էի հայ ու հայալեզու դաստիարակել՝ հեռու պահելով օտարալեզվության վտանգից:

Որքա՛ն հոգեհարազատ են օտարության մեջ հայրենիքի կարոտով տառապած Վարպետի ապրումները, երբ նրա պանդխտության երգերն են հնչում, օտար երկնքի տակ բախտ որոնող «փախստականի» մեր կյանքն ենք հիշում: Եվ մեր հիշողության մեջ կրկին ուրվագծվում է բռնագաղթի ճանապարհը, ու հայրենիքից հեռու, «օտար ամառի ճամփեքի վրա» ապաստան գտած ընտանեկան «խմբանկարից» պակասող մեր հարազատների կորուստն ենք հիշում (հայր, մայր, տատ):

Եվ Շիրազի հայրենակարոտ տողերը նորովի են ընկալվում.

*Ամենայն անգամ,
Երբ հայրենիքի մասին են խոսում,*

*Իմ միտն է գալիս առուն մեր դռան,
Որ մանկությանս հեքիաթն էր ասում,
Եվ մեր խրճիթը քարդու փակ մենակ,
Ուր անուշ ծխով օջախն էր վառվում,
Եվ օրորոցս՝ այն սուրբ ծիսի փակ,
Որ այնպես քաղցր մայրս էր օրորում...*

Չափազանց ցավոտ և սրտառուչ է պանդխտության թեման: Միջնադարի և նոր շրջանի շատ բանաստեղծներ են երգել օտար ափերում բախտ որոնող պանդուխտների զգացումները: Ժողովուրդն ունի բազմաթիվ երգեր՝ հյուսված սիրուց ու կարոտից («Կռունկը»): Այդ երգերը միշտ էլ հնչեցրել են հայրենաբաղձություն, նրանց հերոսը՝ պանդուխտ հայը, օտարության մեջ հոգեպես մնում է հայրենի հողի հետ, երազում իր երկիրը, հույս փայփայում, որ մի օր «եղեգան փողը» կհնչեցնի հաղթական փառքն իր հայրենիքի:

Ազատամարտում հաղթանակած արցախյան մի բուռ ժողովրդի համար որքա՛ն արդիական են հնչում այսօր Վարուժանի տողերը՝ «արյունից պիտի ծնվեն կակաչներ», հայրենիքի նահատակները «պիտի կանգնին գերեզմանին մեջ իրենց», կլինի վարդահեղեղ գալուստ, հայ մայրերը կծնեն «հսկա և հերոս» քաջարի զավակներ, կապրի հայ աշխատավորը, կծփա հայոց արտը, և հայ երդիկներից հավերժորեն կբարձրանա ծուխը:

Իսկ համամարդկային հնչողություն ստացած և միաժամանակ մարդասիրական խոր բովանդակություն ունեցող «Նարեկը» ուսուցանող դպրոցի ուսուցիչը պիտի խոսի համայն մարդկության մաքրվելու և կատարելագործվելու մասին, չէ՞ որ միջնադարի մեծ մարդասերը ձգտում էր մարդուն տեսնել աստվածացած, այսինքն՝ կատարյալ, անարատ, անթերի ու ազատ:

Եվ Աբովյան հայրենասերի ու մանկավարժի՝ **հեղինակի կերպարի** կողքին պիտի կանգնի հայ ուսուցիչը՝ իր անկեղծ, գրավիչ, համոզիչ ու շիտակ խոսքով, իր ապրած կյանքով, իր նոր կերպարով՝ որպես առաքյալ, մաքրության աղբյուր, լույսի ջահակիր, ու հնչեցնի խոսքը մեծ լուսավորչի. «**Չե՛զ եմ ասում, չե՛զ, հայոց նորահա՛ս երիտասարդք, չե՛ր անումին մեռնիմ, չե՛ր արևին դուրբան, փասը լեզու սովորեցե՛ք, չե՛ր լեզուն, չե՛ր հավասր դալիմ բռնեցե՛ք**»

«Լուսարար» 2012, թիվ 27

Աշխարհը բարեկամելու համար հարկավոր է շրջվել դեպի դրական կրթական մեթոդները: Այն պահից, երբ բացահայտվեն առավել արդյունավետ մեթոդները, կրթությունը կդառնա գրեթե միակ համապատասխան բնագավառը, որը կարող է բարեկամել կյանքը:
Բ. Ֆ. Սքիներ

**ԴԱՍԱԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈՂԻ
ՃԻՇՏ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐԱԿԻ
ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ
(մեթոդական)**

Ուսուցման տարբեր մեթոդների կիրառումը դառնում է նպատակահարմար և արդյունավետ, եթե դրանք տեղին են օգտագործվում: Ցանկացած մեթոդի բնորոշ առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ սովորողները մեծ պատասխանատվություն են կրում միմյանց ուսումնառության համար, հանդես են գալիս և՛ սովորողի, և՛ սովորեցնողի դերերում:

Մեթոդը, ընդհանրապես, նպաստում է սովորողների ստեղծագործական մտածողության զարգացմանը և ակտիվացմանը, նրանց հնարավորություն է տալիս դրսևորելու անկաշկանդվածություն, բացահայտում է նրանց ունակությունները, առաջացնում է հավատ սեփական ուժերի նկատմամբ, նպաստում ինքնարժևորմանն ու ինքնագնահատականի բարձրացմանը... Յուրաքանչյուր մեթոդ ունի իր առավելությունը, որը դասագործընթացը տանում է դեպի աշակերտակենտրոն ուսուցում, հետևապես՝ համագործակցային միջավայրի ստեղծում:

Սիրերգու Ավերիք Իսահակյանի «Մի մրահոն աղջիկ տեսա»
բանաստեղծության վերլուծությամբ թերևս հասկանալի կլինի օգտագործած մեթոդի արդյունավետ կիրառության առավելությունը: Նրա սիրային բանաստեղծություններն ուսումնասիրելիս աշակերտները գիտակցում են, որ դրանք աչքի են ընկնում զգացմունքի անմիջականությամբ և ուժգնությամբ, մերժված սիրո տառապանքով, բնությունն իր վշտին մասնակից դարձնելու յուրահատկությամբ: Մի կողմից՝ նրա սիրերգության մեջ անարատ, մաքուր սիրո փառաբանումն է, մյուս կողմից՝ սիրո նկատմամբ հավատի կորուստը:

Սայաթ-Նովայի նման նա մերժված սիրո երգիչ է, բայց, միևնույն

է, իր սիրած էակին բարձրացնում է իդեալի պատվանդանին և գալիք սերունդներին է ավանդում Շուշանիկի անունը՝ համաշխարհային գրականության մեծերի նման, ինչպես Դանթեն՝ Բեատրիչեն կամ Պետրարկան՝ Լաուրային:

Չնվաճված սերը, մերժումի տառապանքը, սիրո կորուստը հարստացնում են բանաստեղծի սիրերգության բովանդակությունը:

Եվ ահա տարիներ հետո Ռիալտոյի կամրջին, արդեն բանաստեղծի հասուն տարիքում, նորից հայտնվում է առեղծվածային կինը: Մի մրահոն սեփեթող գեղեցկուհի ժպտում է նրան՝ արթնացնելով պատանության տարիների ցնորքներն ու մորմոքները:

*Աչքս դիպավ աչքի բոցին,
Ու գլուխս կահեցի,
Ժպտաց ժպտով առեղծվածի,
Հավերժական կանացի:*

Սակայն այլևս նախկին միամիտ հավատը չկա, կյանքի դառը փորձով իմաստնացած մարդն այլ կերպ է նայում գեղեցկությանն ու խաբուսիկ երջանկությանը:

*Միամիտ չեմ՝ հավատամքեզ,
Տառապանքս փորձ ունի.-
Մի մրահոն կույս էր քեզ պես,
Կոտրեց սիրտս պատանի...*

Այս բանաստեղծությունը արտաքուստ պարզունակ է թվում, բովանդակության տեսակետից՝ հեշտ յուրացվող:

Խմբային աշխատանքի միջոցով բառային (հոմանիշներ, հականիշներ...) և պատկերային (մակդիր, համեմատություն, փոխաբերություն...) համակարգերի պարզաբանման արդյունքում թվում է՝ այս հիանալի ստեղծագործությունը (ընդամենը չորս տուն) ամբողջությամբ ընկալվել է, այլևս անելիք չկա:

Բայց բանաստեղծությունը կարդալուց հետո աշակերտների մոտ հարցեր են ծագում, և շատ հարմար է այդ դեպքում օգտագործել **ԳՈՒՍ (գիրեն – ուզում եմ իմանալ – սովորել եմ) համագործակցային մեթոդը:**

Բանաստեղծական տեքստի ուսումնասիրության ընթացքում աշակերտների համար այդ մեթոդը դառնում է ուղեցույց, որոշակի համակարգ է ապահովվում, որի շրջանակներում նրանք կարողանում

են կարդացվելիք նյութի մասին հարցեր բարձրացնել և ենթադրու-
թյուններ անել:

Աղյուսակը՝ երեք մասից կազմված, կարելի է գծել մեծ թղթի վրա
կամ գրատախտակին:

Ընտրված թեմայի անվանումը		
Գիտեն	Ուզում են իմանալ	Սովորել են

Ստեղծագործության վերնագիրը գրվում է ԳՈԻՍ աղյուսակի
վերևում: Աշակերտներին պետք է հարցնել, թե ինչ գիտեն դասի թե-
մայի մասին, և նրանց ասածները համառոտ գրի են առնվում աղյու-
սակի առաջին («Գ-ի՞նչ գիտենք») սյունակում:

Աշակերտները գիտեն, որ բանաստեղծը պատահաբար հանդի-
պել է մի անձանոթ մրահոն աղջկա, որի առեղծվածային ժպիտն
անգամ նա թերահավատորեն է ընդունում, քանի որ նրա պատանե-
կան սիրտը կոտրել էր սիրած էակը՝ Շուշանը:

Աշակերտներին պետք է հարցնել, թե թեմային կապված ինչ հար-
ցեր ունեն և առաջարկել, որ գրանցեն դրանք աղյուսակի երկրորդ
(«Ու- ի՞նչ ենք ուզում իմանալ») սյունակում:

Ուսուցիչը կարող է աշակերտներին օգնել՝ դասակարգելու իրենց
հարցերը, միաժամանակ պետք է ուղղություն տա, թե տեղեկատվու-
թյան ինչ տեսակներից կարող են օգտվել: (Օրինակ՝ հանրագիտա-
րանից, Ավ. Իսահակյանի «Հիշատակարանից»...)

Աղյուսակի երկրորդ սյունակում գրվում են հարցերը.

Ո՞ր քաղաքում է գրվում Ռիպրոյի կամուրջը և ինչպիսի՞ն է այն:

Ինչո՞վ է կապված այդ քաղաքը բանաստեղծի հետ:

Ինչպե՞ս է տեղի ունեցել այդ հանդիպումը:

Մի՞թե Իսահակյանը նորից էր սիրահարվել:

Աշակերտների ուսումնասիրությունների արդյունքում (թեկուզ
հաջորդ դասաժամին) ուսուցչի օգնությամբ հնարավոր է դառնում
պարզել այդ հարցերի պատասխանները, որոնք համառոտ լրաց-
վում են աղյուսակի երրորդ սյունակում («Ս-ի՞նչ ենք սովորել»):

Աշակերտները կհմանան, որ ճարտարապետական առումով շատ ուշագրավ է Ռ-իալտոյի կամուրջը, որը գտնվում է Վենետիկում: Կամրջի երկարությունը 28 մ է, առավելագույն բարձրությունը կենտրոնական մասում՝ 7,5 մետր: Ծոխ զարդաքանդակներով է այն: Մի կողմից մարդ երբ գալիս է, հակառակ ծայրից եկողին կարող է չտեսնել: Երբ որոշ բարձրության է հասնում, այն ժամանակ միայն տեսանելի է դառնում եկողը: Այդպես բարձրանում էր բանաստեղծը կամրջով, երբ հեռվից երևում է կապույտ հագնված մի աղջիկ. **«Հորդ մազերը-գեղ գիշերվա և հակինթներ ականջին»:** Այդ աղջիկը շատ էր սիրուն, նույնիսկ մի քանի տղաներ հետևից էին գնում, ոմանք էլ կողքից էին նայում նրան: Այնքան գերող էր, որ Իսահակյանն էլ չկարողացավ անտարբեր անցնել:

Անշուշտ, դա սեր չէր, եթե հիշենք բանաստեղծի խոսքերը. «Շուշիկի սերը համարում եմ մերժված սեր: Բայց եթե այդ մերժումը չլիներ, ես այդքան բոցավառվել չէի կարող...Շուշիկն է թև տվել իմ սիրո քնարին ...»:

Կենսագրական տեղեկությունների ուսումնասիրության արդյունքում աշակերտները կհմանան, որ բանաստեղծը երկար տարիներ ապրել է հայրենիքից հեռու՝ արտասահմանում: 1925թ.-ին նա Վենետիկում էր, հենց այդտեղ էլ գրել է այդ բանաստեղծությունը: Նույն թվականի օգոստոսի 25-ին Իտալիայի Վիչենցիա քաղաքում Իսահակյանի հուշերին ավելանում են այս տողերը. **«Օգտարության մեջ: Մուգիկ լսում եմ քախառելով մենակ: ... Տիրություն է ծավալվում հոգուդ մեջ և աշխարհում... Սերդ զարթնում է սրտիդ մեջ, վերքդ բացվում է նորից հին վերքդ:**

Ինչքա՞ն բախարավոր կարող էիր լինել, և չեղար... Ո՞վ Շուշիկ, ի՞նչ արիր ինձ, որ փասնյակ փարիներ հեղոն դեռ մխում է վերքս...»:

Աշակերտների համար հասկանալի է դառնում, որ Վարպետի մեծ սերը կեսդարյա պատմություն է ունեցել: Այդ սիրուց են ծնվել նրա հրաշալի բանաստեղծությունները՝ «Գարդս լացեք», «Էս ճամփեն ոլոր-մոլոր», «Գիշերն եկավ, գով հովն ընկավ», «Միրեցի, յարս տարան», «Օտար, ամայի ճամփեքի վրա»... որոնք նույնքան սրբտաշարժ և հիանալի մեղեդայնությամբ են ուղեկցվել:

Այնուհետև աշակերտներին պետք է ուղղորդել, թե ինչպես դասա-

կարգեն արդեն ունեցած և նոր տեղեկատվությունը երրորդ սյունակում:

Երբ ԳՈՒՄ աղյուսակը լրացվում է, ամփոփվում է ամբողջ դասարանի կամ առանձին աշակերտների կողմից դասակարգված ողջ տեղեկատվությունը:

Այդ մեթոդը ուսուցիչներին թույլ է տալիս պատկերացում կազմել աշակերտների՝ տվյալ թեմայի վերաբերյալ ունեցած նախնական գիտելիքների մասին: Չարգանում են աշակերտների ինքնահարցման, ինքնավերլուծության հմտությունները, նրանք սովորում են ավելի ակտիվորեն կարդալ, որպեսզի թեմային առնչվող իրենց հարցերի պատասխանները գտնեն: ԳՈՒՄ–ը ուսուցման լավագույն մեթոդ է, որը կիրառելու դեպքում աշակերտները տարբեր աղբյուրներ ուսումնասիրելու հնարավորություն են ունենում: Այն կարելի է կիրառել թե՛ բանաստեղծական տեքստի և թե՛ արձակ գրական երկի ուսումնասիրության ժամանակ:

Կարևորն այդտեղ մեթոդի ճիշտ ընտրությունն է, որը դասագործընթացում լավագույն որակ է ապահովում: Ավելին, մեթոդը դառնում է ռազմավարական պլան, որի ճիշտ կիրառման ժամանակ ի կատար են ածվում ինչպես դասի, այնպես էլ ուսուցչին ներկայացվող դիդակտիկական, պերցեպտիվ, դաստիարակչական պահանջները:

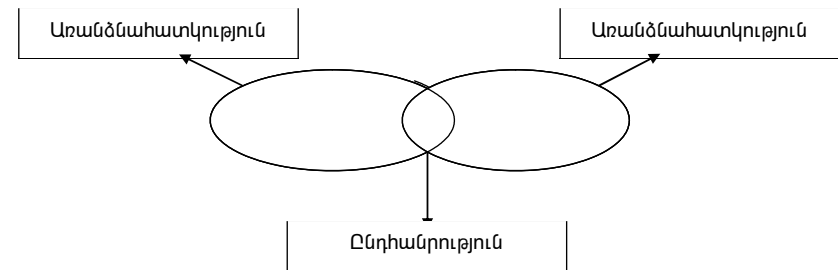
**ԵՐԿՈՒ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԿ ՄԵԹՈՎ
(մեթոդական)**

Նյութի ամփոփման ու առավել ամրակայման համար հիանալի եղանակ է «Վենի դիագրամ» մեթոդի կիրառումը, որն ընդգծում է ինչպես գրական սրեղծագործության գաղափարական հարցադրումները, այնպես էլ վեր հանված խնդիրները, գործող գրական կերպարների առանձնահատկությունները և այլն: Ուսուցման այս մեթոդի կիրառումը գրականության դասերին ենթադրում է գրական հերոսների համեմատական վերլուծություններ, որոնք ինքնադիպ բնութագրումներով են արտահայտվում սովորողների մրաժողության ու երևակայության արդյունքում: Տարանջարվում են այս կամ այն գրական կերպարին բնորոշ՝ ինչպես ընդհանրություններն ու փարբերությունները, այնպես էլ՝ առանձնահատկությունները: Ըստ որում, նյութի ամրակայումն առավել լիարժեք է ընթանում, եթե համեմատություններն ու զուգորդումները կատարվում են ոչ միայն փվյալ, այլ նաև այլ հեղինակների նույն քեման արժարժող սրեղծագործություններից: «Վենի դիագրամ» մեթոդն իսկապես նպաստում է ոչ միայն աշակերպների համեմատական-վերլուծական մտքի զարգացմանը, այլև ինքնուրույն եզրահանգումներ կատարելու կարողության ձևավորմանը:

Յուրաքանչյուր ուսուցիչ գիտի, որ ուսուցման մեթոդների հիմքում ընկած է սովորողի ինքնուրույն ուսումնական գործունեությունը, գիտելիքների ձեռքբերման գործընթացում նրա ակտիվ ու անմիջական մասնակցությունը: Յանկացած թեմայի ուսումնասիրություն կարելի է կազմակերպել ամենատարբեր մեթոդներով, ուսուցիչն ազատ է մեթոդների ընտրության հարցում, սակայն ընտրությունը չի կարող ինքնանպատակ ու կամայական լինել: Ինչպես գիտենք, շատ կարևոր է մեթոդի ճիշտ և նպատակահարմար ընտրությունը: Հիշենք, որ պետք է հաշվի առնել նաև սովորողների գիտելիքների մակարդակը, տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկությունները: Բայց կան մեթոդներ, որ թվում է՝ դրանք զուտ այս կամ այն ստեղծագործության վերլուծության համար են նախատեսված: Դրա հիանալի օրինակ է **Պ. Գուրյանի «Միրել»** և **«Գրժել» բանաստեղծությունների վերլուծությունը «Վենի դիագրամ» մեթոդով:**

Սրանք ներքին միասնություն ունեն և կարող են հասկացվել համեմատության մեջ: Որպես մտահղացում՝ բանաստեղծի կողմից դա բանաստեղծական արվեստի իսկական գյուտ է թե՛ բովանդակության և թե՛ կառուցվածքի տեսակետից:

Բանաստեղծությունների ուսումնասիրության համար չափազանց դյուրին և հարմար է այս մեթոդի օգտագործումը, որը հիմնականում կատարվում է նյութի ամփոփման և ընդհանրացման ժամանակ՝ գաղափարները, երևույթները, անձերին միմյանց հակադրելու կամ դրանց ընդհանրությունները ցույց տալու նպատակով: Այն կառուցվում է երկու կամ ավելի շրջանաձև պատկերների միջոցով, որոնք հատման մեծ մակերես ունեն կենտրոնում, որտեղ նշվում են ընդհանրությունները, իսկ չհատվող մասերում առանձնացվում և շեշտվում են նրանց առանձնահատկությունները: (Անպայման համառոտ պետք է գրել և՛ ընդհանրությունները և՛ առանձնահատկությունները):



Մինչ այս ստեղծագործությունների համեմատական վերլուծությունը, աշակերտները կարդում, բառային աշխատանք են կատարում, ուսումնասիրում են բանաստեղծությունների պատկերային համակարգը, իհարկե, ուսուցչի ընտրած համապատասխան մեթոդով:

Այնուհետև դասարանը կարելի է բաժանել տարբեր խմբերի, որոնք կներկայացնեն ընդհանրությունները և «Սիրել» ու «Գրծել» բանաստեղծությունների առանձնահատկությունները:

Կառուցվածքի տեսակետից աշակերտների համար նկատելի է, որ բանաստեղծություններից յուրաքանչյուրը կազմված է վեցտողանի հնգական տներից՝ երկտող կրկներգով: Գրված են նույն հան-

գով, նույն համաչափությամբ, տողերի նույն քանակով: Երկու դեպքում էլ երկտող կրկներգին է հաջորդում վեցտողանի մեկնությունը:

Բայց այս բանաստեղծությունները բովանդակության առումով ունեն առանձնահատկություններ:

«Սիրել» բանաստեղծության մեջ սիրո հեքիաթն ավարտվում է երջանկության դյութանքով, այն արտահայտում է իդեալը:

«Սիրելը» բանաստեղծի երազանքն է փոխադարձ սիրո մասին, այն երջանկության մասին, որ այնքան վառ է նրա երևակայության մեջ, որը ապրում է բանաստեղծը՝ զգալով այն իբրև իրականություն:

Բույլ մը նայվածք, փունջ մը ժպիտ,

Քուրա մը խոսք դյութեց իմ սիրտ:

Այս բանաստեղծության մեջ սիրո խոստումներով հրապուրող էակը «Դրժել»-ի մեջ հալածում է նրան իր դժգոհությամբ ու մերժումի խոսքերով: Այստեղ խզվում է իդեալի և իրականության ներդաշնակությունը:

Փունջ մը կնճիռ, բույլ մը կայծակ,

Դժոխք մ'անեծք խոցեց հոգյակս:

«Սիրել» և «Դրժել» բանաստեղծությունները ներկայացնող աշակերտական խմբերը կամ զույգերն առանձնացնում են գործածված առանցքային բառերն ու բառակապակցությունները:

ա) «Սիրել» - նայվածք, ժպիտ, դյութանք, սիրել, փթիթք, կապույտ երկինք, եղեն, ջինջ վտակ, երազներ, բույր, պաշտել, գրկել, քնար, սրտակցիլ, ըզմայլիլ, սեր, ծաղիկներ...

բ) «Դրժել» - կնճիռ, կայծակ, դժոխք, անեծք, ամպ, սուգ, անդունդ, տրտունջ, ամպրոպ, ցնցել, խոցել, մխալ, գունատ, որոտ, մոխիր, խորշ, ծաղր, գերեզմանի փոս...

Արտաքուստ նկատելի է, որ իրար են հակադրվում բանաստեղծական աշխարհը («Սիրել») և իրական աշխարհը («Դրժել»): Ըստ Դուրյանի՝ իրական աշխարհը բանաստեղծական աշխարհի հակապատկերն է: Այն ձանձրալի է և չարությամբ լի ու անիծված: Այդ հակաաշխարհում Դուրյանը ստեղծում է իր երևակայական տիրուհու կերպարը, որի սերը չվայելած՝ հեռանում է աշխարհից:

«Մեռնի՜լ թարմ և երազկոտ... մեռնի՜լ առանց մարմարյա ճակտի վրա խորշոմ մը բորբոքելու, առանց հոգին ժպիտով մը հրդեհելու, մեռնի՜լ... տխուր է շատ»:

Եվ ահա աշակերտները կատարում են համեմատական վերլուծություն, մեկընդմեջ խմբերն արտահայտում են իրենց մտքերը, թվում է՝ ինչ-որ բան պիտի փոխվի, բայց...

«Սիրելի» բանաստեղծության մեջ բանաստեղծն ուզում է «լուռ մեհանալ», սիրել փթթող ծաղիկները, անտառների թավուտ խորշերը, երկնքի կապույտ կայծերը, առավոտվա ցողը, երեկոյան մշուշը և «սուր» զմայլվելով այս ամենով՝ կարդալ իր ճակատագրի «սև գիծը»:

«Դրժել»-ի մեջ սիրերգու բանաստեղծը ցանկանում է պաշտել աղջկա ժպիտը, սիրել «աստղերն սև աչերուն», ուզում է մոտ լինել նրան, շոշափել նրա «ծալ-ծալ» վարսերի ալիքը, բայց մթագնում է նրա «պայծառ ճակատը», իր հոգին արձակում է միայն տխուր հառաչ և ահա լսում է վանող տրտունջը. «Ձիս կընեղե՛ս»:

Իրական աշխարհին ահա նորից հակադրվում է բանաստեղծական աշխարհը: Բանաստեղծի սրտակիցը մի անգամ «ջինջ վտակն» է դառնում «Սիրելի» բանաստեղծության մեջ, որը, մշտահոս լինելով, իր վազող ալիքների մեջ անբացատրելի գաղտնիքներ է տանում: Վտակը հմայիչ է և զուլալ սիրտ ունի:

Այնուհետև բանաստեղծի գրուցակիցը դառնում է զեփյուռը, որը բեկբեկվելով իջնում է երկնքից, փաղաքշում, գրավում բոլորին իր արբեցնող բույրով, որ բերել էր իր հետ:

Եվ ահա բանաստեղծն ուզում է քնար լինել («Դրժել») և հեալ աղջկա մատների նվազում, բայց լսում է ամպրոպի պես սաստող ձայնը. «Սիրելի չես կըրնար գիս»: Բայց դարձյալ բանաստեղծը նրան է հղում գունատ ճակատի ու մարող աչքերի թախանձանքը, սակայն արձագանքը լինում է քամահրանք. «Բավ սիրեցի քեզ, մնաս բարյա՛վ»:

Հուսալքված բանաստեղծն արդեն «Սիրելի» բանաստեղծության մեջ ցանկանում է հեռանալ կյանքի ժխորից, նա ուզում է ապրել երջանիկ ոգևորությամբ, «պաշտել, գրկել միայն քնար»՝ իբրև «սիրող էակի», տրվել ազատ ներշնչանքին՝ քնարի հետ սրտակցելով «սիրողաբար»:

Բանաստեղծի հոգում անընդհատ առկայծում է սիրելու և սիրվելու կարոտը, նա շարունակ հիշում է, որ բնությունից բացի կա նաև այլ աշխարհ, որտեղ մենակության թախիծը փարատվում է փոխա-

դարձ սիրո երջանկությամբ:

Բայց ահա ամպերն են որոտում («Դրժել»), կայծակնահար անում նրա երիտասարդ հոգին, մոխիր են դառնում երագները, միայն մի խորշ կար, որ չէր ծաղրում նրան, դա «փոսն» էր գերեզմանի:

*Խորշ մը կար, որ զիս չը ծաղրեր,
Այն լուռ փոսն էր գերեզմանիս...*

«Սիրել» և «Դրժել» բանաստեղծությունները, իրար հակադրելով, իրոք, լավ կարող են հասկացվել միայն այդպիսի համեմատական վերլուծության մեջ: Բայց բոլոր աշակերտների համար էլ ցավոտ պիտի հնչեն Պ. Սևակի հիանալի տողերը. «Ապրելով ընդամենը երկու տասնամյակ, ստեղծագործելով ընդամենը մեկ-երկու տարի, գիտակցական ողջ կյանքում մահամերձ Դուրյանը իր «փունջ մը ժպիտ»-ով ու «անդունդ մը հառաչ»-ով դարձավ մեկն այն երջանիկներից, որոնցով համայն մարդկությունը ոչ թե հիշում, այլ ամեն անգամ վերապրում է իր երիտասարդությունը»:

Այս բանաստեղծությունների համեմատական վերլուծությունն անավարտ կլիներ, եթե չասվեր, որ կյանքի ու մահվան առեղծվածը շատ է զբաղեցրել Պ. Դուրյանին, որն արտահայտել է նույնիսկ սիրային քնարերգության մեջ: Այդ գաղափարը սիրո երգերի մեջ գեղարվեստական կատարելության է հասցրել հենց «Սիրել» և «Դրժել» բանաստեղծություններում:

Իր մահը երգող մահերգակ Դուրյանը գիտեր, որ կյանքի ու մահվան սահմանագծից է սկիզբ առնում անմահության գաղտնիքը, որն առնչվում է յուրաքանչյուր էակի գոյության իմաստի հետ:

*Եթե Կրթության մահու հրեշտակ
Անհուն ժպիտով մ' իջնե իմ դեմ...
Շոգիանան ցավքս ու հոգիս,
Գիտցեք, որ դեռ կենդանի եմ:
Իսկ աննշան եթե մնա
Երկրի մեկ խորշն հուշակույտն իմ,
Եվ հիշարակս ալ թառամի
Ա՛հ, այն արեւն ես կը մեռնիմ... («Իմ մահը»)*

**ԳՐՈՂԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՇԿԵՐՏՆԵՐԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑ
(գրականագիտական)**

Արցախի գրական օջախի ներկայացուցիչների հեղինակության շրջանակներում, որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի, բազմիցս կազմակերպել եմ տարբեր միջոցառումներ:

Դեռևս 2006 թվականին Մարտիկերպի գրականասեր հասարակության հեղինակուհի ունեցած մի այդպիսի հանդիպման ժամանակ ներկայացա Վարդան Հակոբյանի բանաստեղծությունների՝ լեզվի և ոճի մասին գրականագիտական համառոտ վերլուծությամբ, որը հետագայում արձագանք գտավ «Մարտիկերպ» թերթում: (2006, թիվ 11)

Այդ ուսումնասիրության արդյունքում (Երկերի Ա հատոր) իմ ձեռքի տակ կային 70-ի չափ համեմատության օրինակներ, մոտ 100 փոխաբերական մտքեր, 250-ի մոտ մակերազմող կապակցություններ: Հետագայում առանձնացրել եմ նաև համեմատությունների մի այլ խումբ՝ փոխաբերական համեմատություն, ուշադրություն եմ դարձրել, ըստ խոսքիմասային պարկանելության, մակերազմող կապակցությունների տարբեր խմբերի, այդ թվում նաև դարձվածքներ, չափազանցության օրինակներ, ժողովրդական մտածողությանը հստակ խոսակցական բառաչներ..., որոնք որպես գեղարվեստական պարկերազմող և արտահայտիչ խոսքի օրինակելի նմուշներ, սրեղծագործելու շնորհ ու չիրք են հաղորդել իմ աշակերտներին:

Ընդհանրապես, գրողների հեղինակությունները նպաստում են աշակերտների սրեղծագործական կարողությունների զարգացմանը, և ես նպատակ ունեմ վեր հանելու դպրոցում սրեղծագործող աշակերտների մի փոքրիկ «աստղաբույլ» համոզված, որ իրական գրականության միջոցով կյանքը ճանաչած այսօրվա աշակերտները վաղը անպայման հայրենասեր քաղաքացիներ կդառնան: Եվ այդ համոզմունքով իմ վերլուծությամբ համառոտ ներկայացնում եմ Արցախի գրողների միության վարչության նախագահ Վ. Հակոբյանի բանաստեղծական արվեստի համառոտ

անխաղաղ, որն ինչ անչափ օգնում է աշակերպների մոտ զարգացնելու և բացահայտելու նրանց սրբազորական ունակությունների անսպառ պաշարը:

Խոսքի տառապանք: Ասում են՝ ամենից շատ դա բաժին է ընկնում բանաստեղծներին, չէ՞ որ «բանաստեղծ»՝ հենց «խոսք ստեղծող» է նշանակում:

Բանաստեղծներն են, որ գեղարվեստական խոսքի ճշմարիտ արժեքներ են ստեղծում:

Հիշենք Հովհ. Թումանյանի տողերը. **«Ամեն մի բառ, ամեն մի ձև կամ ոճ մի մեծ սրբազորություն է ու մի ամբողջ աշխարհ»:**

Ահա այդպիսի բառ, խոսքի ձև կամ ոճ ընտրելու և գտնելու համար է, որ տքնում են բանաստեղծները:

Իսկ բանաստեղծ Վ. Հակոբյանի խոսքերով.

*Բառերը միշտ էլ կանաչ են լինում,
Նրանք թռչնում են միայն այն պահին,
Երբ հանկարծ իրենց տեղը չեն դրվում,
Դրա համար էլ,
Գրիչ առնելիս,
Չեռքիս տեղ ասես սիրտս է դողում:*

Ուղղակի հիանում ես Վ. Հակոբյանի ստեղծած բառերի արվեստով: Կատարյալ է պատկերավորման և արտահայտչական միջոցների օգտագործման վարպետությունը: Բանաստեղծի մտածողությանը բնորոշ է պատկերավորությունը, ուստի ինքնատիպ ու նուրբ են նրա ստեղծած պատկերները:

*Սգավոր հովը
Գլորեց իրեն անդունդներն ի վար,
Ուռենին հողի կրծքին հեկեկաց,
Ծնկները ծեծեց,
Եվ բարակ առուն նվաղեց լացով: (Երկեր Ա, էջ 51)*

*Ինչնով է լեռը թևանցուկ անում
անցնող դարերին,
Ինչնով է սրտում բացված վարդերը
մեկնում աշխարհին...
...Ես լեռան չեռքն եմ: (էջ 258)*

Հակոբյան բանաստեղծի գրչի տակից առատորեն դուրս եկած մակդիրները, անակնկալ համեմատություններն ու ընդգրկուն փոխաբերությունները նրբերանգներով լրացնում են իրար՝ ստեղծելով ներքին բազմազանություն:

*Երբ ծաղիկները
Առվի ջուրն ի վար չգվում են ճերմակ
Ժապավենի պես,
Խիղճս ցավում է: (Էջ 179)*

*Խելագա՛ր ամպեր...
Քիչ ջուր են խմել մոտակա չորից
Եվ իրենց դրած հարթածների տեղ,
Իրար հրելով,
Ու օրորվելով երկինք են էլնում,
Չարևվում իրար, մռնչյուն հանում: (Էջ 38)*

Բանաստեղծի մոտ «**ծառը ժպտում է**», «**ամպերը հավում են**», «**երկինքը երագում է**», «**լույսը՝ մայրանում**», «**քավավում է ժպիտը**», «**երազները փաթիլվում են**», «**հասունանում է օրը**», «**ծառը շոգում է**», «**լեռները բռչում են**», «**վարդերը՝ փխրում**», «**ասպրդերը ծլում են**», «**գարունը կարոտում է**», «**բառը՝ ծաղկում**», «**քախժում է լեռը**», «**օրը սահում է**», «**աշխարհը՝ կանաչում**»:

Անձնավորվում են ծառ ու ծաղիկ, լեռներ ու ձորեր, արև ու լուսին, երկինք ու երկիր, ժպիտներ ու երազներ, քարեր ու ժայռեր:

Բնության ամեն մի երևույթ, ամեն մի առարկա շարժման մեջ է՝ «**ցանվում է լույսը**», «**ոռնում է մութը**», «**փաճարվում է թթենին**», «**քարը ճչում է**», «**արփասվում է արևը**» և այդպես շարունակ:

Բանաստեղծական պատկերներն ու ժողագներն համար նա սովորական մակդիրների, համեմատությունների և փոխաբերությունների հետ հաճախ օգտագործել է բառերի առանձին հարադիր կապակցություններ, որոնք գալիս են լրացնելու մակդիրների շարքը՝ **անչրենների փաթ համբույր, արևի աչքեր, ամպի թելեր, մոմի արցունք, ասպրդի թևեր, ցավի փոշիներ, ծառի ծաղրանք, քախժի շիթեր, ճանապարհի ցավ, համբույրների հով, արփի փշրանքներ, լույսի մեջք, խավարի կուրծք, արեգակի ծոց, չյունի ծիծաղ...**

Բնականաբար, այդպիսի հոգեվիճակներ և պատկերներ ստեղծող բանաստեղծը վարպետորեն գործածել է նաև մակդիրներ, որոնք բանաստեղծությունը դարձնում են վերին աստիճանի ներդաշնակ և երաժշտական:

Առանձնապես ուշադրության են արժանի ճաշակավոր բառաբարդումների շնորհիվ ստեղծված մակդրավոր կապակցությունները՝ **համրացած ծառ, լուսնաքարախ ճամփա, շուշանաթով գարուն, հոգնախռով քար, անթեյական սեր, կարկաչաշուրթ առուններ, մարրածուփ սեր, գունաքափ խաշամ, արեակունք աղջիկներ, մարմարաշուրթ առուններ, բրբրված արև, երազալուր արցախուռի, արցախարույր պար, թոնրակրակ համբույր, գունաքափված հույս** և այլն:

Նուրբ են նաև փոխաբերական համեմատությունները, որոնցով անձնավորվում են բնության տարբեր երևույթներ:

*Ես Հայաստանը սիրում եմ այնպես,
որ երբ ուզում եմ
բացվել խոսքերով,
բառեր չեմ գտնում
Եվ լուռ եմ մնում ծաղկած ծիրանու
հնազանդությանը: (էջ 319)*

*Խաչքարը հայոց երկրի պարկերն է՝
սուրբ, բիրլիական,
Մասիսը՝ նրա կենտրոնում կանգուն,
մեր սիրո մոմը՝ Ասրժո առաջ: (էջ 418)*

Բանաստեղծի մոտ հավատը «ճյուղ է ու բացված թևեր», սիրտը «վիրավոր թև է կռունկի», ջեռքերը «բնին փրված ճյուղեր են» և «երկինք նեղված հավթեր», միտքը «անոթված ցողուն է ծաղկի», աչքերը «թռչող աղավնիներ են», «կռունկի աչք է կաթիլն արցունքի», հոգին «գմբեթ է կախված զանգակից»:

Առանձին ուշադրության են արժանի բանաստեղծի գործածած բազմաթիվ բառեր: Առարկա կամ հատկանիշ ցույց տվող սովորական մի բառ նրա մոտ դրվում է շարժման մեջ: Բառը փոխում է իր խոսքիմասային պատկանելությունը, նորացվում ու գտնում է իր տե-

ըը բանաստեղծության մեջ: Ահա այդպիսի բառերի օրինակներ՝ **բարձրաչայնե, բալիամանե, մարգարիտիվե, բառավորվե, ասեղնոտվե, կանաչոտվե, մարմահունցվե, ամարսավե, սասրդոտվե, ծիվորվե, արշալույսվե, փաճարվե, օրորոցվե...**

Վարդան Հակոբյանի բանաստեղծական լեզվի մեջ կարևոր տեղ են գրավում դարձվածքները, քանի որ հարազատ են ժողովրդական մտածողությանը:

*Փակ աչքերով է մարդ աշխարհ գալիս,
Բացված աչքերով հեռանում-գնում: (Էջ 138)*

Խոսակցական բառաձևերի ճաշակավոր կիրառությունը ևս մեծացնում է բանաստեղծությունների ժողովրդական ոգին և կենդանի է դարձնում նրա խոսքը:

*Ամենավերջին խոհերս բացեմ
Իմ այամանու
գործած գույնզգույն
կարպեդի նման: (Էջ 362)*

Մի քանի տողի մեջ ամփոփված բանաստեղծ Վ. Հակոբյանի խոհը դառնում է խոսուն, դառնում ընդհանրական միտք, մի մեծ ընդհանրացում, որը գալիս է լրացնելու նրա բանաստեղծական արվեստը:

*Մարդը այնքան է
Ապրում աշխարհում,
Որքան սպրում է
Հավատը նրա: (Էջ 116)*

*Կյանքը լծակ է արդար կշեռքի,
Թեթևն ու ծանրը,
Միսլն ու ճիշտը նա պիտի ջոկի,
Կարող էս միայն
Դու ուղիղ պահիր թելը լծակի: (Էջ 134)*

Աշակերտներին (հատկապես ավագ դպրոցի) շատ են դուր գալիս բանաստեղծի համեմատության օրինակները, մակդրավոր կապակցություններն ու խոսակցական բառաձևերը, որոնք նրանք համարում են բանաստեղծի մտքի փայլատակման արդյունք:

*Միջակ ուսուցիչը շարադրում է, լավ ուսուցիչը բացատրում է,
առաջավոր ուսուցիչը ցուցադրում է, մեծ ուսուցիչը ոգևորում է:
Ուիլյամ Ուորդ*

**ԲԱՆԱՍՏԵՂՃԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՆՓՈԽԱՐԻՆԵԼԻ ՄԻՋՈՑ
(մեթոդական)**

Մենք գիտենք, որ մեր խոսքը պետք է հայոց լեզվի օրենքներով հյուսվի: Լավ խոսքն այն է, որ անկեղծ ու տպավորիչ արտահայտում է մարդու մտքերն ու զգացմունքները: Իսկ խոսքը, գիտենք, որ բառերից է ստեղծվում: Բառերն էլ, մարդկանց պես, իրենց ճակատագիրն ունեն` զարմանալի և անկռահելի:

Ճշմարտացի է գրել ռուս գրող Մայակովսկին. **«Մի հասրիկ բառի համար հազարավոր տոննա բառահանք ես շուռումուռ փալիս... մի փուք աղ ես ուտում ու հարյուրավոր գլանակների ծուխ կուլ փալիս՝ մարդկային լեզվի արտեզյան խորքերից մի բանկազին խոսք դուրս բերելու համար»:**

Լավ խոսելու շնորհքն սկսվում է մշակվել մանուկ հասակից: Երկուսից հինգ տարեկան հասակը, ասում են, լեզու սովորելու ամենաբուռն շրջանն է (թռնիկիս օրինակով համոզվել եմ դրանում), բայց դեռևս չգիտակցված այդ շրջանին հաջորդում է լեզու սովորելու գիտակցական շրջանը` դպրոցական հասակը: Հենց այստեղ է, որ գրական երկերի տեքստերի համակողմանի ուսումնասիրության միջոցով կարողանում ենք զարգացնել աշակերտների պատկերավոր մտածողությունը, երևակայությունը և խոսքը:

Իզուր չի ասվում, որ գրականությունը բառի զանձարան է, դրա իմաստային նրբերանգների դրսևորման և գործածության անսպառ աղբյուրը:

Գրական-գեղարվեստական բնագրի հանգամանալից ուսումնասիրությունը դառնում է խոսքի զարգացման միջոց, որը կփորձենք բացատրել **Վ. Տերյանի «Տիրություն» բանաստեղծության՝ իմ դասավանդման մանկավարժական փորձից (8-րդ դասարան):**

Դասը պլանավորվում է ԽԻԿ համակարգով:

Խթանման փուլում «Բառ-բանալի» մեթոդական հնարն է օգտագործվում, որը կարելի է կիրառել փոքր ծավալ ունեցող ստեղծագործությունների ուսուցման ընթացքում: Բանալի բառը դառնում է «տխրությունը», որը դիտվում է որպես հոգեկան վիճակ և տրամադրություն:

Գրատախտակի կենտրոնում գրված բանաստեղծության վերնագրի շուրջ **մտագրոհի** միջոցով արտահայտվում են տարբեր մըտքեր, գաղափարներ: Ամեն միտք, թեկուզ անվստահ և վախվորված, խրախուսվում է: Այդ մեթոդի սկզբունքային առանձնահատկությունն այն է, որ բացառվում է առաջադրված լուծումների մասին անել որևէ քննադատություն կամ տալ գնահատական: Յուրաքանչյուր աշակերտ ազատ և անկաշկանդ արտահայտում է իր իմացածը, չի անհանգստանում սխալվելուց, հակասական մտքեր արտահայտելու մտավախություն չի ունենում: Այդպիսի անկաշկանդ մրթնողորտի ստեղծումը նպաստում է ստեղծագործական մտածողության զարգացմանը: Եվ յուրաքանչյուր աշակերտ արտահայտում է այդ պահին նաև իր տրամադրությունը, որը, ի վերջո, հանգեցնում է «Տերյանական տրամադրության» բացատրությանը:

Բանալի բառի շուրջ ծավալվող մտքերի խմբավորման արդյունքում աշակերտները հասկանում են, որ «տխրություն» բառը, ըստ խոսքիմասային պատկանելության, վերացական գոյական է, ըստ կազմության՝ ածանցավոր բառ՝ «ուրյուն» վերջածանցով, կազմված է «տխուր» արմատից, որը ածական խոսքի մաս է (տխուր հայացք), բայի հետ գործածվելիս հանդես է գալիս մակբայաբար (տխուր երգել): «Տխրություն» բառի հոմանշային շարքը կլինի՝ տրտմություն, անուրախություն, մելամաղձություն, վիշտ, թախիծ..., նաև՝ ձանձրույթ, տաղտուկ..., հականիշները՝ ուրախություն, զվարճություն, անտրտմություն...

Հաշվի առնելով, որ բնագրի լավագույն մեկնաբանությունը բառային և պատկերային համակարգի ուսումնասիրության և բացահայտման համակողմանի գործընթացն է, **խմաստավորման փուլում** խմբային աշխատանք է կատարվում:

Դասարանը բաժանվում է խմբերի, և տրվում են նախօրոք պատրաստված առաջադրանքները: Յուրաքանչյուր խումբ ինքը կարող է ընտրել թերթիկը, որտեղ գրանցված է առաջադրանքը:

- ա) Բանաստեղծության մեջ գործածված հետևյալ բառերի հոմանշային և հականշային շարքերը կազմել՝ իրիկնաժամ, անուրջ, շշուկ:
- բ) Կազմությամբ ածանցավոր բառերը գտնել, ընդգծել արմատներն ու ածանցները (սահուն, աննշմար, մեղմիվ...):
- գ) Գտնել բանաստեղծության մեջ գործածված միակ բարդ բառը և նրա արմատներով նոր բառեր կազմել (իրիկնաժամ-իրիկնադեմ, ժամադրություն...):
- դ) «Ծաղիկ» ընդհանրական անվանումը մասնավորեցնող շատ ծաղիկների անուններ գրել (վարդ, մանուշակ...):
- ե) Գտնել մակդրավոր կապակցությունները (սահուն քայլեր, քնքուշ խոսք...):
- զ) Բանաստեղծության մեջ գտնել համեմատությունները (որպես քրնքուշ մութի թև, թփերն օրորող հովի պես...):

Տրվում է ժամանակ, խմբերը ներկայացնում են իրենց աշխատանքները, նպատակահարմար է՝ ամեն խմբից մեկ աշակերտ ներկայացնի քննարկման արդյունքները: Կարելի է նաև մնացած աշակերտներին ընդգրկել. առաջարկվում է հնարավորինս ավելի շատ բառեր ավելացնել կազմած բառացանկին:

«Իրիկնաժամ» բառի բացատրության ժամանակ կարելի է կանգ առնել «մթնշաղ» հոմանիշի վրա: Դա իրիկնաժամի թեթև աղջամուղջն է, ավարտվող լույսի և սկսվող մութի պահը, երբ երազներով տարված՝ հաճելի է դառնում զբոսնելը:

Այդ պահը իր հետ բերում է նաև համապատասխան ապրումներով տարված հերոսի, որը երագում է, երևակայության մեջ է ընկնում, երանելի, փափագելի զգացողությունների շուրջ սկսում է մտորել, և այդ տեսիլքը դառնում է անուրջ: Հենց դրանից էլ ծնվել է Վ. Տերյանի «Մթնշաղի անուրջներ» բանաստեղծությունների առաջին ժողովածուն (1908թ.): Շարքը բացվում է «Տխրություն» բանաստեղծությամբ, որն ամբողջությամբ մի հիանալի գեղարվեստական պատկեր է՝ ընդգրկված ութ տողի մեջ:

*Սահուն քայլերով աննշմար, որպես քնքուշ մութի թև,
Մի ըստվեր անցավ ծաղիկ ու կանաչ մեղմիվ շոյելով,
Իրիկնաժամին թփերն օրորող հովի պես թեթև
Մի ուրու անցավ, մի գունալի աղջիկ ճերմակ շորերով:*

Հենց առաջին տնից էլ նկատելի է, որ այն ունի խաչածն հանգավորում:

Բանաստեղծությունը կարդալիս աշակերտները գիտակցում են, որ մի թաքուն թախծոտ մեղեդի շարունակ ուղեկցում է ընթերցողին, և որ բանաստեղծությունը գրված է արտասովոր նրբությամբ և ունի գերող երաժշտականություն: Պատահական չէ, որ ***Տերյանի խոսքերով շատ երգեր են գրվել, որոնք չափազանց հոգեհարազատ են մեզ: (Երանի՜ թե դասարանում երգող լինեիր...):***

Խորն ապրած տխրությունը՝ որպես հոգեկան երևույթ, այստեղ արտահայտվում է խորհրդանշական պատկերով, որը նյութին համապատասխան հնչում է անսովոր քնքշությամբ: Տխրությունը՝ որպես տրամադրություն, մարմնավորվում է գունատ աղջկա տեսիլով, նա գալիս է տխրությամբ լցնում արձակ դաշտերի ամայությունը:

Նույնիսկ նկարելու շնորհ ունեցող որևէ աշակերտի առաջարկվում է գրադասարանի պատկերել այդ գունապ աղջկա՝ անուրջ կույսի էսքիզը:

Արչակ դաշտերի ամայության մեջ նա մեղմ շնչաց,

Կարծես թե սիրո քնքուշ խոսք սասց նիրհող դաշտերին,-

Ծաղիկների մեջ այդ անուրջ կույսի շունջը մնաց,

Եվ ծաղիկները այդ սուրբ շունջով իմ սիրտը լցրին...

Աշակերտները պետք է հասկանան, որ խորհրդավոր է հնչում քնարական հերոսուհու շունջը, հետևաբար այստեղ աղջիկն ինքը ևս բնության մաս է, որ ձուլվում է ծաղիկներին և վերապրում բանաստեղծի էության մեջ: Նրա շունջը փոխանցվում է ծաղիկներին, որոնք էլ այդ «սուրբ շունջով» լցնում են բանաստեղծի սիրտը: «Շունջ» բառը կրկնվում է երեք անգամ, որ ինքնին հուշում է «Մթնշաղի անուրջների» և Տերյանի ամբողջ պոեզիայի էությունը: Այստեղից էլ պիտի ծնվեին «Անան մեղեդի», «Շունջ և շրշուն» հայտնի բանաստեղծությունները, որոնց մեջ ևս նուրբ և զգայուն հոգու տեր բանաստեղծն արտահայտել է իր հոգեկան ապրումները:

Հարմար է այստեղ հիշել Ստեփան Չորյանի խոսքերը, որ այդ տարիներին ամենքը հմայված էին Տերյանով: Գրական մթնոլորտը շնչում էր նրա բանաստեղծություններով:

Աշակերտներն այսպիսի ուսումնասիրությունից հետո հասկանում են, որ, իրոք, Տերյանի տաղանդը դրսևորվել է նաև բառընտրու-

թյան և բառօգտագործման մեջ, որոնց շնորհիվ նրա բանաստեղծությունները ձեռք են բերել բացառիկ սահունություն և ներդաշնակություն: Իրոք, նուրբ և հմայիչ են նրա բանաստեղծությունները, նույնքան գեղեցիկ, որքան իր հայրենի Ջավախքի բնությունը: Եվ տխրությանը սկսված անուրջները մեկը մյուսի հետևից ներկայացնում են այն մեծ թախիծը, որն իր իսկ խոսքերով «այնպես լուսավոր է» և տխրությունն էլ՝ «այնպես թեթև»:

Կշռադատման փուլում «Քառաբաժան» պարզագույն մեթոդական հնարն է օգտագործվում: Աշխատանքն սկսելու համար անհրաժեշտ է գրատախտակի կամ թղթի մակերեսը բաժանել չորս մասի՝ յուրաքանչյուր մասում մտքերը համապատասխանաբար գրանելու համար:

ա) Գործածված տեսողական պատկերներ (աղջկա տեսիլք, արձակ դաշտեր...):

բ) Լսողական ձայներ (շշուկ, տխուր և հոգեպարար մեղեդի...):

գ) Ապրած զգացողություն (տխրություն, հոգեկան ներքին խռովք):

դ) Ձևավորված կարծիք (յուրաքանչյուրն իր կարծիքն է գրում):

Այսպես՝ **«Բանաստեղծն ապրել է տրամադրությունների վերելք՝ մռայլ և տխուր ապրումներով, աշնան թախծուր մեղեդիներով, նրբակերպ մթնշաղի և վերջալույսի պարկերներով: Իմ կարծիքով, նա նման է արև, կարող էր գաժ «Հանճարեղ պատանի» Մ. Մեծարենցին»:**

Այս մեթոդը նպաստում է՝ պարզելու սովորողների ստացած գիտելիքների չափը, կարողությունների և հմտությունների մակարդակը: Անհատական աշխատանքի դեպքում զույգերն իրենց գրառումները ներկայացնում են միմյանց, որից հետո աշխատանքը ներկայացվում է նաև ամբողջ դասարանին:

Կարող ենք առաջարկել նաև բանաստեղծության բովանդակության ազատ շարադրանք: Այս աշխատանքն ուղղված է աշակերտների ստեղծագործական կարողությունների ձևավորմանը և երևակայության զարգացմանը: **Հինգ թույլեանոց շարադրանքն** օգտագործվում է դասի վերջում, որպեսզի աշակերտները կարողանան ամփոփել ուսումնասիրվող թեմայի շուրջ իրենց մտքերը, և ուսուցիչներն էլ առավել հստակ պատկերացում ունենան դասի մտավոր ներգործության վերաբերյալ:

Աշակերտները կարող են նաև թեմայի մասին իրենց անհասկանալի որևէ հարցով դիմել ուսուցչին:

Տեղյանի հերոսուհուն աշակերտները տեսնում են բնության գրկում, նա անցնում է «ծաղիկ ու կանաչ մեղմիվ շոյելով», նրա անցնելը նմանեցվում է «թփերն օրորող» թեթև հովին, նա սիրո խոսք է ասում «նիրհող դաշտերին», նրա շշուկը փոխանցվում է ծաղիկներին, որոնք էլ այդ «սուրբ շշուկով» լցնում են տխրություն ապրող բանաստեղծի սիրտը: Գունատ է աղջիկը ճերմակ շորերի մեջ, ստվերի պես աննշմար ու անմարմին, մթնուլորտը լցնում է ազնիվ տխրությամբ և գերող թախիծով:

Այստեղից հետևություն՝ աղջկան բնորոշ բոլոր հատկանիշները տեղյանական տևական թախծի խորհրդանշաններն են, որոնք ներկայացվում են նուրբ երանգով, տխուր մեղեդայնությամբ: Խաղաղ իրիկնաժամի երազանքի մեջ բանաստեղծը մերժում է ցերեկվա դաժան աղմուկը, քանի որ հոգին ծարավ է նուրբ շշուկների: Հենց այդ պահերի ծնունդ են նրա քնարական ստեղծագործությունները, որոնց մեջ նրբորեն ներդաշնակվում են բանաստեղծի երազային տրամադրությունները:

Որպես զնային հանձնարարություն՝ առաջարկվում է գրել շարադրություն «Տեղյանական պրամադրություն» վերնագրով: Այսինքն՝ ներկայացնել այն հոգեվիճակները, որոնք առաջացրել են այդ տխրությունը: Դա մեկ հեռացած սերն է, մեկ՝ մահվան շունչը, որ հայտնվում է աշնան բազմապիսի պատկերներով, մեկ՝ լքված սրտի անձայր կարտը...

Պարտադիր պայման է բոլոր ցանկացողների աշխատանքների դասարանային ունկնդրումը, իհարկե, հաջորդ դասաժամին: Դասարանում կարելի է «**Հեղինակի աթոռին**» նստել և կարդալ շարադրանքը: Այս մեթոդն օգնում է գրավել շրջապատի ուշադրությունը սեփական անձի նկատմամբ: Մեթոդի շնորհիվ աշակերտների մոտ ձևավորվում է պատասխանատվության զգացում: Նրանք նստում են իրենց հատկացված աթոռին և պաշտոնական հնչեղություն տալիս խոսքին: Աշակերտների մեջ ձևավորվում է սեփական խոսքին հետևելու կարողություն, ինչպես նաև բարձրացնում է ինքնարժևորումն ու ինքնազնահատականը:

Այսպես՝ ցանկացած գրական երկ կարելի է ծառայեցնել հիմնա-

կան նպատակին՝ աշակերտների ազատ, անկաշկանդ խոսելու և սեփական մտքերը դիպուկ ու պատկերավոր լեզվով արտահայտելու կարողության զարգացմանը:

Ընդհանրապես, չափածո տեքստի բառային, պատկերային համակարգի ուսումնասիրությունը սովորողների պատկերավոր մտածողության և խոսքի զարգացման անփոխարինելի միջոց է, ուստի այն պետք է հնարավորինս ճիշտ ծառայեցնել առաջադրված նպատակներին հասնելու համար:

Եթե երեխան շարունակ քննադատվում է, կսովորի մեղադրել: Եթե երեխան շրջապատված է թշնամանքով, կորամադրվի պայքարի: Եթե երեխան ծաղրանքի է ենթարկվում, երկշոր կդառնա: Եթե շարունակ ամոթանքի է ենթարկվում, մեղքի զգացումը չի լքի նրան: Եթե հանդուրժողականության մթնոլորտում է ապրում, համբերաբար կլինի: Եթե իրախուսվում է, վստահություն չեռք կբերի: Եթե գովասանքի է արժանանում, կսովորի գնահատել: Եթե ազնվության մեջ է մեծանում, արդարամիտ կդառնա: Եթե ապահովության մեջ է մեծանում, կսովորի հավատալ: Եթե հավանության է արժանանում, ինքն իրեն կգնահատի: Եթե ջերմությամբ է շրջապատված, կսովորի սիրել:
Դորոթի Լո Նոլթ

**ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ՈՃՐ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ
ՇԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
(ուսուցողական)**

Կա գեղարվեստական խոսքի, շարադրանքի գրագիտություն, որը սերտորեն կապված է մարդու մտածելակերպի հետ: Այստեղ է, որ ուսուցիչը պետք է ավելի շատ ջանք թափի՝ հասնելու սովորողների ինքնուրույն խոսքի զարգացմանը:

Գրավոր խոսքը համակողմանիորեն է ներկայացնում մարդուն, բնորոշում նրա լեզվամտածողական բարձր կուլտուրան, մասն` հոգեբանությունը: Աշակերտների գրավոր խոսքի մշակման և կատարելագործման ուղղությամբ մայրենիի ուսուցչի աշխատանքը տարողունակ է ու դժվարին, երկարատև ջանքեր պահանջող:

Նախ և առաջ մենք պետք է մեր սաներին սովորեցնենք հայերեն մտածել, այսինքն` հավատարիմ լինենք մայրենի լեզվի յուրահատկություններին, տվյալ լեզվի մտածողությանը, ոճին և ոգուն: Եթե խոսում ենք շարադրությունների մասին, ապա մենք գործ ունենք գեղարվեստական ոճի հետ, որը լինում է հուզական և պատկերավոր: Գեղարվեստական երկը գործ ունի ընթերցողի ոչ միայն մտքի, այլև սրտի հետ, նպատակ ունի հուզականորեն համակելու մարդուն, ներազդելու նրա հոգու վրա:

Գեղարվեստական ոճի այդ հատկանիշը նկատի ունեն Գ.Գեմիրճյանը, երբ գրել էր. «**Ոճը խոսքի ժպիտն է, տխրությունը, գայրույթը, խոհական երազանքը**»:

Թերևս որոշ աշակերտների ստեղծագործական շարադրությունների համառոտ մեջբերումների միջոցով կփորձեմ բացատրել գեղարվեստական խոսքի ուժն ու հմայքը: Դրանք պետք է ծառայեցնել գեղեցիկը ճանաչելուն ու նրան նմանվելուն:

Ոչ բոլոր աշակերտները կարող են ստեղծագործական հակումներ ունենալ, բայց եղածներին պետք է համոզել, որ պատումը պետք է լինի պարզ ու հասկանալի, հուզիչ ու դուրալի:

«Մա՛յր... Ծաղկի բուրմունք է ու սոճու նազանք:

Աշխարհի բոլոր լեզուներով այդ բառը հնչում է միանման, բայց, չգիտեմ ինչու, երբ հայերեն է հնչում, ես այդ բառի մեջ վեհություն եմ տեսնում և այդ վեհության փակ քողարկված բախիժ: Անաղարտություն է ծորում այդ բառից և քաղցրություն մեղրի պես: Արմատներով հողին կառչած ծառերի ամրություն եմ տեսնում այդ բառում և նվաղած սիրտը՝ որդու փունդարչի ճանապարհին սպասող...»:

Խոսքի ախորժալուր, դուրեկան լինելու պարագան լավ ոճի առաջին նշաններից է: Խոսքը չի կարող հուզական շունչ ունենալ, եթե ճիգով է արտաբերվում կամ գրվում:

Շարադրանքը պետք է լինի կենդանի, թրթռուն, հուզականորեն վարակիչ: Պետք է կարողանալ այնպես շարահյուսել բառերը, այնպես համադրել ու ներդաշնակել, որ բառերն իրենց լավ զգան, ժպտան ու ճառագեն, հանդես բերեն իրենց բույրն ու հրապույրը:

«... Հեփո երկիրս փառավորվել է, հազել է ծիրանին, ու փողն է հնչել ամենուր, հնչել է հայի երգը, նրա երգի ելևէջները փարածվել ու սփռվել են աշխարհով մեկ... Քարն իմ Արցախում դարչել է նուռ, խաղող, ծաղիկ, դարչել է արծիվ, Ամարաս ու Չանչասար...»:

Երկրորդ նախադասության մեջ «դարձել» բայն իր շուրջն է համախմբել մի շարք առարկա ցույց տվող բառեր, որոնք հիանալի պատկեր են ստեղծել: Բայց լինում են շարադրություններ, որտեղ նկատվում է իրենց տեղը չդրված բառերի կուտակում, մի խոսքով՝ բառակույտ: Եվ երբ այդ բառերն իրենց տեղերն են դրվում, ստանում են իմաստ և կարևորություն:

Դրանից հետևում ենք, որ անճաշակ ու գռեհիկ լինում են ոչ թե բառերը, այլ՝ դրանց կիրառությունները: Այստեղ է, որ երևում է բա-

նի գեղագիտությունը՝ անկախ այն բանից, թե դա գրական լեզվից է առնված, թե՞ առօրյա-խոսակցականից:

Ուշադրություն դարձնենք հետևյալ տեքստին:

«Քարաշար է Արցախը, բայց այնքան է զրկված եղել, որ շարք անգամ չի կարողացել քար դնել իր ամենասիրելի զավակների շիրիմներին: Հրի ու սրի հեղքեր կան այդ քարերի վրա, ամենուր հրակոծված, քարակոծված, հողմածեծված հիշարակներ են ու ակոսված խաչքարեր: Հողն էլ ակոսված է Արցախի, իսկ այդ ակոսներում դարեր են ընկած»:

Այստեղ հակառակ հարակատար դերբայի բազմաթիվ կրկնություններին՝ պահպանվել է գեղարվեստական խոսքի պատկերավոր և հուզական կողմը:

Դեռևս հին ժամանակներից մշակվել և մեզ են հասել խոսքի ձևավորման հատուկ եղանակներ ու միջոցներ, որոնք, ընդհանուր առմամբ, կոչվում են պատկերավորման-արտահայտչական միջոցներ:

Շատ կարևոր է առարկային հատկանիշ վերագրելու կարողությունը: Մակդիրը, որ օգտագործվում է գեղարվեստական խոսքում, նմանության շատ եզրեր ունի ածականի հետ: Ընդհանուրն այն է, որ և՛ մակդիրը, և՛ ածականը բնորոշողի դեր ունեն խոսքի մեջ: Բայց եթե մակդիրը տալիս է պատկերավոր բնորոշում՝ վառ երազներ, ծով աչքեր, ապա ածականը տալիս է տրամաբանական բնորոշում՝ կապույտ երկինք, բարձրաբերձ լեռներ...

«Հայրենիքը կապույտ հորիզոնների անսահմանությունն է ու երկնակարկառ լեռների քարեղեն հավերժությունը: Հայրենիքը նախնիների հերոսապատումներով հարստացած հնօրյա մագաղաթ է ու նահապականների արյունով սրբազործված նշխար...»:

Մակդիրները բնորոշ են գեղարվեստական ոճին, և հաճախակի են նկատել, որ այն արտահայտվել է նաև բառակապակցությամբ:

«Անկախությունը հավերժի ճանապարհ է, որի վրա թափվել է արդար արյուն, հաց սրեղծելու քրտինք, գիր ու մայրյան արարելու կամք ու հանճար»:

Լինում են շարադրություններ, որտեղ քերականական ոչ մի սխալ չի նկատվում, բայց ինքնուրույն մտքի հեռավոր ապացույց էլ չես տեսնում:

Շատ կարևոր է նաև համեմատությունների, փոխաբերությունների և այլ պատկերավորման արտահայտչամիջոցների օգտագործումը: Գրանք շատ հաճախ մենք չենք ստեղծում, այլ գործ ենք անում վաղուց ի վեր գտնված բյուրեղացած ձևեր: Իսկ ժամանակին դրանք ստեղծել են շնորհալի մարդիկ: Եվ առհասարակ պատկերավոր, իմաստալից, թարմաշունչ մակդիրներ, համեմատություններ, փոխաբերություններ ստեղծելը շնորհքի գործ է:

Ահա համեմատության մի օրինակ. **«Իմ չքնաղ հայրենիքն այսօր ինձ՝ 15-ամյա աղջնակիս նման անսահման սեր ու հույս ունի, խռովք ունի և ընդվզումներ: Ես էլ իմ երիտասարդ հայրենիքի նման եմ խոհուն եմ արդեն աչքերս, բարձր է հասակս, ճակատս՝ պարզ, իսկ հոգիս՝ մարուր»:**

Լինելով լեզվի պատկերավորման միջոցների նախնական և պարզագույն ձևը՝ համեմատությունը միաժամանակ հանդիսանում է նրանց բոլորի հիմքը և լայնորեն կիրառվում է գեղարվեստական խոսքի մեջ:

«Արցախ աշխարհի ժողովուրդը ցավը մենակ տարավ, չընկճվեց և չկռացավ, քանզի գիտեք Հայկի պես ընդվզել, Արայի պես սիրել, Վարդան զորավարի պես մարտիրոսվել ու Մաշտոցի պես լույս արարել, Գանձասար ու Ամարաս կերպել, «Հայր մեր» մրմնջալ...»:

Աշակերտների շարադրություններում մտքի լավագույն պատահիկներ են նկատել, որոնք հիացրել են ինձ:

«Քո ժպիտը գարնանային արևի շողերի նման ինձ համար առավոտ է բացում»:

Ընդամենը մեկ նախադասություն, որտեղ «ժպիտը» նման է «արևի շողերի» (համեմատություն), բայց այդ նույն «ժպիտը» նաև «առավոտ է բացում» (փոխաբերություն): Վերջինիս մեջ արդեն բացակայում է համեմատելիս, այսինքն՝ հենց դրանով է տարբերվում փոխաբերությունը համեմատությունից:

Ահա փոխաբերության նմանատիպ մի հիանալի օրինակ:

«Հիշողությունն այսպեղ պատերազմի հեղքերն է հավաքում ու խնամքով գեղեղում հուշերի մազյանում»:

Աշակերտների շարադրություններում շատ ժամանակ նկատվում են բայի ժամանակաձևերի խախտում և դիմային անհամաձայնություններ, որոնց պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնել:

Բայն է խոսքին կյանք, ուժ, կենդանություն պարզևում, բայի շնորհիվ է, որ մենք արտահայտում ենք մեր ցանկությունները, հոգեվիճակը, վերաբերմունքը, մեր հուզումները: Բայերի ոճական հնարավորությունն այնքան շատ է հայերենում, որ պետք է միայն կարողանալ լավ օգտագործել դրանք գրավոր խոսքում:

Հնարավոր է նաև սովորական պարզ նախադասություններով ձևավորել գեղարվեստական խոսքը՝ խուսափելով բարդ և ծավալուն նախադասություններից, որը հաճախակի է նկատվում շարադրություններում:

«Բուրումնավեպ գարնան շունչը մի պահ կանգ առավ, քարացավ... Սկավեց օրհասականը: Սուգը նորից մեր քունը մտավ: Կրկին լաց եղան մայրեր ու քույրեր: Այրիացան դեռապի հարսներ, որբացան դեռ աշխարհ չեկած անմեղ մանուկներ: Եվ ամուսնական մահիճ չբեսած, օրոցքի կարոտը հայ պարսանիներ զոհվեցին ամեն օր: Հայ քաջորդին գիտակցաբար գնաց դեպի մահ: Կորստի ցավից կուչ եկավ հայի սիրտը: Զոհվածների սուրբ արյամբ ցողվեց հինավուրց հողը արցախյան»:

Աշակերտներին անհրաժեշտ է միշտ համոզել, որ ստեղծագործել, նշանակում է սովորականի մեջ անսովորը գտնել: Համոզել այն սովորական սկզբունքի մեջ, որ ամեն մի ստեղծագործական շարադրություն պատմվածք է: Աշակերտները պետք է կարողանան տարբերակել պատմական շարադրանքն ու գեղարվեստական խոսքը: Ստեղծագործելու համար աշակերտը պետք է զերծ մնա պատմական փաստերի մասին դասագրքերում տրված տեղեկություններից:

«1988 թվական, դեկտեմբերի 7: Երկրաշարժ էր: Հայ ժողովուրդը ցնցվեց, շվարեց... Սև ամպեր կուրակվեցին երկնականարում: Նորից սուգ հագավ հայոց աշխարհը: Վիշտը պարեց սեզ ժայռերին, զանգրահեր անբառներին, այն ալիքվեց դեպի հեռու՝ հեռուները...»:

Գեղարվեստական լավ խոսքի պարտադիր հատկանիշը տրամաբանված լինելն է: Իսկ դա այն խոսքն է, որ միտքն արտահայտում է հստակ, առանց ավելորդ բառերի:

Լավ խոսքը նաև սեղմ ու ստույգ խոսքն է, իսկ այդպես խոսելու կամ գրելու համար հարկավոր է վարժվել այդպիսի մտածողության, որի համար էլ փորձում են աշակերտներին ուսուցանել, որ խոսքը

չպետք է ճապաղ լինի, ձգձգված, նույնիսկ ծավալով փոքր, սեղմ շարադրանքն էլ պետք է իմաստալից լինի, գեղարվեստորեն հագեցած:

Ահա մեկ նախադասություն և ամբողջանում է հայրենիքի պատկերը:

«Դրախաղային իմ սուրբ օրրանում խաչվել են սրերը, արկերն են թնդացել, արշալույսները ներկվել են արյամբ»:

Գեղարվեստական խոսքի խտացված մի ուրիշ արտահայտություն.

«Փեկրավոր ամպերը, քամուց հայածված ու խրվնած, լողում են կապույտ լագորում»:

Սովորաբար մեծ գրողներին կոչում ենք գեղարվեստական խոսքի վարպետներ: Եվ ումի՞ց մենք պետք է ուսանենք ստույգ, հստակ, տրամաբանված խոսքի արվեստը, եթե ոչ այդ վարպետներից: Դրա համար էլ գրականությունը մեզ տալիս է բոլոր հնարավորությունները, որպեսզի ուսուցանենք մեր աշակերտներին ճիշտ խոսելու և գրելու արվեստը: Իզուր չի ասված, որ արվեստը ծառայում է աշխարհի ճանաչողությանը, միայն թե ամեն մեկն՝ իր սեփական միջոցներով:

Լավ խոսքի գաղտնիքը ճոխության մեջ չէ, ոչ էլ՝ հազվագյուտ բաներ գործածելու, այլ ասելիք ունենալու, և ասելիքը լեզվական ստույգ միջոցներով, տրամաբանված ընթացքով մատուցելու մեջ է:

Ուսուցչի համար լավ խոսքը նաև իր աշակերտների անկեղծ խոստովանությունն է. **«Մենք հպարտ ենք, հպարտ ենք Ձեզնով, որ ամեն օր սրտաբաց ժպտում եք և պատմում մեզ հույսով սպրեյու հերիաքը հայոց աշխարհի...»:**

Այստեղ է, որ մանկավարժական ոգևորությունն ու լավատեսությունը դառնում են գործի հաջողության կեսը: Իսկ մեծն Նժդեհն ասում էր. «Հեռու նրանցից, ովքեր ընդունակ չեն ոգևորության»:

*Այն ուսուցիչը, որը կարողանում է իր սաներին օժտել
աշխատանքի մեջ ուրախություն գրկնելու
ընդունակությամբ, արժանի է դասինեպասակի:
Է. Հաբարդ*

**ԵՐՔ ԳՐՈՂԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒՄԸ
ԴԱՌՆՈՒՄ Է ԱՇԱԿԵՐՏԻ ԱՆՁԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ
(գեղագիտական)**

Չափազանց դժվար է դեռահասի դաստիարակության գործը: Շատ դեպքերում նրանք ճիշտ չեն պատկերացնում կյանքը, և նրանց զգացմունքները հակասական են լինում: Երբեմն մենք՝ ուսուցիչներս, ականատես ենք լինում աղջիկների ու տղաների միջև ստեղծված ռոմանտիկ սիրո պատկերների, որոնք բացասական ազդեցություն են գործում նրանց ուսումնական գործընթացին, խանգարում նրանց միտքը, ուսումը նրանց համար դառնում է երկրորդական: Նրանք այդ դեպքում չեն սիրում, երբ իրենց դիտողություններ են անում: Շատ ժամանակ նրանց թվում է, թե մեծերը մի նպատակ են հետապնդում միայն՝ բացահայտել իրենց թերությունները, և փորձում են գործել նրանց հակառակ: Մենք գիտենք, որ սեռական հասունությամբ պայմանավորված՝ փոխվում է նրանց վարքը, վերաբերմունքը շրջապատի նկատմամբ, նրանք դառնում են դյուրաբորբոք ու կրքոտ, և նոր վիճակներ են ստեղծվում նրանց համար:

Ավագ դպրոցում մենք գործ ունենք նաև դեռահասների հետ, որոնք ևս հակասական են ու հախուռն: Մանկավարժը նաև հոգեբան է և գիտի, որ սերը երջանկության, կարճատև բերկրանքի հետ միասին պարզևում է նաև դառնություններ, վերքեր, փշրում է մարդու սիրտն ու հավատը, մատնում անմոռանալի տառապանքների:

Իրականում ուսուցիչը, նայելով աշակերտի դեմքին, պետք է կարողանա հասկանալ նրա տրամադրությունը, նրա հոգում կատարված տեղաշարժերը: Ինչպես ասում են՝ նա պիտի կարողանա «խաղալ», այսինքն՝ պետք է աննկատելիորեն թափանցի աշակերտի հուզաշխարհը և ուղղորդի նրան ճիշտ ճանապարհով: Բնավ, չըրջանցելով մանկավարժին ներկայացվող պահանջներից և ոչ մեկը,

առավելապես կարևորում են ուսուցչի հուզագագսմունքային, արտահայտչական (էքսպրեսիվ) և պերցեպտիվ ընդունակությունները (երբ ճանաչում ենք աշակերտի հոգեբանամանկավարժական և տարիքային առանձնահատկությունները): Գպրոցականի տարիքային յուրաքանչյուր շրջանի մասին ամբողջական պատկերացում ունենալը ներդաշնակում է ուսուցիչ և աշակերտ հարաբերություններին:

Ուսումնադաստիարակչական գործընթացում մենք հանդիպում ենք այնպիսի աշակերտների, որոնք ամբողջական պատկերացում չունեն սիրո բյուրեղային զգացման մասին և կարծես չեն էլ համաձայնվում այն մտքին, որ սերը սահման չունի, չի ճանաչում ժամանակ, տարիք ու տարածություն, և ամեն ինչ անգոր է զգացմունքի ուժի առաջ: Նույնիսկ զարմանում են, որ մարդ կարող է կեսդարյա մերժված սիրո զգացումն ունենալ՝ հանձին Իսահակյան գրողի: Բայց դեռ հարց է, թե նրանք որքանո՞վ են լուրջ ընդունում, երբ ընթերցում են Թումանյան և իմանում, որ Անուշի համար սերը եղել է մի ամբողջ աշխարհ, միակ հենարանը կյանքում, և որ հովիվ Սարոյի և Անուշի սերը եղել է փոխադարձ, պայծառ ու պարզ, ինչպես հայրենի բնությունը և գեղջկական մաքուր հոգին:

Գրականությունն այն առարկան է, որն ունի հզոր ուժ, որով կարելի է ներագդել աշակերտի հոգու վրա, որն անհրաժեշտ է ժամանակակից սերնդին: Ուստի գրականության ուսուցչից շատ բան է կախված: Աշակերտը պետք է իմանա, որ միջնադարի մեծ բանաստեղծներ Նահապետ Քուչակից և Սայաթ-Նովայից հետո շատերն են գրել սիրո հիանալի երգեր, որոնցով փորձել են թափանցել մարդու ներաշխարհը և որպես հոգեբան՝ նրանք էլ փորձել են գտնել սիրո գաղտնիքն ու առեղծվածը: Իսկ Սայաթ-Նովան կատարելության է հասցրել կնոջ արտաքին գեղեցկության գովքը, որն սկիզբ էր առել Գրիգոր Նարեկացուց:

Գրականության ուսուցման ընթացքում ուսուցչի աշխատանքը տարողունակ է, ուստի մեզանից յուրաքանչյուրն արդյունավետ պետք է անցկացնի ցանկացած դաս՝ այն զուգակցելով նաև գեղագիտական դաստիարակությանը:

Մուրացանյան օրերի շրջանակներում, ծրագրային նյութերին զուգահեռ, փորձեցի մի նոր հետաքրքրություն փնտրել: Եվ շուտով

աշակերտները մեծ սիրով «գործի անցան»:

Մուրացանի նամականու շարքն էր դրված սեղանին, որ բացառապես ուղղված էր իր սիրած աղջկան և ապագա կնոջը՝ Ոսկիին:

Ձեռքից ձեռք էր խլվում գիրքը, յուրաքանչյուր ոք վորձում էր իր համար հաճելի տողեր ընտրել արտասանելու համար: Այդ ո՞ր մի դեռահասի համար հաճելի չէր, որ մի օր էլ իրեն ուղղվեին այսպիսի տողեր. **«Ես այժմ էլ քեզ սիրում եմ նույն կուսական և ասարվածային սիրով, երբեմն ես այդ սիրո մեջ այնքան եմ օրորվում, որ կարծես սկսում եմ հուզվել, անզոյանալ...»**

Մուրացանի անձնական խոհերում աշակերտը նկատում է, որ սերը վերածում է մի յուրօրինակ հավատամքի: Նրա նամակներում նկատվում է, որ վերհուշերի ռոմանտիկ գեղեցկությամբ նա կառուցում է մի սիրո պատմություն. **«Չէ՛, սիրելիս, անհրաժեշտ է, որ մի ազատ օր, առավոտից մինչև երեկո, միասին նստենք մի կանաչ տեղ հովանավոր և մենավոր ծառի տակ և նորեն միմյանց ծանոթանանք, միմյանց ուսումնասիրենք...»**

Աշակերտը պետք է գիտակցի, որ սիրո ռոմանտիկական գեղեցկությունը վաղանցիկ հրապույր չպիտի լինի, այլ՝ հավիտենական միություն: Սրբազան միությունը պահպանելու համար պետք է Մուրացանի նման արվեստագետ լինել և հավերժության բանաստեղծ. **«Օ, թե գիտենայիր, թե հենց այս րոպեում որքան ուրախությամբ լիքն է իմ սիրտը, երբ հիշում եմ, թե հեռու, շատ հեռու ինչանից, փշերի ու ցրտասկների աշխարհում, մի սիրտ բարբախում է ինչ համար, մի սիրտ բոլոր ջերմեռանդությամբ սիրում է ինչ...»**

Եվ ահա աշակերտների շուրթերից հնչում են տողեր՝ սիրո և խոստովանանքի: Փորձում էի իրենց ընտրած հատվածներից հասկանալ նրանց հուզաշխարհը. գուցե ռոմանտիկ սիրո վերհուշի կամ բաժանման թախի՞ծ կա նրանց հոգում: Ինձ ուղղված հայացքներում վերստին գտնում էի նրանց. **«Մի անզգույշ վարմունք, մի կոպիտ վիրավորանք, չարասեր միջամտություն կարող է հրդեհ բորբոքել սիրո ջրնադաշեն տանարի մեջ և լափել նրա գեղեցկությունը... Ա՛խ, որքան շատ դժվար է սիրելը, որքան տառապարտ և առապարտ է նրա ճանապարհը...»**

Ուղղակի հիանում ես, որ եղել են մարդիկ, որ արվեստի հիասքանչ գլուխգործոցներ են ստեղծել ու իրենց մտքերով, խորհուրդներ

րով անմնացորդ նվիրվել են իրենց գործին, ունեցածը դարձրել բոլորի սեփականությունը:

Մուրացանի սերը վերաճում է տառապանքի ու հավիտենական անհաս ձգտման: Եվ տասնյակ նամակներում գրողը փորձում է բանաձևել սերը, որոնել այն բառը, արտահայտությունը, հոգեկան վիճակը, որով կսահմանի այդ գերբնական զգացումը: Բայց սերը դարձյալ մնում է անկռահելի առեղծված. **«Բ՞նչ է սերը, ո՞րն է նրա խորհուրդը... ինչպե՞ս զգալ այն, և ինչպե՞ս ճանաչել նրան...»**

Հարցադրումներ, որ չափազանց հետաքրքրում են աշակերտներին, և որպես հոգեկան արժեք՝ որքա՞ն սրտամոտ են նրանց գրողի բանաձևումները սիրո մասին. **«Ապրել և զգալ, որ սիրում ես – սհա ճշմարիտ երջանկությունը»:**

Այսօրվա դեռահասն ու պատանին, որ փորձում են ճանաչել սերը, իրականության մեջ կանգնում են այն մեծ կասկածի առաջ, որ մթազնում է «հոգիների սրբազան միությունը»: Նույն թաքուն երկյուղն անհանգստացնում էր նաև արվեստագետ գրողին. **«Միրելի՛ս, չգիտեմ ինչու համար ժամեժամ սիրդս ծանրաբեռնում է փայտաբյաճք. մի նախազգացմունք կարծես ճնշում, սպանում է նրան, չգիտեմ ինչ է պարսահել, չգիտեմ ինչ է պարսահելու»:**

Գրողի նամականու շարքում ամենաշատը աշակերտներին հետաքրքրում էր սիրո առեղծվածի մուրացանյան մեկնաբանությունը, բայց այդ գերբնական զգացումը մնաց առանց սահմանումների ու անկռահելի նույնիսկ գրողի համար:

Մի բան պարզ էր. մաքուր ու անաղարտ սերը մարդու մեջ գեղեցիկի զգացողություն է առաջացնում կյանքի, աշխարհի ու նրա գեղեցկությունների նկատմամբ: Մուրացան արվեստագետի համար այն մնաց որպես չբացահայտված առեղծված. **«Ես քեզ սիրում եմ, իմ ասարվածային Ոսկի, բայց ինչպե՞ս, սհա թե որտեղ եմ պակասում բառերը... ես քեզ սիրում եմ իմ հոգվո, իմ սրտի բոլոր ուժով, կարողությամբ, ես քեզ հիացած, խելագարված, ես չեմ սպրում առանց քեզ, ես չեմ շնչում առանց իմ անգին, իմ հրաշալի Ոսկեհայրին... հասկանու՞մ ես: Բայց չէ, ես չկարողացա սսել այն, ինչ որ կամենում էի, և ես չեմ կարողանալու... և ինչո՞ւ են հայերը սիրում, երբ նրանք սերը արտահայտելու լեզու չունին»:**

Գուցե սիրելն էլ արվեստ է, մարդուն տրված ամենամեծ հրաշքը,

որով վեր է հանվում աստվածային գեղեցիկն ու կատարյալը: Գեղեցիկ է դառնում սիրո զգացումը, որ իր հետ բերում է ազնվություն, նվիրվածություն, բարություն..., որոնք դառնում են լավագույն որակներ մատաղ սերնդի դաստիարակության գործում:

Մուրացան գրողն իր անհատականությամբ հանդես եկավ որպես գեղագետ և վեհացավ իր զգացմունքների հարստությամբ ու բարոյական դասերով, արվեստագետի զգացողությամբ ու հոգեկան արժեքների գիտակցությամբ և ընտանիքի, սիրո, բարոյականության ըմբռնումներով դրվատեց մարդկային լավագույն արժեքների գեղեցկությունը:

«**Մերը երջանկություն է**»- սա վերջնակետն է գեղագետ Մուրացանի համոզմունքների, որով այսօր էլ նա սերունդներ է դաստիարակում:

Այո՛: Գրողի կենսագրականի մատուցումն ու ուսուցանումը, իսկապես, ուսուցչից պահանջում է հանգամանալիորեն պատրաստվել դասին և հեղինակի դիմագիծը մանկավարժական այնպիսի հմտությամբ ամբողջացնել, որ այն դառնա սովորողների հոգեբանական նույնացման միջոց կամ դրդի նրանց ներհայեցողության ու ինքնավերլուծությունների:

*Բավական չէ, որ գրականությունը ցույց տա միայն այն,
ինչ որ կա կյանքի մեջ. պետք է ցույց տա և այն,
ինչ որ չկա և ինչ որ ցանկալի է, որ լինի...:
Նար-Դոս*

**«ՍՊԱՆՎԱԾ ԱՂԱՎՆԻ» կամ ԳՐԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐԻ
ԱՐՏԱՑՈՒՄԸ ՄԵՐՕՐՅԱ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՈՒՄ
(մասնագիտական - տեսական)**

**Այսօր ուսումնասիրահարակչական գործընթացի համար գե-
րակա գործոն է համարվում աշակերտի անչը: Բնավ, չփորձելով
անեմացնել խորհրդային մանկավարժության արժեքավոր կողմե-
րը, ասենք, որ այսօրվա մանկավարժությունը չի փորձում աշա-
կերտին հարմարեցնել դասանյութին կամ ուսումնական պլանին:
Թե՛ առարկայական չափորոշիչները, թե՛ ուսումնական պլանը
նպաստում են այնպիսի ուսումնական միջավայրի սրեղծմանը,
որտեղ նպաստավոր են դառնում կարդացածի կամ յուրացրածի
արդյունքում ծագած մտքերը: Ի վերջո, դասագործընթացում հա-
ղորդակցման այսպիսի մշակույթն է, որ չեւարդում է միասին
մտածելու, համագործակցելու, փաստարկներ բերելու, համոզե-
լու, այլոց նկատմամբ հարգանք փածելու, փարակարծության
նկատմամբ հանդուրժողականություն ցուցաբերելու կարողու-
թյուն: Այսպես է, որ նպաստում ենք աշակերտի արժեքային հա-
մակարգի ու անհատականության չեւարդմանը: Գրականության
ծրագրային նյութի շա՛ր ու շատ սրեղծագործություններ արդի-
ական ու հնչեղ են դառնում մերօրյա աշակերտության ընկալում-
ներում ու դիրքորոշումներում:**

**«Սպանված աղավնի» վիպակի խմբային աշխատանքի ու հա-
մագործակցային մեթոդների միջոցով ճիշտ ուսուցանումն իրա-
պես աշակերտի ինքնադաստիարակման, ինքնաստիպանման
արդյունավետ պայմաններ են սրեղծում:**

Նար-Դոսի «Սպանված աղավնի» վիպակը, գիտենք, որ մի ծանր
կյանքի պատմություն է, խաբված կնոջ ողբերգություն:

Մասնագետ ուսուցչի համար կարիք չկա վերլուծելու վիպակի

սյուժեն, բայց քանի որ նյութը արդիական է և նոր լույսի տակ է քննարկվում, կփորձեն համառոտ ներկայացնել վիպակի առանցքային մասը:

Վիպակի հերոսուհու դրաման բարոյական տառապանքի պատմությունն է: Անմեղ ու անարատ մի աղջիկ էր Սառան, մի նուրբ աղավնի, որ գոհ է դառնում Թուսյանի կրքերին:

Խաբված աղջիկը մնում է միայնակ, ոչ ոք նրան չի հասկանում և չի օգնում: Սարսափելով միջավայրից՝ նա ստիպված իր ձեռքով սպանում է նորածին երեխային և ապրում մեկուսացած կյանքով: Թվում է, թե ընտանեկան նոր պայմաններում Գարեգինի հետ նա կարող է ստեղծել խաղաղ ընտանիք: Բայց կրկին ասպարեզ է գալիս Ռուբեն Թուսյանը և ստոր առաջարկով վիրավորում Սառայի ինքնասիրությունը:

Համոզված, որ ամուսինը թույլ է ու կամագուրկ, հիվանդ և նյարդային կինն ինքն է ատրճանակը ձեռքին փորձում վրեժ լուծել Թուսյանից: Եվ հոգեկան ու ֆիզիկական ծանր վիճակի մեջ գտնվող Սառան, որ երեխայի էր սպասում, մահանում է՝ չդիմանալով անպատվությանն ու շրջապատի անտարբերությանը:

Նար-Ռոսը փորձել է Սառայի դժբախտության առանցքը տեսնել այդ հասարակության մեջ, որտեղ անհավասար վերաբերմունք է ցուցաբերվում կնոջ և տղամարդու նկատմամբ:

Որքան էլ գրողը փորձեր արդարացնել Սառային, այսօրվա դպրոցականը դատապարտում է նրան՝ երիտասարդ օրերին թույլ տված սխալի համար:

Բնագիրն ընթերցելուց և նկարահանված տեսաֆիլմը համատեղ դիտելուց հետո 11-րդ հումանիտար դասարանում, կերպարի վերլուծության ժամանակ, աշակերտները ինքնաբերաբար բաժանվեցին Սառային «մեղադրող» և «արդարացնող» խմբերի:

Աշակերտներից մեկի հարցը ինձ շատ զարմացրեց. «**Եթե Սառան ցավ էր զգացել մի անմեղ, սպիտակ աղավնու սպանության համար, այդ ինչպե՞ս կարողացավ նա իր ձեռքերով սպանել իր նորածին մանկանը: Մի՞թե նա հանցագործ չէր**» (Հարությունյան Մարինե)

Ես ապշած էի, բայց փորձում էի բացատրել, թե չմոռանանք, որ նախկին մեղմ, հանգիստ բնավորության տեր աղջիկը կյանքի դառ-

նություններից դարձել էր կոպիտ, չար և դաժան: Նրա այդ վարքագիծը մի պահ վանում է ընթերցողին, բայց աստիճանաբար գալիս ենք այն համոզման, որ նրա նման խելացի և գեղեցիկ աղջիկը կարող էր լինել երջանիկ ու բարի, եթե չոտնահարվեր նրա մաքուր սիրո զգացումը:

Բայց **«մեղադրող»** կողմը զինաթափեց մեզ՝ **«արդարացնողներին»:**

«Սառան ուներ բոլոր հնարավորություններն այդ երեխային պահելու համար, սակայն նա նախընտրեց զրկվել այդ լուսավոր հրեշտակին մեծացնելու բերկրանքից և սպանեց երեխային: Ես չեմ կարող արդարացնել մեկին, ով իր սխալների համար մեղադրել է ուրիշներին, նրանց սպիպել իր հետ հավասար փառասպել»: (Հարությունյան Անի)

Իրենց արտահայտած մտքերով կարծես անճանաչելի էին դարձել աշակերտները: Կանգնած էի նոր բացահայտումների առաջ:

«Ես համամիտ եմ հասարակության այն կարծիքին, որ հայ աղջիկը մինչև ամուսնանալը չպիտի կորցնի իր մաքրությունը»: (Պետրոսյան Անի)

«Ճերմակ աղավնու մաքրությամբ և անմեղությամբ փայլել է Սառան՝ հույսով ու հավատով նայելով կյանքին ու ապագային: Սակայն կյանքը այրել է նրա հոգու բռնիքը: Իմ կարծիքով, Սառան մեղադրանքի է արժանի, քանի որ Թուսյանի կողմից խաբված լինելը պատճառ չէր, որպեսզի նա սպաներ իր նորածին երեխային»: (Միրզոյան Նունե)

Մարդկության հասարակության պատմության ընթացքում միշտ էլ կարևորվել է ընտանիքը: Երբ ընտանեկան սերը մահանում է, հանդես է գալիս անտարբերությունն ամեն ինչի նկատմամբ: Հիշեցնում էի աշակերտներին, որ Սառան զրկված է եղել ծնողական սիրուց, բայց **«մեղադրողներն»** անդրդվելի էին:

«Սառան վախենում էր խայրատակությունից, բայց չէ՞ որ ինն ամիս շարունակ նա կրել է այդ երեխային իր կրծքի փակ: Մի՞թե դա արդեն իսկ խայրատակություն չէր: Նույն ժամանակաշրջանում են սպրել Սառան և Չոհրապի «Փոսփալ» նորավեպի հերոսուհին: Ի փարբերություն Սառայի, որ բարեկեցիկ ընտանիքում է սպրել, ճիշտ է, խորթ ծնողների մոտ, Տիգրանուհին՝ այդ գեղեցիկ

աղջիկը, աղքատ էր ու որբ: Նա խաբվում է մեծահարուստի որդու կողմից: Կեղծավոր միջավայրը անարգում է աղջկան, անբարոյական (փոստայ) համարում: Գառնացած կնոջը նեցուկ է դառնում նորածին երեխան: Բայց մի նոր հարված է սպանում նա: Մեռնում է իր երեխան՝ խոր սգի մեջ թողնելով մորը: Տիգրանուհու միակ մխիթարությունն այդ սառն ու ցուրտ աշխարհում մնում է որդու շիրիմը:

Արդյո՞ք Սառայի համար էլ իր մանկան շիրիմը դառնում է մխիթարություն, որին սպանել էր ինքը»: (Հարությունյան Անի)

Իմ դպրոցական և ուսանողական տարիներին որքա՞ն խորն եմ ապրել Սառայի հոգեվիճակը: Այդ կերպարն ինձ մոտ հասունացավ, նոր տեսք ստացավ նյութի՝ իմ դասավանդման տարիներին, բայց նա իմ հայեցակետում մնաց որպես դաժան հասարակության զոհ: Ես զարմացած էի աշակերտների այսպիսի մեկնաբանություններից, առավել ևս՝ վերջին համեմատությունից:

«Մեղադրող» կողմը դեռ շարունակում էր. **«Ո՞վ էր իրականում մեղավոր: Սառա՞ն, որ սիրահարվել էր «սխալ» մարդու, խաբվել էր իսկ «մեծ» սիրո կողմից և ուրիշների ճնշման փակ սրիպված սպանել իր նորածին երեխային, նա, որ ցավում էր անզամ սպանված աղավնու համար:**

Գուցե Թուայա՞նը, որն ապրում էր իր հաճույքների համար և, ի վերջո, բռնեց կյանքի կործանման ուղին:

Իսկ ի՞նչ մեղք ունեւ այսպեղ իւեղձ Գարեգինը, որի նմանները շատ քիչ են այսօր մեր շրջապատում, և այնքա՞ն ազնիվ ու մեծ սեր էր փածում Սառայի նկատմամբ, որ նույնիսկ հանուն նրա պատրաստ էր մարդասպանության:

Դժվար է կողմնորոշվել, բոլորն էլ ունեն իրենց մեղքի բաժինը»: (Միրզոյան Անուշ)

Ժամանակի շունչն զգացող աշակերտին այսօր չի բավարարում դասագրքի մեկնաբանությունը այս կամ այն գրական հերոսի մասին: Նա նորովի է ընկալում կերպարը, տալիս իր մեկնաբանությունն ու գնահատականը:

Բուռն քննարկումների «ալեկոծությունը» կամաց-կամաց տեղի տվեց, հանդարտվեց, մեղմացավ՝ իր տեղը զիջելով Սառային **«արդարացնողներին»:**

Լսվեց նաև մի նոր ճշմարտություն:

«Իմ կարծիքով, ժամանակաշրջանն էր սրհիպում ու պարպադրում կնոջը՝ գնալ դաժան արարքի: Մենք գիտենք, որ հայ կիներ եղել է պարկեշտ, ավանդապաշտ ու բարեկիրք: Նա չէր կարող դիմակայել շրջապատի բամբասանքներին ու ամոթանքին, ինչը չեմ կարող ասել մեր ժամանակների ստաների մասին: Ինչ թվում է՝ նրանցից ոմանք չեն դիմի վրեժխնդրության, նույնիսկ կապրեն անհոգ ու երջանիկ: Գուցե մեր ժամանակների այդ ստաները ամոթի ու պատվի զգացումն են կորցրել, կամ ավելի ճիշտ, Եվրոպա՞ն է ներխուժել նրանց կյանքը: Տեսնելով նրանց՝ ես խղճում եմ Նար-Դոսի հերոսուհուն և փորձում հասկանալ նրան»: (Հարությունյան Մարինե)

Ասում են՝ չափահասը ժամանակաշրջանի հայելին է: Երեխայի վրա ներգործում են և՛ ներհասարակական հարաբերությունները, և՛ ներընտանեկան մթնոլորտը: Այսօրվա սերունդը փոքր-ինչ ազատ է, աշխույժ, փոխվել են նրանց հետաքրքրությունները, մտածելակերպն ու պահվածքը, հետևաբար նաև՝ խոսքը:

«Այս հասարակության մեջ մեր օրերում յուրաքանչյուր որ կարող է մեղադրել Սառային, որի հոգում բարձրացել էր վրեժխնդրության զգացումը, բայց չմոռանանք, որ նա սկզբում բարի, կյանքին պայծառ աչքերով նայող, միամիտ մի անչնավորություն էր, որը դարձավ իր սպրած անպարքեր միջավայրի զոհը»: (Մինասյան Անուշ)

«Ինչո՞վ էր մեղավոր Սառան, երբ ուզում էր պարզապես մաքուր, անարատ, պարզ սիրով սիրել և սիրվա՞ծ լինել: Ե՛րբ է, նա միջավայրի ազդեցության փակ փոխվեց և որդեսպան դարձավ, բայց նա էլ կյանքի խառնամբուխ մշուշում ընկած մի սպանված աղավնի էր...»: (Հարությունյան Լիլիթ)

Մեր աչքերի առջև, անկասկած, փոխվում է մեր երեխաների հոգեբանությունը, փոխվում է նրանց վերաբերմունքը շրջապատի, կյանքի այս կամ այն դիպվածի նկատմամբ: Հիշենք, որ գրական այս կամ այն երկի կերպարների ճիշտ բնութագրման ճանապարհով աշակերտների մոտ ձևավորվում են գեղեցիկն ու բարոյականը, վեհն ու վսեմը: Եվ չմոռանանք, որ մեր օրերին համահունչ էր լուսաբանվում կերպարը «սպանված աղավնու»:

**«Եթե այսօր մեր հասարակության մեջ լինեին Սառայի բախ-
տին արժանացած աղջիկներ, համոզված եմ, որ նույն ավարտը
չէր ունենա նրանց կյանքը»:** (Ավանեսյան Սերի)

**«Սառան մարդկային արժանապատվության գիպակցությամբ
բողոքում է բոլոր նրանց անունից, ովքեր իր նման դատապարտ-
ված են այդ հասարակության մեջ: Եթե ես լինեի Նար-Գոսի փո-
խարեն, հասարակ այդպիսի վերջաբան չէր ունենա այս վիպակը»:**
(Գյուրջյան Աննա)

Գրական կերպարի նորովի վերլուծությունը տանում է մեզ դեպի
աշակերտակենտրոն ուսուցում: Աշակերտը կարողանում է տարբե-
րակել դրականն ու բացասականը, ողբերգականն ու երգիծականը,
որոնք առաջացնում են տարբեր ապրումներ, դաստիարակում
նրանց մոտ մարդասիրության, արժանապատվության բարձր հատ-
կանիչներ:

Հուսանք, որ այսօրվա և վաղվա նոր սերունդը չի շեղվի կերպա-
րի ճիշտ ընկալումից, ուսուցիչն էլ հաստատական կլինի նոր բացա-
հայտումների առաջ:

**ԵՐԲ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԸ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ Է
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՄԱՄԲ
(մեթոդական)**

Դասանյութի ուսուցման ժամանակ ուսուցչի և աշակերտի միջև համատեղ գործունեություն է ծավալվում՝ համագործակցություն, որը միտված է ուսումնական նպատակների իրականացմանը:

Ուսուցչի՝ դեպի աշակերտ գնացող մտքի ճանապարհն ընթանում է տարբեր մեթոդներով ու հնարներով: Քանի որ ուսուցիչն ազատ է դրանց ընտրության հարցում, ապա կարելի է ասել, որ չկան լավ ու վատ մեթոդներ, ուղղակի պետք է դրանք նպատակին օգտագործել, նյութին համապատասխան: Նույն դասանյութը կարելի է տարբեր մեթոդներով ուսուցանել, քանի որ յուրաքանչյուր դաս տվյալ ուսուցչի ստեղծագործությունն է:

Հիշենք, որ դասը կառուցվածքով տարբեր փուլեր ունի (խթանում, իմաստավորում, կշռադատում), ուղղակի պետք է նախապես մտածել, թե տվյալ մեթոդը ո՞ր փուլում կիրառել:

Շատ հետաքրքիր է «Մանրապատում» մեթոդը, որի կիրառման ժամանակ ձևավորվում են ոչ միայն համապատասխան կարողություններ ու հմտություններ, այլև ինքնուրույնություն: Միշտ չէ, որ պետք է կառչենք մեթոդում նախատեսված սկզբունքներից:

Մ. Մեծարենցի գիշերերգերի համեմատական վերլուծությանը զուգահեռ՝ (իմ սրեղծագործական մոտեցումն է դա) շարք հարմար է օգտագործել այդ մեթոդը՝ որոշ լրացումներով:

Գիտենք, որ Մեծարենցի գիշերվան նվիրված բանաստեղծությունները՝ թե՛ բնության և թե՛ սիրո երգերը, հետևանք էին իր ապրած ժամանակաշրջանի, բայց նաև՝ իր անձնական կյանքի և «ապրված տխրություններու»:

Նկատելով, որ գիշերերգերն զգալի տեղ են գրավում «Ծիածանում», բանաստեղծը խոստովանել է. «...Ամբողջ հատորը գրեթե սպասման երկարաձիգ գիշեր մըն է՝ աղերսանքներով, հոգսերով, ցավերով ու երբեմն ալ կայծկլտուն հույսերով լեցուն...»:

Ուսումնասիրելով նրա ստեղծագործությունները՝ զգացվում է, որ անորոշ ու լուսավոր մի թախիժ ուղեկցում է պատանի բանաստեղծին, որի հիվանդ մարմինն ու զգայուն հոգին լույս ու ջերմություն են տենչում:

*...Հիվանդ եմ, բարի՛ արև, շողա՛, շողա՛...
Հոգիս թռչնիկ մըն է,
Օդ ու լույսի, երգ ու ծիծաղի կարոտ... («Արևիկ»)»*

Բանաստեղծի ցավին գումարվում է հիվանդ հոգու տառապանքը, նա մարդկանց հաղորդակից է դարձնում իր ապրումներին, որոնք, անձնական լինելով, դադարում են անհատական լինելուց և դառնում են մարդկանց սրտերը հուզող ընդհանրական զգացումներ:

Հիշենք վաղամեծիկ բանաստեղծի մասին Վահան Թոթովենցի գրած տողերը. **«Երբ մըտում եմ այս աշխարհում, մեծ պատանի, գրկում եմ քո երգերը, և ահա արևը, քո երգած արևը սուզվում է իմ ցուրտ հոգու մեջ կաթիլ առ կաթիլ...»:**

Մինչև «**Մանրապարտում**» մեթոդի կիրառումը՝ աշակերտներին առաջարկվում է առանձին-առանձին ներկայացնել ուսումնասիրվելիք գիշերերգերի համառոտ բովանդակությունը:

«**Ձմրան պարզ գիշերը**» բանաստեղծի հոգու, հուզաշխարհի նկարագիրն է, որտեղ բանաստեղծը դիմում է ձմռան պարզ գիշերվան՝ խնդրելով նրանից, որ հոգեկից լինի իրեն, այսինքն՝ բնությունը մաքրագործող շնչով ներս խուժի իր պատուհանից, չէ՞ որ սենյակի բաց պատուհանը փոխաբերաբար նաև բանաստեղծի հոգու պատուհանն է: Բանաստեղծի հոգու խռովքի պատճառը դա ցերեկվա ժխտն է, առօրյա կյանքի գայթակղությունները, մարդկանց շրջապատում մենակ լինելու զգացողությունը:

«**Աքսիաներու շուքին փակ**» բանաստեղծությունն այն թվացյալ տպավորությունն է ստեղծում, թե խոսքն այստեղ բնության անկրկնելի գեղեցկության մասին է: Բայց չպետք է մոռանալ, որ սա բանաստեղծի պատկերավոր մտածողությունն է: Շրջապատի ամբողջությունից նա առանձնացնում է քնքուշ ակացիան, որն իրիկվա հովից իր բուրմունքն ու ծաղկաթերթերն է բաժանում:

Երեկոյան անդորրը երագող է դարձնում մարդուն, բանաստեղծը շնչավորում, անձնավորում է բնությունը...

Բայց չմոռանանք, որ նա բնությունը հասկանում էր լայն իմաստով՝ ներառելով բնության մեջ առաջին հերթին մարդուն ու նրա ապրումները, հույզերն ու զգացմունքները. **«...Բանաստեղծը բնության ցուլացումը պետք է ըլլա, թե ոչ բանաստեղծ չէ իրապես...»:**

այսպես էր ըմբռնում Մեծարենցը բանաստեղծի կոչումը:

«**Միրերգ**» բանաստեղծությունը գիշերվա պատկերով է սկսվում:

Երիտասարդ հոգին սեր է երագում, համբույրներ տենչում, բայց նրա սիրո առարկան վերացական է, երագային: Բանաստեղծի երգած սերը ամենուր է՝ շրջապատում, ամբողջ բնության մեջ: Մեծարենցի քնարական հերոսը բախվում է դառը իրականությանը, նրա երագները չեն իրականանում, և հակադրություն է առաջանում ցրնծագին գիշերվա ու մթագնող հոգու միջև:

Գիշերերգերի համառոտ վերլուծությունից հետո աշակերտներին առաջարկվում է իրենց կյանքից հիշել ինչ-որ դեպք՝ կապված այդ ստեղծագործությունների հետ: Դրանով աշակերտները, կարելի է ասել, ակտիվանում են, և որոշակի զուգորդական կապ է ստեղծվում կյանքի ու ստեղծագործությունների միջև:

Այնուհետև նրանց առաջարկվում է պատասխանել հետևյալ կետերին՝ ըստ հերթականության:

1. Մեկ նախադասությամբ գրե՛լ, քե՛ ինչի մասին է սրեղծագործությունը:

- ա) Բանաստեղծը պատկերել է գիշերը, որը բխում է նրա սրտից, բայց մի անհանգիստ տազնապ կա, որը լարվածություն է առաջացնում սպասման մեջ գտնվող բանաստեղծի հոգում, և նա ուզում է, որ գիշերը հոգեկից լինի իրեն: («**Չմրան պարզ գիշեր**»)
- բ) Երեկոյան անդորրը երագող է դարձնում մարդուն, բնությունը մեղմություն է բերում նրա հոգուն: («**Աքսախաներու շուքին փակ**»)
- գ) Բուրումնավետ գիշերը ցանկալի է դառնում բանաստեղծի համար, երիտասարդ հոգին սեր է երագում, բայց բախվում է իրականությանը, և փլուզվում են երագները («**Միրերգ**»):

2. Յուրաքանչյուր բանաստեղծությունից ընկրե՛լ մեկ քառափող, որը բնութագրում է ԿՊԿՍՍՍ սրեղծագործությունը:

- ա) «**Չմրան պարզ գիշեր**»

*Համբույրիդ, գիշեր, պատուհանս է բաց,
Թող որ լիառայր ծծեմ հեշտագին
Կաթը մեղմահոս լույսիդ փարփանքին
Ու զով շաղերուդ կախարդանքը բաց:*

- բ) «**Աքսախաներու շուքին փակ**»

Ծաղիկներեն հուշիկ թերթեր կը թափե

*Բուրումներով օծուն հովիկն իրիկվան,
Հոգիներուն կ'իջնե երազ մը բուրյան,
Ի՞նչ հեշտին է մըթնշաղն այս սատարին:*

գ) **«Միրերգ»**

*Բայց լույսն իմ հոգվոյս քիչ-քիչ կը մաշի՜,
Շրթունքս են ծարավ միակ համբույրին...
Յնծագին գիշերն է լույս ու լուսին,
Բայց լույսն իմ հոգվոյս քիչ-քիչ կը մաշի...*

3. Ի՞նչ է սքիզ կարելի է նկարել յուրաքանչյուր բանաստեղծության համար, գրել դրան խորհրդանշող բանաստեղծական մեկ կամ երկու տող:

- ա) Բաց պատուհան, գիշերային երկինք («Համբույրիդ գիշեր պատուհանս է բաց...») **«Չմրան պարզ գիշեր»**
- բ) Ակացիայի ճյուղ (Աքասիաներ, գինով լուսե ու տապե, Օրորվելով մաքուր շունչ մը կը հեան») - **«Աքասիաներու շուրին փակ»**
- գ) Գիշերային երկնքում լուսին («Յնծագին գիշերն է լույս ու լուսին») - **«Միրերգ»**

4. Ի՞նչ գույն ունեն ավյալ ստեղծագործությունները:

Երեք բանաստեղծություններում էլ լուսավոր գիշեր է, լուսնալույսըն ընդհանրություն ունի կաթնագույնի հետ:

5. Ի՞նչ երաժշտություն հիշեցիք բանաստեղծությունները կարդալիս կամ ունկնդրելիս: (Աշակերտները կհայտնեն իրենց կարծիքները):

6. Ի՞նչ համ կամ հոյ ունեն բանաստեղծությունները:

- ա) Մեղրի համ, քաղցր, անուշ բույր՝ ախորժելի, հաճելի (հեշտագին):
«Չմրան պարզ գիշեր»
- բ) Բուրավետ, անուշաբույր (բուրումներով օծուն, բուրյան):
«Աքասիաներու շուրին փակ»
- գ) Թմրեցնող նյութի, խտաբույսերից ստացված ըմպելիքների, անուշաբույր օձանելիքների հոտ (հաշիշով օծուն ու փալասանով):
«Միրերգ»

7. Գրել մի քանի բառեր, բառակապակցություններ, որ երեք բանաստեղծություններում էլ գործածվել են նման իմաստներով:

- ա) Գիշեր, հեշտագին, լուսիդ, լուսածածան, հոգվոյս, դյութանք...
«Չմրան պարզ գիշեր»

բ) Իրիկուն, հեշտին, լուսե, հոգիներուն, բուրումներով օծուն, բուրյան...

«Աքսախաներու շուքին տակ»

գ) Գիշեր, հեշտագին, լուսեղեն, հոգվույս, հաշիշով օծուն, բալասանով...

«Սիրերգ»

8. Ամենալավն այս սրեղծագործությունների մեջ այն է, որ ...

(շարունակել միտքը):

ա) Յերեկվա նման լուսավոր է գիշերը («Պարզ, լուսածածան, հրաշալի՜ գիշեր...»), և այդ լույսը ճառագում է բանաստեղծի սրտից, որ լուսավորում է խավարը («Հոսե սրտիս մեջ դյութանքիդ ալիք...»): «Չմրան պարզ գիշեր»

բ) Բնությունն անդորրություն է բերում մարդու հոգուն, և բանաստեղծը սովորեցնում է, որ տեսնեն ու զգան բնության հրաշքը:

Չուրը ցայտքեն ծաղիկ-ծաղիկ կը կաթե,

Վըճիտ, ինչպես լուսե արցունքը մանկան:

«Աքսախաներու շուքին տակ»

գ) Բանաստեղծի երիտասարդ հոգին սեր է երագում, տիեզերքը բռնկված է սիրով («Շրթունքս են ծարավ միակ համբույրին»):

«Սիրերգ»

9. Մեկ բառով բնութագրել յուրաքանչյուր սրեղծագործություն:

ա) **Սպասում** - «Չմրան պարզ գիշեր»

բ) **Երագանք** - «Աքսախաներու շուքին տակ»

գ) **Հուսահատություն** - «Սիրերգ»

10. Ինչպե՞ս են հանգավորված այդ բանաստեղծությունները:

(Օղակաշև - ԱԲԲԱ)

Որպես **տնային աշխատանք**՝ առաջարկվում է գրել շարադրություն հետևյալ վերնագրերով՝ «Սպասում», «Երագանք», «Հուսահատություն»:

Այսպիսի համեմատական վերլուծությունից հետո չի կարելի ասել, որ ամբողջությամբ ուսումնասիրված կլինեն տվյալ ստեղծագործությունները, բայց որպես գիշերերգեր՝ այս բանաստեղծությունները նույն հարթության վրա ուսումնասիրելը թերևս լավագույն միջոց է, որն անպայման կատարվում է ուսուցչի օգնությամբ:

Մեծարենցի պոեզիայում բնության երգի առանձնացումը սիրո եր-

գերից ոչ լիովին է արդարացվում, քանի որ բանաստեղծը բնությունն է դարձնում մարդուն համակած բոլոր հույզերի թարգմանը: Անհատի դրաման, բնության ու սիրո երգերը միահյուսված են գիշերերգության մեջ, քանի որ ցերեկվա աղմուկից ձերբազատված՝ գիշերը խոհերի ու հոգեկան ներսուզումների հնարավորություն է տալիս: Գիշերը նաև մռայլ ժամանակի խորհրդանիշ է, բայց Մեծարենցի մոտ, անգամ հուսահատ սպասման մեջ, ջերմություն կա, լուսավոր կենսասիրություն: Հիշենք, որ բանաստեղծի ցաված սիրտը գիշերը հույսով սպասել է ցայգալույսին, կեսօրին՝ արևի ջերմությանը, և **«Աշխարհից հեռու մի գյուղում, եղեգնյա մի սրինգ կպրած, Արև է երգել ու զարուն այս հիվանդ, հանճարեղ պատանին»** (Ե. Չարենց):

**ԵՐԲ ԳՊՐՈՑԱԿԱՆԻ ՀԱՐՅԸ ԳԱՌՆՈՒՄ
Է ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹՅՈՒՆԸ
(մեթոդական-ուսուցողական)**

Արթնացավ հրկիզող մի սեր...–

Կարինե՛:

Կարինե՛ Քոթանջյան...

Իմ հոգում – արևն Իրանի

Լափիլիզում էր հրդեհի նման:

Ու ծանր, որպես գրանիտ,

Նաիրյան քափիծն հնամյա:

Թե իզո՞ւր կրքերիդ բազեն

Հեղևեց ինչ երկա՛ր փարիներ...

Տխրություն էր հմայքդ մտե –

Կարինե՛...

Մշո՛ւշ – Կարինե՛...:

*Միայնակ, սիրո քեման հայ գրականության մեջ սուկ
ներշնչման աղբյուր չէ այլև՝ նեցուկ ու պահապան սիրող էակին,
նույնիսկ՝ հեղինակու: Սիրո քեման առանձնահատուկ շնով է ներ-
կայացված Ե. Չարենցի սպեղծագործություններում: Չարենցյան
սիրո հախտուն պոռթկումները հորչանք են փայլու և իրենց արկա-
ծախնդրային դրվագներով ավելի դյուրին դարձնում գրողի լիար-
ժեք կերպարի և կենսագրության մատուցումը: Կարինե Քոթանջ-
յանի սերը ժամանակագրությամբ երկրորդն է, բայց՝ ամենակեր-
պարը: Չարենցյան բոլոր «սերերի» բացահայտման մեջ էլ գրողի
անխոցելի ինքնասիրությունն է, կերպարի վեհությունը, ինչն էլ
դյուրին է դարձնում դպրոցի ավագ օղակում սովորող աշակերտ-
ների բարոյական դաստիարակությունը:*

*Գրողի կենսագրության համակողմանի ու լիարժեք մատուցու-
մը կրկին սպասված որակ է ապահովում ինտերակտիվ մեթոդնե-
րի կիրառման միջոցով, որով սպեղծվում են ուսուցման նպաստա-
վոր դրդապատճառներ:*

*Բոլորս էլ գիտենք, որ մերօրյա աշակերտության հեղաբերու-
թյուններն արդեն փոխվել են: Մինչ ուսուցիչներս չգտնում ենք
նրանց շահագրգռել, որ գիրք վերցնեն և ընթերցեն գրողի կենսագ-
րությունը կամ նրանց սպեղծագործությունները, աշակերտները
մի ներքին ինքնամղումով փորձում են օգտվել համացանցից,*

սպառել իրենց հեղափոխությունը գրողի անչնական կյանքի մանրամասնությունների մասին:

11-րդ հումանիտար դասարանում Եղ. Չարենց էինք ուսումնասիրում:

Հանկարծ աշակերտուհիներից մեկը հարցրեց. **«Ես հեղափոխական-տեղեկավարական բազմաթիվ նյութեր եմ հավաքել Չարենցից, բայց ինչքա՛ն շատ «սերեր» է ունեցել նա, այս ու՞մ ստեղծագործություններն ենք ուսումնասիրում, ես չեմ կարծում, որ նա ..., մի՞թե դա վայել է բանաստեղծին»:**

Մի պահ լռություն տիրեց ամբողջ դասարանում: Վերավորվածության զգացում ունեցա, մի ներքին կսկիծ առաջացավ իմ հոգում, կարծես ինձ շատ հոգեհարազատ, մտերմիկ մարդու մասին էր խոսքը: Բայց շարունակեցի միտքս. **«Նա տաղանդ էր, բազում շնորհներով օժտված, արդաստվոր բախարհ ու մեծության բանաստեղծ էր այդ հանձարը»:**

Գևորգ Էմինի խոսքերով Չարենցին ներկայացրի. **«Նա սուկ բանաստեղծ չէր. նա մեր նոր պոեզիայի մայրուղին էր, իսկ նրա գրքերը սուկ գրքեր չեն, այլ նրա գրքերից մեկի վերնագրով ասած՝ մեր պոեզիայի «Գիրք ճանապարհին»»:**

Նայում էի այդ աշակերտուհուն, փորձում հասկանալ նրա դեմքին հայտնված առեղծվածային ժայիտը: Չէ՛, նա կարծես չէր հավատում, որ գրքերից էր թև առնում այդ պատանին, և որ հայրը, երբ փող էր տվել, որ Եղիշեն կոշիկ առնի, որդին առանց երկմտելու, այդ գումարով գրքեր առած, գնացել էր տուն՝ մտածելով, որ լավ է ոտքից բոքիկ մնալ, քան թե խելքից: Բայց նաև աշխույժ ու կենսասեր էր այդ պատանին, անհանգիստ տարերք ուներ, որի համար Կարսի այգին դարձել էր իր մենության և երազանքի մշտական վայրը: Այստեղ նա ընթերցել, ավելի ճիշտ, նվաճել էր գրքեր, ձևավորել իր հոգու պատմությունը: Նա մինչև անգամ ուներ իր անկյունը, իր սիրած ծառը, իր «մենաստանը»՝ իր տազնապների ու երազների աշխարհը:

Այսօրվա աշակերտության ընկալումներում կամրապնդվի՞ արդյոք, որ բազմաթիվ «սերեր» ունեցող Չարենցն **«այն գրողներից էր, որոնց համար գրքերը փոխարինել էին «անկյանք կյանքին», եղել են հոգևոր ակունք, բացել լայն հորիզոն և մեծ ճանապարհ: Չարենցի համար բազմապիսի գրքերը եղան մեծ աշխարհի տանող արահեղ և զեղեցկության թաքուն աշխարհի վրա բացվող պատուհան»:** (Հր. Թամրազյան):

Ամբողջ դասարանով դիտեցինք «Մահվան տեսիլ» տեսաֆիլմը՝ բանաստեղծի կյանքի վերջին տարիների նկարագրությամբ:

Չարենցի «սերերն» էին կարծես «թառել» իմ ուղեղում, մտորումների անհանգիստ շղթան կրծում էր հոգիս՝ նույնիսկ նրա բանաստեղծությունների ասմունքն ու երգերի վերածված տարբեր կատարումներ ունկնդրելիս:

Թերևս ինչ օգնության հասավ ԳՈՒՄ ուսուցման մեթոդը (գիտեմ, ուզում եմ իմանալ, սովորեցի):

Աղյուսակի «ուզում եմ իմանալը» ինքնաբերաբար դառնում է «ուզում եմ իմանալ»՝ որպես տնային հանձնարարություն, և առաջարկում եմ հարցեր:

ա) Ո՞վ է Կարինե Քոթանջյանը, ի՞նչ դեր է ունեցել նա Չարենցի կյանքում:

բ) «Էմալե պրոֆիլը Չեր» շարքի բանաստեղծություններն ու՞մ են նվիրված:

գ) Ինչպե՞ս են պահպանվել Չարենցի ձեռագրերը:

Խմբային հետազոտական աշխատանքի արդյունքում հաջորդ դասաժամին աշակերտական առաջին խումբը ներկայացնում է ***Կարինե Քոթանջյանին***, որն առաջին անգամ Չարենցին հանդիպել է 1914 թ. հունիսին: Աղջիկը Ղարսի այգում ընկերուհիներով զբոսնում էր: Հանկարծ նա նկատում է բաց շագանակագույն թիկնոցով, ծխամորճով և մեծ ձեռնափայտով մի պատանու: Տղան հագնված էր իր հասակին ոչ համապատասխան: Տարօրինակ էր նրա կեցվածքը: Գլխարկն աչքերին քաշած՝ նա մեկ ձեռնափայտը նետում էր վեր, մեկ՝ բռնում, մեկ՝ գետնի վրա ինչ-որ բան գրում, խզվզում: Գլխարկի տակից փայլում էին նրա աչքերը՝ խորաթափանց արտահայտությամբ: Երբ Կարինեն հետաքրքրվեց, թե ով է այդ երիտասարդը, ասացին, որ բանաստեղծ է: Մոտենում է նրան, ձեռքը մեկնում և ծանոթանում: Հենց առաջին զրույցից նա զգում է, որ երիտասարդը շատ խելոք է, կարդացած, զարգացած և բարեհամբույր: Այնուհետև նրանք միասին զբոսնում, նավակ էին նստում, զրուցում ժամերով, ընթերցում բանաստեղծություններ:

Այդ ժամանակ Չարենցը 17 տարեկան էր:

Վերահաս պատերազմը բաժանում է բոլորին: Նա Չարենցին հանդիպում է երկու տարի անց՝ 1916թ-ին, երբ Մոսկվայից վերադարձել էր Ղարս: Եվ ահա նա տրամադրում է Չարենցին՝ մեկնել Մոսկվա և սովորել այնտեղ: Շուտով բանաստեղծն ընդունվում է

Շանյավսկու անվան համալսարանի պատմագիտական ֆակուլտետը: Ապրում էր մի փոքրիկ սենյակում, տանտիրուհին միշտ բողոքում էր, որ Եղիշեն օր ու գիշեր նստած գրում է, առանց սնվելու՝ խմում է միայն քաղցր թունդ թեյ և ուրիշ ոչինչ: Ի՞նչ իմանար նա, որ այդ օրերին ծնվում էր մի հիասքանչ ստեղծագործական շարք՝ «Ծիածան» բանաստեղծությունների ժողովածուն, որի երեք գույները երիտասարդ բանաստեղծը նկատել էր Կարինեի աչքերում, երբ հագուստներին համապատասխան փոխվում, ընդունում էին տարբեր երանգներ: Գիրքը հոգեվիճակներ և ապրումներ ներկայացնող գույների համադրություն էր, որտեղ բանաստեղծը երանգավորում է իր երազները և «Կապույտը», «Ոսկին», «Մանուշակագույնը» բաժանումով ստեղծում երազների գունային մի աշխարհ:

1917թ. մարտ ամիսն էր: Կարինեն գնաց կայարան՝ Չարենցին ճանապարհելու Դարս: Վերջինս կարդաց «Հեռացումի խոսքեր» բանաստեղծությունը: Նա շատ հուզված էր և տխուր, ասում էր որ ոչ ոք չունի, Կարինեն նրա համար և՛ քույր է, և՛ մայր ու ամեն ինչ: (Այսինքն, այստեղ գործ ունենք մեծ սիրո, աստվածային սիրո հետ):

20-ամյա բանաստեղծը հեռացումի խոսքեր էր ասում կյանքի մեծ փորձից ծնված ցավով ու տառապանքով:

Չարենցին Կարինե Քոթանջյանը հանդիպում է նորից 1919 թ. ամռանը Դարսում: Շատ վատ վիճակում էր: Կարինեն իր հուշերում նշել է, որ իրեն հաջողվեց այդ օրերին մի գույգ կոշիկ նվիրել Չարենցին:

Մեկ տարի անց բանաստեղծն իր ամբողջ գրականությունը պետք է հանձներ որբանոցում աշխատող իր հավատարիմ ընկերուհուն, որ պահի դրանք, իրեն հետևում են: Զգուշության համար Կարինեն ձեռագրերի կապոցը հանձնում է որբանոցի մայրապետներից մեկին, և այդպես փրկվում են Չարենցի այդ անմահ մասունքները:

Տարիներ հետո, երբ նորից հանդիպում է Չարենցին, վերջինս ասում է. «Պետք է արտագրեմ և ձեռագրով նվիրեմ քեզ «Ծիածանը»»:

Բայց այդպես էլ չհասցրեց նվիրել: «Ծիածանում» ամփոփված մնաց մի հիանալի ստեղծագործություն, որով նա սրբացրեց Կարինե Քոթանջյանի անունը («Տաղ անձնական»):

Առաջին հարցը կարծես սպառված էր Կարինեի մասին, աշակերտական առաջին խումբը կատարել էր իր «առաքելությունը»:

Երկրորդ հարց. «**Էմալե պոռֆիր Չեր**» բանաստեղծությունների

շարքն ու՞մ է նվիրված:

Ո՞վ գիտե, գուցե մի ջերմ ժպիտ կամ քնքուշ հայացք թևավորել կամ ցնորական հույսերն ու՞մ էր լցրել բանաստեղծի հոգին: Այս անգամ արդեն Արմենուհի Տիգրանյան՝ բանաստեղծուհի, բարձրաշխարհիկ գեղեցկադեմ տիկին, որին նվիրել էր բանաստեղծը «Էմալե պրոֆիլը Չեր» շարքը, տրիոլետներ, բալլադներ ...:

Մտահոգությանս պատճառը պարզ էր: Ինչպե՞ս կներկայացնի աշակերտական երկրորդ խումբը նմանօրինակ եռանկյունին:

1919թ. հոկտեմբերի 18-ին Հայաստանի նորաստեղծ գրական ընկերության երեկոն էր: Լուսավորության նախարար նշանակված Նիկոլ Աղբալյանը դասախոսում էր «Մի նոր բանաստեղծ՝ Չարենց» թեմայով: Ներկաներից շատերն առաջին անգամ էին լսում նրա անունը: Ոչ ոք կռահել չէր կարող, որ բանաստեղծն այդ օրերին ուսուցչություն էր անում Կարսի հեռավոր գյուղերից մեկում: Այդ օրը շատերի պես դահլիճում էր նաև Կարինե Քոթանջյանը: Նա Չարենցի տեղը հայտնեց Աղբալյանին, որը հանձնարարեց Արմենուհի Տիգրանյանին՝ շուտափույթ Չարենցին կանչել Երևան:

Հետագայում Կարինեն իր հուշերում պիտի պատմեր, որ ինքն է Չարենցին ուղեկցել Արմենուհու մոտ, որն այդ ժամանակ շրջապատում ճանաչված բանաստեղծուհի էր: Գրավիչ տիկինը գերել էր Չարենցին և 22-ամյա երիտասարդի սրտում բորբոքել մի նոր, դեռևս անբացատրելի զգացում իրենից ինը տարով մեծ կնոջ հանդեպ: Իսկ հետագայում նրա խանդոտ ամուսինը՝ դատախազ Վարդգես Ահարոնյանը, առիթը բաց չպիտի թողներ, որ քննադատեր Չարենցի գրածները: Խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո դաշնակցական այդ երևելի անձնավորությունը պետք է մեկներ արտասահման: Նրանից հետո մեծ դառնություն էր սպասվում կնոջը, որին էլ չներեց ամուսինը, երբ Արմենուհին գնացել էր նրա մոտ: 1962թ. Արմենուհու մահից երկու տարի հետո Վ. Ահարոնյանը չորս տասնամյակ անց գալիս է Հայաստան՝ ճամպուրկում գունատ և հնաբույր թղթեր: Դրանք Չարենցի ձեռագրերն էին՝ բանաստեղծություններ՝ ... նվիրված դարձյալ Արմենուհուն: Պարզվում է՝ անձնական խոր ցավն ու վիրավորանքը կարող են նահանջել մեծ պոեզիայի, մեծ տաղանդի ու սիրո առաջ, որ երգել էր բանաստեղծը. «Կուզեի երգեր կապել Եվ գովել երգով անձիր Էմալե պրոֆիլը Չեր, Չեր հակինթ աչքերը բիլ»:

Սիրային եռանկյունին իր հանգուցալուծումը գտավ, իսկ Չարեն-

ցի ձեռագրերը հանձնվեցին Հայաստանի գրողների միությանը:

Արմենուհի Տիգրանյանը դարձել էր Չարենցի ներշնչանքի աղբյուրը. հորդաբուխ պոեզիայի լավագույն դրսևորում, գուցե և սիրո ակնհայտ պոռթկում, որ կամաց-կամաց մարեց ու հանգավ ճակատագրական օրերի թոհուրոհում, քաղաքական կյանքի վայրիվերումների ընթացքում:

Մի պահ հայացքս նորից հառել էի իմ աշակերտուհուն: Լուռ էր նա, մտահոգ, բայց ասելիք ուներ. **«Որբանոցներից մեկում ուսուցչություն անող Չարենցը պիպի սպեղծեր իր գլուխգործոցը՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանին», ու առաջինը կարդար իր սիրո նոր աշխարհ մուտք գործած Արփենիկ Ասրվաձապրյանի մոտ: Իսկ ընդամենը յոթ տարի անց Չարենցը «Էպիքական լուսաբաց» կնվիրի մահացած կնոջը՝ վահանաված 1927 թվականի հունվարի 1-2-ի գիշերը:**

Պատմում են նաև, որ Արփիկի հենց դազադում, ապակյա տարայի մեջ ամփոփված, Չարենցը բանաստեղծություններ է քաղել: Արփիկի գերեզմանի տեղը փոխվել է, և այդ մասունքները անվերադարձ հանգչում են հողի տակ:

1931թ. սեպտեմբերի 29-ին Չարենցը ամուսնանում է Իզաբելյա Կողարաշյանի հետ: Երկու դուստրեր՝ Արփենիկ և Անահիտ: Ի՞նչ ոգևորությամբ էր Չարենցը սպասել իր առաջնեկին, որին էլ նվիրել էր իր վերջին մատյանը՝ «Գիրք ճանապարհին»»:

Իմ մտահոգությունը մի քիչ փոխանցվել էր աշակերտներին, որոնց հայացքների առջև վեր էին հառնում կանայք, որոնք ինչ-որ չափով օգնել էին բանաստեղծին, նրա կարճատև կյանքի ընթացքում դարձել կյանքի ուղեկիցներ և անջնջելի հետք թողել բանաստեղծի զգայական, ստեղծագործական աշխարհում: Ժամանակի քաղաքական անցողաբանից պոտորվել էին աշակերտների հոգիները: Բայց սպասում կար, ի՞նչ եղավ հետո ...

Աշակերտական երրորդ խումբ: **Չարենցի ձեռագրերը:** Ո՞վ փրկեց դրանք:

Երբ 1937թ. օգոստոսին բանտարկեցին Չարենցին, այդ դժվար տարիներին Ռեզինա Ղազարյանը՝ նրա մտերմուհիներից մեկը, փրկեց բանաստեղծի անմահ մասունքները (12 հազ. անգմահատելի տողեր): Նախկին մոսկովյան օդաչուական դպրոցն ավարտած հայրենիքի նվիրյալ դուստրը Հայրենական պատերազմի մասնակից էր, Հայաստանի վաստակավոր նկարիչ:

Մի օր Իզաբելյան եկավ բանտից. իր հետ բերել էր նաև Չարենցի

վերնաշապիկը՝ լվանալու համար: Խոշորացույցի միջոցով կարողացան կարդալ քիմիական մատիտով արված գրությունը. «Իզաբելա՛, լա՛վ նայիր երեխաներին, փրկի՛ր ձեռագրերս, և այդ հարցով դիմի՛ր միայն ու միայն Ռեզինային և վատահի՛ր նրան»:

Հենց նույն գիշերը Ռեզինան ձեռագրերով տակառիկը թաղեց իր հարազատների տան նկուղում:

Հայրենական պատերազմի տարիներին նրան մտահոգում էր մի հարց. հանկարծ իր հետ մի բան չպատահի, չէ՞ որ ինքը միակ մարդն էր, որ գիտեր ձեռագրերի տեղը: (Չարենցից հետո Իզաբելային բանտարկել էին): Եվ ահա, երբ 1954թ-ին, ի լուր ամենքի, ռադիոյով հնչեց Չարենցի անունը, նա անմիջապես գնաց դեպի նկուղը: Բացառությամբ մի ոչ մեծ մասի, բարեբախտաբար, ձեռագրերը պահպանվել էին: Տասնութ տարի հետո բանաստեղծի անգին տողերից շատերը մտան նրա անտիպ ստեղծագործությունների առաջին հատորի մեջ: Նրա դուստրերը նոր պիտի հասկանային, թե ովքեր են իրենք, և թե ինչ է կատարվել: Նրանց առջև պիտի բացվեին իրենց հոր ձեռագրերը: Եվ Արփենիկ Չարենցը գրիչ պիտի վերցներ ձեռքն ու գրեր. **«Ի սկզբանե էր Հայրս, և Աստված էր Հայրս»:**

Եվ գրեց ... Տարիների ընթացքում իրար հաջորդեցին գրքեր, ձևավորվեց նրա ոճը՝ հախտուն, բռնկուն, զգացմունքային...շարունակվեց այնքան, մինչև որ երկարատև հիվանդությունից հետո 2008թ. փետրվարի 12-ին Երևանում 76 տարեկան հասակում վախճանվեց նա:

Աշակերտական երեք խմբերն էլ ավարտել էին իրենց խոսքը:

Դասաժամն սպառված էր՝ մի ամբողջ տնային հանձնարարության ստուգմամբ ու քննարկմամբ, որ իր մեջ Չարենցի «սերերն» էր ամփոփում, բայց այնքա՛ն ասելիք կար դեռ ..., իսկ որպես հավելում ասվածների՝ լսում են խոսքը իմ ստեղծագործող աշակերտուհու. **«Ես կգրեմ բանաստեղծություն այն սիրո մասին, որ որոնում էր Մեծն Չարենցը»:**

Նայում են դեմքին, առեղծվածային ժպիտը չկար, մտահոգ էր նա:

Եվ այդպես, ընդամենը մեկ հարց, որ դարձավ ուսուցչի մտահոգություն, մտահոգությունն էլ՝ Չարենցյան «սերերն» ամփոփող դաս, իսկ դասը՝ նույն այդ աշակերտուհու աշխարհընկալման, Չարենցին նոր դիրքորոշմամբ ու նոր մտահորիզոնում ընկալելու հնարավորություն:

**ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ՀԵՏԱՔՐՔՐԱՇԱՐԺ
ՊԱՂՏՆԱՐԱՆՆԵՐՆ ԵՆ ՏԱՆՈՒՄ
(ուսուցողական)**

Մեր առօրյա կյանքում քիչ չեն պատահում, որ կարևոր և դժվար բաներն արվում են, իսկ այն, ինչ հեշտ է, հետաձգվում է: Բայց կա ժողովրդական հիանալի ասույթ. «Ամենից դժվար հաջողվում են հեշտ բաները»:

Հայոց լեզվի հետաքրքրաշարժ **գաղպնարաններն** ուսումնասիրելով՝ իրոք, հասկանում ենք, որ կան նրբություններ, որոնք արտաքուստ թվում են դյուրընկալելի և անուշադրության են մատնվում: Բայց ահա այդ «հեշտ բաների» կողքին հիշողություններ են լինում, որ երբեք չեն մոռացվում, և այստեղ չափազանց կարևոր է այն խոսքը, որը տպավորվում, գամվում է յուրաքանչյուրիս հիշողության մեջ:

Տարիներ առաջ 5-րդ դասարանում գոյականի անձի և իրի մասին խոսելիս գրատախտակին գրված նախադասությունների միջոցով բացատրում էի, որ որոշ դեպքերում անձը կարող է ստանալ իրի հարց կամ հակառակը կարող է լինել:

ա) Ուսուցիչը պատմում է դասը: (Ո՞վ)

բ) Որպես ուսուցիչ՝ ես նրան լավ եմ ճանաչում: (Որպես ի՞նչ)

Փորձում էի բացատրել, որ երկրորդ նախադասության մեջ անձ ցույց տվող գոյականն ստացել է իրի հարց, բայց աշակերտներից մեկը համարձակորեն ընդհատեց ինձ, թե երևի «լավ» ուսուցիչներն անձի հարց են ստանում, «վատերը» ի՞նչ հարցին են պատասխանում:

Իմ դժգոհ հայացքից ընդհատվեց աշակերտների լիաթոք ծիծաղը, և շուտով գրատախտակին ավելացավ մի նոր նախադասություն:

Մեզ դասավանդող «լավ» ուսուցիչներ ունենք, որոնց շարք ենք հարգում: (Ինչե՞ք)

Պարզվեց, որ «լավ» ուսուցիչներն էլ կարող են ստանալ իրի հարց, բայց առայսօր այն ինձ համար դարձել է մի ցավոտ հիշողություն՝ 5-րդ դասարանի աշակերտի գիտակցության մեջ ամրակայված «լավ» ու «վատ» ուսուցիչների մասին:

Եվ ամենևին չզարմացա, երբ դասարաններից մեկում մայրենիից

կազմակերպված բաց դասից հետո տարածայնություններ առաջացան դասավանդող ուսուցչուհու արտահայտած «սխալի» շուրջ, թե ինչն է նա կենդանուն «ո՞վ» հարցը տվել:

Հետաքրքիր է, եթե «Գայլը խոսում էր մարդկային լեզվով» նախադասության մեջ «գայլը» ստանար «ի՞նչ» հարցը՝ ի՞նչն էր խոսում, արդյո՞ք հարց կծագեր, որ «ինչը» ոռնում է:

Ուստի լավ հիշենք որոշ նրբություններ: Կենդանիներն անձի դերում հանդես են գալիս նաև այն դեպքում, եթե նրանց արտահայտած գործողությունները հատուկ են միայն անձերին (գրկել, սիրել, փայփայել, ասել, խոսել...): Հետևաբար խոսքի մեջ գործածվելիս հաճախ անսովոր կառույցներ են ստեղծվում, երբ իրը հանդես է գալիս անձի դերում և ընդհակառակը:

Դպրոցում Վարդենիսի մանկավարժական ինստիտուտի մասնաճյուղն էր գործում: Այդտեղ դասավանդող դասախոսներից մեկը մի օր հարցրեց ինձ. «Դուք հնգհոլովակա՞ն եք, թե՞ յոթհոլովակա՞ն»:

Հանկարծակիի եկա այդ բնորոշումներից, բայց փորձեցի բացատրել, որ ճիշտը գոյականի յոթ հոլովն է, եթե սեռականը չլինի, շարահյուսության բաժինն անցնելիս ինչպե՞ս բացատրենք, որ հատկացուցիչը դրվում է սեռական հոլովով, կամ հայցականը չլինի, ուղիղ խնդիր անցնելիս ի՞նչ ասենք աշակերտներին:

Բացատրվեց այսպես. «Շարահյուսության բաժինն անցնելիս կասեք, որ հատկացուցչի համար կա սեռական հոլով, ուղիղ խնդրի համար՝ հայցական հոլով, բայց գոյական խոսքի մաս ուսումնասիրելիս պետք չէ այդ հոլովների մասին խոսել»:

Տարիների իմ մանկավարժական գործունեության ընթացքում ոչ մի անգամ չեմ հաշտվել հինգ հոլովի հետ, մույնիսկ, եթե որոշ դասագրքերում հինգ հոլովի մասին է եղել խոսքը, միշտ էլ յոթ հոլով եմ ներկայացրել:

Ուսուցման ընթացքում միշտ էլ նկատվում է, որ աշակերտները դժվար են տարբերում տրական և հայցական հոլովները: Բայց բացատրության արդյունքում նյութն ընկալվում է: Ուղղակի պետք է նաև կարողանալ տարբերակել, որ սեռականը (որոշիչ հոդ չի ստանում), տրականը և հայցականը (անորոշ) անձի դեպքում նմանվում են իրար և որոշյալի նման պատասխանում «ու՞մ» հարցին:

ա) Աղջկա ձեռքը ցավում էր: (Ու՞մ – սեռական հոլով):

բ) Հանդիպեցի մի աղջկա: (Ու՞մ – փրական հոլով):

գ) Սիրեցի մի աղջկա: (Ու՞մ – հայցական հոլով):

Հիշենք, որ սեռական հոլովը ցույց է տալիս այն առարկան, որին պատկանում կամ վերաբերում է, որից սերում է որևէ բան: Այն գոյականական անդամի լրացում է (ու՞մ ձեռքը): Սեռական հոլովով հիմնականում դրվում է հատկացուցիչը:

Տրական հոլովը ցույց է տալիս այն առարկան, որին տրվում կամ մոտենում է մի բան, և կամ որին հանգում է ենթակայի գործողությունը: Որպես հանգման անուղղակի խնդիր՝ չեզոք սեռի բայի լրացում է (հանդիպեցի ու՞մ):

Իսկ հայցական հոլովը, գիտենք, որ ցույց է տալիս անձ կամ առարկա, որն իր վրա է կրում ենթակայի գործողությունը: Ներգործական սեռի բայի լրացում է (սիրեցի ու՞մ), հանդես է գալիս որպես ուղիղ խնդիր:

Միշտ էլ երեք հոլովների համեմատական վերլուծության արդյունքում (անձի դեպքում) ընկալելի է լինում դասանյութը:

Բայց ահա «համեմատություն» բառն ինձ մոտ նոր հիշողություն է արթնացնում, և հուշերի թելն ինձ ինքնաբերաբար տանում է դեպի ածականի ռճական հնարավորությունները:

Աշակերտների հարցին, թե «գերիզոր» բառը որակական ածականի համեմատության ո՞ր աստիճանն է, մի պահ վարանեցի և մտորումների մեջ ընկա. «գեր» նախածանցով համեմատության աստիճան չունենք, բայց ժամանակին «ուշքի եկա», հիշեցի և բացատրեցի, որ այն բարձր ռճի արտահայտություն է, ունի գերադրականի իմաստ, ինչպես գերազնիվ, գերապայծառ, գերադրական բառերը: Նույն իմաստն ունեն նաև մեծ(ա) բաղադրիչով կազմված բառերը՝ մեծահզոր, մեծապատիվ, մեծագոր...:

Ուղղակի այստեղ տեղին է ասել, որ ածականի այն ձևը, որը ցույց է տալիս հատկության բարձր չափը՝ առանց ընդգծված համեմատության, համարվում է բացարձակ գերադրական: Այն կարող է արտահայտվել նաև այլ բառերով՝ շատ գեղեցիկ, չափազանց սիրուն, ահագին մեծ...

Ընդհանրապես, գերադրական աստիճանը, գիտենք, որ ցույց է տալիս առարկայի տվյալ հատկանիշի գերազանցությունը ուրիշ

առարկաների նույն հատկանիշից՝ ամենաքաջ, ամենից ազնիվ, լավագույն և այլն:

Չմոռանանք, որ հարաբերական ածականներն էլ որոշ դեպքերում կարող են համեմատության աստիճան ստանալ՝ հատկապես գեղարվեստական գրականության մեջ այս կամ այն իմաստային նրբությունը շեշտելու նպատակով՝ ամենամարդկային, ավելի մարդասիրական, շատ բախտավոր...

Միշտ էլ ածական խոսքի մաս ուսումնասիրող աշակերտների մոտ այնպիսի հարցեր են ծագում, որոնց մասին դասագրքում չեն շոշափվում:

Հիշենք, որ թվականն էլ ունի որոշ նրբություններ:

Ուսուցիչների մի խորհրդակցության ժամանակ դպրոցի տնօրենի խոսքում շեշտված «ուժ աշակերտներ» արտահայտությունը զարմանք առաջացրեց կողքիս նստած ուսուցչուհու մոտ, թե հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի է, բայց ամբիոնից թվականի հետ գոյականը հոգնակի թվով է գործածում:

Իհարկե, սա չափանիշ չէ մասնագետի մասին կարծիք կազմելու, բայց արդո՞ք այդ ուսուցչուհին գիտեր, որ որոշ դեպքերում գոյականը թվականի հետ գործածվելիս հանդես է գալիս հոգնակի թվով:

ա) Եթե գործածվում է գոյականը որոշյալ առմամբ:

Հինգ աշակերտներն էլ մասնակցել են մրցույթին:

բ) Երբ գոյականը և թվականը հեռանում են իրարից այլ բառերով:

Այդ կինն ունի չորս հիանալի զավակներ:

Հիշենք, որ դերանուններն էլ ոճական լայն հնարավորություններ ունեն: «Նա» դերանունն էլ, թվում է, փորձությունների միջով է անցել:

Հարցը, թե «նա» բառը դերանո՞ւն է, թե՞ գոյական, ինձ չափազանց զարմացրեց, բայց փորձեցի բացատրել սկսնակ ուսուցչուհուն, որ դերանուն է, այն փոխարինում է գոյականին, կարելի է ասել նաև՝ գոյականական դերանուն, իսկ ի՞նքը՝ եղավ հաջորդ հարցը:

Ուշադրություն դարձնենք որոշ ոճական տարբերակումների, որոնցով, ինձ թվում է, օգնած կլինենք մի շարք սկսնակ ուսուցիչների:

Գիտենք, որ երրորդ դեմքի անձնական դերանուն է «նա»-ն, որը գործածվում է մի երրորդ անձի անվան փոխարեն և մատնացույց է

անում ոչ խոսող (ես – ինքս), ոչ էլ խոսակից (դու - ինքդ), այլ մի ուրիշ անձ կամ դեմք:

Մայրը նախապես աղջկան, որ նա ճշմարտությունը չի ասել:

«Նա» դերանունն այս նախադասության մեջ մատնացույց է անում «աղջկան» գոյականին, որը բայական անդամի կամ ստորոգյալի լրացում է:

Այդ դերանվանը գուգահեռ գործածվում է նաև «ինքը» դերանունը, որը ևս կարող է մատնացույց անել որևէ առարկա:

Տղան ասաց, որ ինքը(նա) միշտ էլ սպասել է հոր վերադարձին:

Այս նախադասության մեջ «ինքը» անձնական դերանունը մատնացույց է անում «տղա» գոյականին, որը ենթակա է: Նկատելի է, որ «նա»-ի գործածության դեպքում այն կփոխարինի մի երրորդ անձի:

Երկու դերանուններն էլ երրորդ դեմքի արժեքով են հանդես գալիս, բայց ունեն իմաստային տարբերություն:

Դրանք, միասին գործածվելով, կարող են արտահայտել իմաստի սաստկացում:

Նա ինքն է այդ մասին ասել:

«Նա»-ն նաև ցուցականություն է արտահայտում, սա, դա, դերանունների նման կարող է իրի անվան փոխարեն գործածվել:

Միշտ չէ, որ ցուցական «նա» դերանվանը փոխարինում է «այն»-ը:

Որքան սովորական ու գեղեցիկ է հնչում «նա»-ն ներքոհիշյալ բանաստեղծական տողերում, որը փոխարինում է «լեզու» գոյականին:

Մեր լեզուն ծուխն է մեր տան,

Մեր կշիռն աշխարհի մեջ,

Նա աղն է մեր ինքնության,

Էության խորհուրդը մեծ (Հ Մահյան):

Թե՛ դերանունների և թե՛ մյուս խոսքի մասերի ոճական հնարավորությունները հայերենում շատ են, ուղղակի պետք է նպատակահարմար և տեղին օգտագործել՝ հաշվի առնելով դրանց իմաստային նրբությունները, որոնք մեծ մասամբ գեղարվեստական գրականության մեջ են նկատելի:

Իրոք, հետաքրքիր է հայոց լեզուն, նրա ***գաղղնարանները*** մտնելով՝ ավելի ու ավելի ենք համոզվում մեր լեզվի «ճոխության» և «ճկունության» մեջ:

Չխուսափենք «նա»-ի կիրառության լայն շրջանակներից: Թող հնչի այն որպես հայրենի օրրան, որպես սուրբ խաչքար, լեզու մայրենի, որ «Առնական է, կոպիտ, բայց միևնույն պահին Պայծառ է **նա**, որպես մշտաբորբոք փարոս, Վառվաժ հրով անշեջ դարերում հին» (Ե. Չարենց):

**ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐԸ՝ ԶԻՄԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ
(ուսուցողական)**

Դպրոցականների հայոց լեզվի և գրականության թեստային բազմաթիվ առաջադրանքներում պահանջվում է գտնել բառագործածության, բառաձևի համաձայնության, հոլովառության և խրոնոլոգիայի, շաղկապի կամ դերանվան կիրառության սխալները:

Դիտարկման ոլորտից նայելով բազմաթիվ լեզվական աղավաղումների, որոնք երբեմն նկատելի են լինում թե՛ մամուլում և թե՛ եթերում, ինչու՞ չէ, նաև որոշ մանկավարժների գրավոր կամ բանավոր խոսքում, դրանք քննարկման նյութ են դառնում նաև ուսուցիչների և աշակերտների համար:

Մովորաբար բառագործածության սխալները բառիմաստը չհասկանալու կամ ստույգ չիմանալու հետևանք են: Դա նկատելի է առավելապես բառագույգերի գործածության ժամանակ, երբ իմաստային տարբերակման դժվարություն է ստեղծվում:

Մեկ տարվա հաշվետվության մասին սխալ է գործածված. **«Համայնքի ղեկավարի զեկույցից հեղոն հնչեցին փարաբնույթ հարցեր»:**

«Չեկույց» բառը բացատրվում է այսպես՝ որևէ հարցի մասին գրավոր կամ բանավոր հակիրճ տեղեկատվություն: Չեկույցը նաև գիտական կամ այլ բնույթի հետազոտությունների արդյունքների համառոտ հաղորդումն է: Չեկույց (այս դեպքում օտար բառով՝ ռապորտ) կարելի է վերադասին ներկայացնել որևէ դեպքի, պատահարի, մեկի վարքի կամ իր իսկ հրաժարականի մասին և այլն:

Փաստորեն նախադասության մեջ պետք է գործածվեր «զեկուցում» բառը, որը նշանակում է բանախոսություն, բանավոր խոսք, որը կարող է հնչել նաև իբրև գրվածքի ընթերցում:

Մեկ ուրիշ նախադասություն. **«Դպրոցի տնօրինության կողմից գրություն ուղարկվեց»:**

Արդի գրական հայերենում տնօրինությունը շատ անգամ գործածում են «ղիրեկցիա» բառի դիմաց, ինչը, սակայն, պիտի համարել աննպատակահարմար, քանի որ կա «տնօրենություն» բառը, որը հենց տեսչություն, ղեկավարություն է նշանակում: **Տնօրինությունը** սովորական կիրառություն ունի, նշանակում է տնօրինելու, վերահս-

կելու իրավունք, իրավասություն:

Մովորաբար հայերենում հոլովվում են գոյականներն ու դերանունները: Մյուս խոսքի մասերը կարող են հոլովվել գոյականաբար գործածվելիս: Այսինքն, բառը փոխում է իր ձևը, փոփոխության է ենթարկվում, հենց դրանից է կախված տվյալ բառի պաշտոնը: Բայց հաճախակի ենք հանդիպում հոլովաձևի գործածության սխալների:

ա) Հրածեշտի Կոն օրվան իր ծնողների հետ հյուր էր եկել... (փոխանակ՝ Կոն օրը, ե՞րբ հարցին է պատասխանում, արտահայտում է ժամանակի իմաստ):

բ) Նա խնդրեց հուշամեդալը փոխանցել հասցեատերին (փոխանակ՝ հասցեատիրոջ):

Հայերենում ընդամենը մի քանի անձ ցույց տվող գոյականներ ունենք (քույր, տեր, ընկեր...) և դրանցով կազմված բարդ բառեր (հորաքույր, հասցեատեր, դասընկեր...), որոնք պատկանում են **ոջ** արտաքին հոլովման:

Ում ածանց ունեցող գոյականներ ունենք, որոնք կարող են գործածվել որպես բայեր՝ շարժում-շարժվել, լուծում-լուծվել և այլն: Այդ գոյականներն **ան** հոլովմամբ կարող են հոլովվել՝ շարժման, լուծման...

Ուշադրություն դարձնենք այս նախադասությանը. «**Հերոսի նահապետան 20-րդ դարելիցն էր**»:

«Նահատակվել» բառի բայահիմքը «նահատակ»-ն է, որն **ի** հոլովմամբ միայն կարող է հոլովվել՝ նահատակի, այնինչ այդ բառը հոլովվել է **ան** հոլովմամբ, որը սխալ է, չէ՞ որ **ում** ածանցով, որպես գոյական՝ «նահատակում» բառի գործածության ձև չունենք:

Մեկ ուրիշ նախադասություն. «**Գրանք վերաբերում են արշակուրդների փրման ու...**»:

Ինչպե՞ս կարելի է «տալ» բառը գործածել որպես առարկա՝ գոյական, որը նույնիսկ **ան** հոլովմամբ էլ հոլովվել է, այնինչ անկանոն բայ է, գործածվում է հիմնականում տվել, տալիս ձևերով: Որպես անորոշ դերբայ, այսինքն՝ անդեմ բայ, գոյականաբար գործածվելիս **ու** հոլովմամբ կարող է հոլովվել՝ տալու, տալուն..., հետևաբար «տրման» բառի գործածություն չունենք:

Կամ՝ ոչ թե «**ուզում են խոսել**», այլ «**ուզում են խոսել**»: Սա անորոշ դերբայով ձևավորված բաղադրյալ ստորոգյալ է, որը հաճախա-

կի է սխալ գործածվում:

Ահա նմանատիպ նախադասություն. **«Միրում եմ ժամերով փակվեմ իմ սենյակում, առանձնաձև գրքերի հետ, կարդամ, գրեմ»:**

Պետք է լիներ՝ **սիրում եմ փակվել, առանձնաձև, կարդալ, գրել:**

Քանի որ խոսքը բայերին է վերաբերում, սխալ է «դառնալ» բայի այսպիսի գործածությունը. **«Նրանք բռունցք դառան»:**

Ունենք բայեր, որոնք խոնարհման սովորական կանոններից շեղվում են: Այդ անկանոնությունը հիմնականում դրսևորվում է (բացի տալ, լալ, գալ բայերից) սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալի հիմքից կազմված ձևերում և հրամայական եղանակում:

Վերոնշյալ նախադասության մեջ անկանոն բայը անցյալ կատարյալով պետք է գործածվեր՝ **դարչան:**

Հաճախակի ենք հանդիպում նաև համակատար դերբայի սխալ գործածության ձևերի: Այն արտահայտում է ժամանակի իմաստ:

«Կարդալուց ի՞նչ հասկացաք» հարցական նախադասության մեջ **«կարդալիս»** անդեմ բայի գործածությունն է ճիշտ: Սովորաբար անորոշ դերբայները գոյականաբար գործածվելիս բացառական հոլովում կարող են հանդես գալ նաև **«հետո»** կապի հետ (**կարդալուց հետո**):

Բազմաթիվ են այդպիսի սխալները.

ա) Որսի գնալուց ասաց (փոխանակ՝ գնալիս):

բ) Լավ մտածելուց կհասկանաս (փոխանակ՝ մտածելուց հետո):

Սխալների ենք հանդիպում նաև կապային կառույցներում. **«Ի շնորհիվ համագյուղացի խոշոր բարերարի...»:**

Եթե ճիշտ լիներ «ի շնորհիվ» կապակցությունը, ապա «ի շնորհիվ բարերարի» ասելուն հավասար պիտի սովորական հնչեր «բարերարի ի շնորհիվ» արտահայտությունը, որը սխալ է: Ի տարբերություն նախադիր կապերի, որ գործ է ածվում կապվող բառից առաջ և ետադիրների, որ գործածվում է հետո, «շնորհիվ» կապը դրվում է կապվող բառից առաջ և հետո, այն գործածվում է առանց «ի» նախդիրի:

Կապերի հետ սովորաբար գործածվում են բոլոր հոլովները, բացի ուղղականից:

Յուրաքանչյուր կապ կարող է հանդես գալ որոշակի հոլովածնի

հետ, ունենալ իր հոլովառությունը:

Վերաբերության անուղղակի խնդիրը գործածվում է «մասին» կամ «վերաբերյալ» կապերով, բայց, ցավոք, այն իր տեղը չի գտել այս նախադասության մեջ. **«Նա իր խոսքում նշեց նաև երեխաների կարողությունները» (փոխանակ լինի կարողությունների մասին):**

Կամ ի՞նչ կարիք կա նպատակի իմաստ արտահայտող «համար» կապը գործածել երկու անգամ նույն նախադասության մեջ. **«Գյուղացիներն սպիպված են փաքսի պայովիրել գնումների համար, շրջկենտրոն մեկնելու համար»:**

Բազմիցս հանդիպում ենք նմանատիպ կցկտուր նախադասությունների՝ իմաստային և ոճական սխալ նրբերանգներով, բառերի անհարկի կրկնություններով:

ա) Այնպես զեպեղված վերնագրերը զուտ վերնագրեր չեն, այլ՝ հերոսին ընդգծող վերնագրեր:

բ) Նրանք իրենց վաստակը վաստակել են:

գ) Շրջանում կան 70 հա նռան բերքատու այգիներ, կան նաև նռան երիտասարդ այգիներ և նախապեսվում է աշնանն ու գարնանը նոր այգիներ սպեղծել:

Նկատելի են նաև բազմաթիվ խնդրառության սխալներ:

ա) Նա դավաճանեց հայրենիքը (փոխանակ հայրենիքին):

բ) Պեպք է խթանել գրավոր և բանավոր խոսքի զարգացմանը (փոխանակ զարգացումը):

Ընդհանրապես, «դավաճանել» բայը պահանջում է ու՞մ, ինչի՞ն հարցերին պատասխանող խնդիր լրացումներ՝ դավաճանել գործին, ընկերներին, սիրուն և այլն: Դրան հակառակ՝ «խթանել» բայի լրացումը պատասխանում է ոչ թե ինչի՞ն, այլ՝ ի՞նչ հարցին: Խթանել նժույզը, գործը, զարգացումը..., բայց սովորաբար նախադասություններում գործածվում է այդ բայը սխալ խնդրառությամբ:

Հանդիպում ենք նաև թվային անհամաձայնության դեպքերի:

Ովքեր չեն մոռանում, որ եզակի ենթակայի հետ դրվում է եզակի, իսկ հոգնակիի հետ՝ հոգնակի ստորոգյալ, նրանք, անշուշտ, հեշտ կնկատեն եղած անհամաձայնությունը, որը տարածվում է նաև լրացումների վրա:

ա) Այս փարվա առարկայական օլիմպիադայի շրջանային և հան-

րապեղական փուլում... (փոխանակ փուլերում):

բ) Երեխաները բոլորը միաբերան շնորհակալություն հայտնեցին Կնօրենին:

Երկրորդ նախադասության մեջ առկա է շարադասական սխալ, պետք է լինի «**բոլոր երեխաները**»: Նույնիսկ ավելորդ է «բոլոր» բառի հետ «ը» հոդի գործածությունը:

Նկատելի են նաև հոդերի գործածության սխալներ:

«Երկրի իշխանությունները ըմբռնումով են մոտենում հարցին» նախադասության մեջ պետք է գործածվեր «**իշխանություններն**»:

Դժվար չէ իմանալ, որ ձայնավորով վերջացող բառերն ստանում են «ն» հոդ, իսկ բաղաձայնով վերջացողները՝ «ը»: Այս կանոնը կարող է չպահպանվել, եթե բաղաձայնով վերջացող գոյականին հաջորդում է ձայնավորով սկսվող բառ (այդ թվում նաև սպ, սկ, զգ, շտ և այլ հնչյունակապակցություններ, որոնց սկզբում լավում է գաղտնավանկի ը): Այս փոփոխությունը չի կատարվում, երբ հարևան բառերի միջև գրավոր խոսքում նշանակվում է ստորակետ կամ բութ:

Ահա այդպիսի նախադասություն. **«Երբեք թող ոչ ոք չզգա այն ցավն ու դառնությունն, ինչ ինքն է զգացել» (փոխանակ դառնությունը):**

Արդյո՞ք կարիք կա խոսելու այն բոլոր վրիպումների ու կետադրական սխալների մասին, որ բազմիցս նկատում ենք:

«Չորս անչափահաս երեխաների հայր՝ Սասուն Կարապետյանն, իր ելույթում նշեց...» նախադասության մեջ երկու կետադրական տրոհության նշան է դրվել, երկուսն էլ՝ ավելորդ, կա նաև հոդի սխալ գործածություն:

Մենք գիտենք, որ մարդ նշանակող բոլոր գոյականներն անձեր են, այդ թվում՝ հասարակ և հատուկ անունները:

Անձերից բացի մնացած բոլոր գոյականները, այդ թվում և կենդանիները, հայերենում իրեր են՝ քար, գրիչ, շուն, կատու...

Սովորաբար կենդանի նշանակող իր ցույց տվող գոյականը հայցական հոլովում ուղղականի փոխարեն նմանվում է տրականին, ստանում անձի առում: **(Նա գրկեց իր շանը: Ու՞մ)**

Կամ անձ ցույց տվող գոյականը հայցական հոլովում, որպես ուղիղ խնդիր գործածվելիս, տրականի փոխարեն նմանվում է ուղղականին, ստանում իրի առում: **(Ես ունեմ մեկ աղջիկ: Ի՞նչ)**

Առաջադրանքում տրված «ո՞վ ինչ ասաց» հարցը պետք չէ կասկածի տակ առնել, երբ խոսքը վերաբերում է նապաստակին կամ սունկին, որոնք ընկերներ են, հետևաբար կարող են ստանալ անձի հարց: «Նապաստակն ասաց...» նախադասության մեջ «նապաստակը» պատասխանում է «ո՞վ» հարցին:

Չեն բացառվում նաև շաղկապի և դերանվան գործածության սխալները:

Ահա այդպիսի նախադասություն. **«Ոչ միայն տնօրեններն են քննադատաբար մոպեդեյ այդ հարցին, այլ՝ բոլոր ուսուցիչները»:**

Ջուզադրական ոչ միայն... այլև, ոչ թե... այլ համադասական շաղկապների գործածությանը պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնել: Սրանք տարբեր իմաստներ են արտահայտում, առաջինը՝ հավելման, երկրորդը՝ հակադրության:

Հաճախակի ենք հանդիպում «ով», «որ» հարաբերական դերանունների սխալ գործածության դեպքերի:

ա) Այդ գիրքը յուրահայտուկ հուշարձան է հերոսի հիշատակին, ով միշտ ապրում է մեր կողքին:

բ) Հոբելյանական մեդալով պարգևատրվել է նրա մայրը, որի հանձնումը կատարեց գրքի հեղինակը:

Դերանունների սխալ գործածության արդյունքում վերոնշյալ նախադասություններում նկատվում է նաև իմաստի աղճատում:

Մենք գիտենք, որ մտերիմ մարդուն «դուք»-ով դիմելը պաշտոնականության և սառը վերաբերմունքի նշան է: Բայց հարգանքի հոգնակի է գործածվում՝ որպես խոսակցի նկատմամբ հարգանքի դրսևորման ձև, երբ նրան դիմում են հոգնակի «դուք» դերանունով եզակի «դու»-ի փոխարեն: Այդ դեպքում «դուք»-ը և նրա հոլովաձևերը (ձեր, ձեզ...) գրվում են մեծատառով:

Ահա դերանվան մեծատառի գրության սխալ գործածություն. **«Շնորհակալություն Ձեզ, սիրելի կրթսեր՝ բարեկամներ, դուք մեծ ուրախություն պատճառեցիք մեր փոքրիկներին: Թող կյանքում Ձեզ միշտ ուղեկցեն ուրախությունն ու երջանկությունը»:**

Այս փոքրիկ տեքստում երկու անգամ մեծատառով գործածված «Ձեզ»-ը պետք է փոքրատառով լիներ, քանի որ խոսքն ուղղված է «կրտսեր բարեկամներին»:

Ընդհանրացնելով միտքս՝ ասեմ, որ կան ակնհայտ աղավաղումներ,

որ բավարար գրագիտություն ունեցող դպրոցականն էլ է գիտակցում:

Կան և «անմեղ թվացող» կամ «խոր ընդհատակ» անցած այն-
պիսի խոտորումներ, որ միայն նուրբ և ուշադիր աչքը կարող է
դրանք նկատել: Բոլոր դեպքերում այդ շեղումները բառակազմու-
թյան կանոնների չիմացության, բառի առանձին բաղադրիչների
թյուրըմբռնման, քերականական տարբեր օրինաչափությունների
չիմացության արդյունք են:

Բառաձևի սխալները տարաբնույթ են: Լեզվական ամեն մի շե-
ղում, ի վերջո, սկսվում է առանձին մարդկանց կողմից և հետո միայն,
խոսողների ավելի ու ավելի լայն շրջանակներ ընդարձակելով, դառ-
նում ընդհանրական: Դրա դեմ պայքարելու հիմնական եղանակը
նույն անհատական ջանքերի գնով ճիշտ, անխաթար ձևերին վերա-
դառնալու ուղին է:

Բառերի իմաստային խառնաշփոթից խուսափելու համար յու-
րաքանչյուր ոք, ով հիմնականում գրավոր խոսքի հետ գործ ունի,
պետք է ընդարձակի իր իմացության շրջանակը, կարողանա տիրա-
պետի հայոց լեզվի քերականական օրինաչափություններին, որ-
պեսզի քննարկման նյութ չդառնան նրա գործածած լեզվական
աղավաղումները:

Ուղղակի ցավալի է, որ այդ շեղումները նկատում է նաև այսօրվա
դպրոցականը, բայց ուրախալի է, որ ունենք աշակերտներ, որոնց
հետ կարելի է խոսել և գրել «գրագետ» լեզվով, առանց լեզվական
«վթարների»:

Չեմ ուզում, որ թղթին հանձնված մտահոգություններս դառնան
հպանցիկ տպավորություններ, քանի որ մաքուր լեզուն մեր մաքուր
ինքնությունն է, մեր շիտակ ու անեղծ մտածողությունը:

«Լուսարար» 2012, թիվ 36

*Անշի դաստիարակությունն ավարտվում, իր նպատակին է հասնում
այն ժամանակ, երբ անշն այնքան է հասունանում, որ ունենում է
հեղափոխ կյանքի ընթացքում ինքն իրեն կրթելու ուժ և կամք,
իմանում է միջոցներ և հնարներ, թե ինչպես դա կարող է
իրականացնել որպես արտաքին աշխարհի
վրա փոխազդող անհատ:
Ա. Դիստերվեզ*

ԵՐԲ ԻՆՔՆԱԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ԴԱՌՆՈՒՄ Է ՆԵՐՔԻՆ ՊԱՀԱՆՉ

Այսօր հանրակրթական դպրոցի ուսուցչին և, առհասարակ, մանկավարժին ներկայացվող պահանջներից մեկը ինքնակրթությունն է, որը պետք է շարունակական բնույթ կրի: Տարեցտարի փոխվում են կրթության ու դաստիարակության պահանջները: Հետևաբար ուսուցչի գործունեությունն էլ ստեժագործական զարգացում է ապրում: Նրա անձնային որակներով, մասնագիտական պատրաստվածությամբ, մանկավարժական հմտությամբ ու վարպետությամբ է պայմանավորված դպրոցում ուսումնադաստիարակչական նորարարական գործընթացի ձևավորումն ու հաջող իրականացումը: Հիանալի է ասված. **«Ուսուցիչն ապրում է այնքան ժամանակ, քանի դեռ նա սովորում է, հենց որ դադարում է սովորելուց, նրա մոտ մեռնում է ուսուցիչը»:** (Ուշինսկի)

Այսօր աշակերտների հետաքրքրություններն ու ընդունակությունները, համոզմունքներն ու կատարելատիպերը, ինչպես գիտենք, նշանակալի տեղաշարժերի են ենթարկվել: Եվ ուսուցիչը պետք է ոչ թե ընդդիմանա աշակերտների կողմից արդեն հաճախ դրսևորվող ժամանակակից մտքերին ու մտահղացումներին, այլ միշտ ունենա ժամանակին հընթացս քայլող մանկավարժական մտածողություն ու դիրքորոշում, ստեղծագործական որոնումներ կատարի, զուգակցի ուսուցման ավանդական ու նոր եղանակները և նորովի կազմակերպի ուսուցման գործընթացը:

Ցավով պետք է նշենք, որ մանկավարժական գործունեության ընթացքում հաճախ առնչվում ենք ուսուցման ավանդական ձևերին կառչած ուսուցիչների ակնհայտ դրսևորվող դժգոհություններին ու

տրտնջանքներին: Դժվարությամբ են կոտրվում նորի ընկալման ու մարաման կարծրատիպերը: «Արդյո՞ք այդ հարցում աշակերտները մի քայլ առաջ չեն ուսուցիչներից», - հաճախ ենք ստիպված լինում մտածել:

Աշակերտներին հետազոտական աշխատանքի մղելու նկատառումով առաջարկեցի հայ նշանավոր վիպասան Բա.Ֆիու մասին տեղեկություններ հավաքել համացանցից, միաժամանակ փորձում էի համոզվել, որ տնային հանձնարարությունների միջոցով աշակերտների և ուսուցչի միջև ստեղծված համագործակցության արդյունքում զարգանում է նաև ուսուցչի ինքնակրթությունը, բայց այն դեպքում, երբ ուսուցիչն ինքը հնարավորություն չունի օգտվելու համակարգչից: Հետաքրքիրն այն էր, որ թույլ սովորող աշակերտներն ավելի մեծ ակտիվություն ցուցաբերեցին, և շուտով իմ ձեռքի տակ կար բավականաչափ տեղեկություն գրողի ժառանգների մասին:

Ուսուցիչը պետք է աշակերտների մեջ հետազոտական աշխատանքի կարողություններ մշակի, նպաստի նրանց ստեղծագործական մտածողության, ինչու չէ, նաև կրեատիվության (անսովոր գաղափարներ ծնելու կարողություն, մտածողության ավանդական սխեմաներից շեղվելու, խնդրահարույց իրավիճակներում արագ լուծումներ գտնելու ընդունակություն) ձևավորմանն ու զարգացմանը: Չմոռանանք, որ ժամանակակից ուսուցումը ենթադրում է ստեղծագործականություն, հետազոտական ու որոնողական մտածողություն՝ լինի դա հումանիտար, թե ճշգրիտ գիտության ոլորտներում: Աշակերտների համար միշտ էլ անհասկանալի հարցեր են լինում: Այսօր այդ հարցերի ներկայակն ավելի գունեղ է, ավելի ընդգրկուն, և ուսուցիչը կրկնակի պետք է պատրաստ լինի ցանկացած պահի պատասխանելու նրանց հարցերին: Եվ այդ պատասխանները պետք է լինեն ոչ միայն համակողմանի ու սպառնիչ, այլև հնարավորինս ուսուցանող ու դաստիարակող:

Ուսուցիչն ինքնակրթության ճանապարհին ձեռք է բերում սեփական մեթոդների, հնարների ու մոտեցումների կիրառման իր շտեմարանը, որը գործողության մեջ դնելով՝ կարողանում է լուծել մի շարք խնդիրներ: Ի վերջո, ուրիշներին սովորեցնելու համար հարկ է իմանալ ավելին, քան նրանք, և որքան բազմազան են կիրառվող ու ներդրվող մեթոդները, այնքան հետաքրքրաշարժ ու հագեցած է դասագործընթացը:

Ինքնակրթություն մենք ձեռք ենք բերում՝ օգտվելով տարբեր աղբյուրներից: Ոմանք հակված են ինքնակրթության աղբյուր համարել սոսկ մասնագիտական ու մեթոդական գրականության ու ամսագրերի ուսումնասիրումը: Մինչդեռ ինքնակրթությունը չի կարող լիարժեք համարվել առանց համացանցի, վերապատրաստման դասընթացների ու համաժողովների, փորձի փոխանակման միջոցառումների, տեսաֆիլմերի դիտման և այլն: Թերևս ինձ համար մանկավարժական ինքնակրթության դրսևորում է դառնում դասավանդվող առարկայի հետ կապված արտադասարանական գործունեության ծավալումը: Դա կարող է լինել գրական երկի կամ կերպարի վերլուծություն, արտադասարանական միջոցառում, թեմատիկ պատի թերթի հրապարակում և այլն:

Առանց ինքնակրթության չի կարող տեղի ունենալ ուսուցչի անձնային աճ, իսկ ուսուցչի անձնային հատկությունները չափազանց կարևոր են հատկապես աշակերտների հետ ունեցած մանկավարժական առողջ հաղորդակցման ժամանակ: Չմոռանանք, որ մարդասիրությունն ու հանդուրժողականությունը համամարդկային առաջնային արժեքներ են դիտվում:

Մեպտեմբերի սկիզբն էր: Մտա 9-րդ դասարան: Դասղեկը հայտնեց, որ իր որդին (այդ դասարանում է սովորում) ամառային հանձնարարությունները չի կատարել: Միաժամանակ ժպտալով ավելացրեց, որ նա ճամբարում է եղել և հասցրել է այնտեղ սիրահարվել... Օգտվելով առիթից, որ նոր ուսումնական տարվա իմ առաջին դասաժամն էր, ասացի, որ այդ դեպքում այսօր կխոսենք սիրո մասին: Դասղեկը, որ մտադիր էր դուրս գալ դասարանից, իմ խոսքերից ետ շրջվեց, գուցե չհավատաց, բայց դասարանում մնալու ցանկություն հայտնեց: Պատանեկան սիրո երազային ապրումները զուգակցեցի հայ դասականների անձնական կյանքին ու նրանց սիրո երգերին: Կլանված լսում էին աշակերտները, ավելի շատ զարմացած, որ խոսվում էր մի թեմայի շուրջ, որ երբևէ սեպտեմբերի 4-ին ոչ մի ուսուցիչ չէր արժարժել: «Սիրո լեզվով» էի խոսում նրանց հետ՝ մոռացած, որ ամառային հանձնարարություն պիտի ստուգեի: Իսկ դասղեկը դեռ երկար ժամանակ պիտի իր հիացմունքն արտահայտեր այդ դասաժամի մասին: Անհերքելի փաստ է, որ արդյունավետ ուսուցում կարող է կազմակերպել այն ուսուցիչը, ով զբաղվում է ինք-

նակրթությամբ, ծանոթ է մանկավարժական մամուլի նորություններին, հանդես է գալիս համապատասխան ընթերցումներով, կազմակերպում է ընդօրինակման դասեր, տարբեր միջոցառումներ: Ուսուցման արդյունավետ կազմակերպմանը նպաստում է նաև դպրոցի տնօրենի, ուսումնական աշխատանքների գծով տեղակալների կողմից կատարվող պարտադիր դասալսումները, դրանց վերլուծությունները, առարկայական մեթոդափոխումների կանոնակարգված աշխատանքը: Դասալսումը, իրոք, դառնում է մանկավարժական ինքնահաստատման ու ինքնադրսևորման հիանալի առիթ:

Ավագներիս գործն է նաև սկսնակ ուսուցիչներին օգնելը: Ավագ սերնդի և սկսնակ ուսուցիչների մանկավարժական համագործակցությունը պետք է սերտ լինի, իսկ հաղորդակցումը՝ ներդաշնակ ու առողջ: Համոզված եմ, որ աջակցության արդյունքում կվերանանրանցից ոմանց մոտ նկատվող շփոթվածությունը, որ երևան է գալիս դասալսումների ժամանակ: Վերջերս նման իրավիճակում հայտնված երիտասարդ ուսուցչուհուն փորձում էի հանգստացնել, որ իր «փրկության» ճանապարհը ինքնակրթությունն է, կատարելագործված և իր առարկայի մեջ հմտացած ուսուցիչը երբեք չի շփոթվում: Որոշ դեպքերում ձևական բնույթ են կրում մանկավարժական տարբեր թեմաներով կատարված մշակումները, նույնիսկ ցանկալի չի լինում լսել այստեղից - այնտեղից «ծաղկաքաղ» արված նյութերը:

Տարիներ առաջ ականատես դարձա մի դեպքի, որ այսօր էլ զարմանքով են հիշում: Երիտասարդ ուսուցչուհին իր առջև դրված ամսագրից հապճեպորեն արտագրում էր տողեր՝ համոզված, որ իր ինքնակրթության զարգացմանն էր նպատակաուղղված այդ աշխատանքը: Հայացքս թեթևակի անցկացրի տողերով, և ո՞վ զարմանք. անօգնական ծերերի ու հաշմանդամների մասին էր նյութը:

Ինքնակրթությունը պետք է ունենա հստակ ուղղվածություն, որը գործունեություն ծավալելու իսկական շարժառիթ կլինի: Ինքնակրթությունը պետք է կրի հստակ բնույթ և ունենա շոշափելի արդյունքներ: Իսկ երբ ինքնակատարելագործումը դառնում է ներքին պահանջ, ուրեմն ուսուցիչը կանգնած է առաջավոր գծում, իր կոչման բարձրության վրա: Ինքնակրթությամբ զբաղվող ուսուցիչը կերտում է առողջ սերնդի ապագան և ուրվագծում հայրենի եզերքի խաղաղ ու հաղթական հեռուները:

**ՈՒՍՈՒՑԻՉ - ԾՆՈՂ ԿԱՊԸ՝ ԳՊՐՈՑԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՑՔ
(դաստիարակչական)**

Ուսուցչի ամենամերձավոր օգնականը ծնողն է, որովհետև ընտանիքում է դրվում երեխաների վարքի ու բնավորության, այդ թվում նաև կարգապահական հմտությունների ձևավորման հիմքը, որից մեծ չափով կախված է նաև այն, թե ինչպիսին է լինելու ապագա քաղաքացին: Ծնողի և ուսուցչի համագործակցության արդյունքում միայն կարելի է հասնել հաջողության: Մենք՝ ուսուցիչներս, առընչվում ենք ծնողական հասարակայնության հետ, և նրանք բոլորն էլ տարբեր են: Չգարմանաք, բայց այստեղ ևս պահանջվում է ցուցաբերել անհատական ու տարբերակված մոտեցում: Լինում են ծնողներ, որ սիրում են իրենց երեխաների մասին միայն գովասանք լսել, բայց մյուսները, ընդհակառակը, ուզում են իմանալ ճշմարտությունը, լսել նրանց թերությունների մասին՝ դրանք վերացնելու համար: Հասկանալի է, որ այդպիսի ծնողների հետ ուսուցիչը կարողանում է ասել նրանց երեխայի թերությունները, իսկ առաջինների հետ պետք է լինել զգույշ: Հոգեբանամանկավարժական որոշակի գիտելիքներին տիրապետելը, կրկին ինքնակրթության արդյունքում, օգնության է գալիս, և հաջողությունը հեռվում չի մնում: Խորապես սխալվում են այն ուսուցիչները, ովքեր ընդհարվում, ընդդիմություն են դառնում ուսուցիչ-ծնող կամ դպրոց-ընտանիք փոխհարաբերություններում: Ուսուցիչը երբևէ չպետք է ենթարկվի փոխհարաբերությունների տարերայնությանը: Հավակնոտությունը՝ ուսուցչի, թե ծնողի, միշտ էլ խաթարել է ուսումնադաստիարակչական գործընթացը, որտեղ գլխավոր տուժողը եղել է աշակերտը: Վախ ներշնչելն ու «սկզբունքներ խաղալը» սոսկ կեղծ հեղինակություն վաստակելու խաբուսիկ ձգտումներ են, որոնք դատապարտված են անպտղության: Մինչդեռ խորհուրդ ու տեղեկատվություն տալու, ինչու չէ, նաև խնդրելու ոճը ուսուցիչ-ծնող հարաբերություններին հաղորդում է ժողովրդավարացման տարրեր՝ նպաստելով ինքնակառավարման ու զսպման ձևավորմանը:

Ծնողների հետ աշխատելիս ուսուցիչը պետք է կիրառի տարբեր մեթոդներ՝ փորձելով մեկին բացատրել, մյուսին համոզել... Աշա-

կերտի կարգապահության վրա էապես ազդում է ծնողի և ուսուցչի միջև միասնական համագործակցային կապը: Երբեմն ծնողն իր երեխային հեռու է պահում ընտանեկան գործերից, որի հետևանքով նա մեծանում է փափկասուն ու անբան: Ծնող-ուսուցիչ կապն այս առումով կարող է նպաստել նաև ծնողական մանկավարժության ձևավորմանը, և ուսուցիչը կամ դասղեկը դառնան հեռահար դաստիարակության սուբյեկտներ:

Հիշում են, որ շաբաթօրյակի ժամանակ դպրոցի հարակից փողոցի մայրը մաքրելիս աշակերտներից մեկը խուսափեց աշխատանքից: Շուտով դրան հետևեց ծնողի դժգոհությունը, թե իր երեխան ինչու՞ պիտի բահ վերցնի ձեռքը: Այնինչ աշխատանքի մեջ են ձևավորվում աշակերտների կարգապահական հմտությունները, և աշխատանքային պահանջմունքների ձևավորմամբ են կյանք ստանում մնացած հոգևոր պահանջմունքները:

Արդյո՞ք միշտ են ծնողները ակտիվություն ցուցաբերում և ժամանակին ներկայանում դպրոց: Քավ ինձ, բայց կան ծնողներ, որ ներկայանում են, երբ ցանկանում են, որոշները խուսափում են: Պատճառները տարբեր են՝ ոմանք ժամանակ չունենալու, ոմանք իրենց հասցեին քննադատական խոսք չլսելու պատճառով: Նույնիսկ կան ծնողներ, որ դպրոց են հաճախում միայն ուսուցչին մեղադրելու նպատակով: Լինում են դեպքեր, որ ուսուցիչը երբեմն արժանանում է նաև անհիմն մեղադրանքների: Սա չարյաց փոքրագույնն է, քանի որ կան նաև դեպքեր, երբ ծնողը ուսուցչին վարկաբեկում է տանը՝ դպրոցական երեխաների կողքին: Բոլոր ծնողները չէ, որ ծանոթ են ուսումնական գործընթացին, ունեն բավարար գրագիտություն, որի արդյունքում խաթարվում է լիարժեք փոխըմբռնման ու փոխհամաձայնության ընթացքը:

Ծնողի դժգոհությունը, որ իր երեխայի գրավոր աշխատանքները միշտ էլ ցածր են գնահատվում, պարզաբանվեց: Արդյունքում. «Եթե ավելորդ դրված ստորակետներն էլ սխալ համարեք, հասկանալի է, որ ցածր գնահատական կստանա, գոնե կետադրականները չհաշվեիք»: Այսպիսի «միջամտությունների» ժամանակ ուսուցչից մեծ ջանքեր ու վարվեցողության պատրաստի դեղատոմսեր են պետք մրցավազքի մեջ մտած ծնողին տարհամոզելու կամ ճշմարիտը ցուցանելու համար: Այստեղ էլ օգնության է գալիս մանկավարժության

մեջ ընդունված, այսպես կոչված, ժողովրդավարական ոճը:

Դպրոցականի կարգապահությանը, ինչպես լավ, այնպես էլ վատ կողմերով, կարող է անդրադառնալ ընտանեկան դաստիարակությունը: Հազիվ զսպեցի իր երեխային խփելու պատրաստ հորը: Ի զարմանս ինձ՝ զսպված կատաղությամբ ավելացրեց. «Տե՛ս՝ ի՞նչ տղա է դառնալու»: Վերջերս իմացա, որ նախկին շրջանավարտը՝ բուհում սովորող այդ «տղան», մի ծեծկռտուքի պատճառով հայտնվել է բանտում:

Ընտանիքում շատ ժամանակ ավելի հեշտ է երեխաների մեջ կարգապահական հմտություններ դաստիարակելը, քան դպրոցում, որովհետև ընտանիքի կազմը կայուն է, կոլեկտիվը՝ փոքր: Բայց որոշ ծնողների կարծիքով աշակերտների կարգապահության հարցով պիտի զբաղվի դպրոցը, իսկ իրենց հիմնական գործը միայն նյութականի ապահովումն է: Այդ պատճառով հաճախ հեշտությամբ կորչում է դպրոցում ձեռք բերվածը: Դպրոցական կարգապահությունը տուժում է նաև այն բանից, եթե ուսուցչի և ծնողի կողմից երեխաներին ներկայացվող պահանջները չեն համապատասխանում կամ միասնական չեն:

Գնահատականի համար ուսուցիչների հետ հաճախակի էր վիճում աշակերտը, որի ծնողը բացատրեց, թե ինքն է պարտադրել իր երեխային, որ միշտ բարձր գնահատականով գա տուն, որի արդյունքում վերջինս բռնել էր կեղծ գնահատական կորզելու ճանապարհը և սկսել վիճել ուսուցիչների հետ: Եվ այստեղ է, որ ուսուցիչն ստիպված է լինում համբերությամբ ծնողին բացատրել աշակերտ երեխայի հնարավորությունների ու ծնողական անհիմն հավակնությունների անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում տուժում է աշակերտը:

Ծնողը հաճախակի էր բողոքում իր դստեր տարօրինակ պահվածքի համար, որ չի լսում, կոպիտ է դարձել, ամեն ինչից դժգոհ է, և խնդրեց ինձ՝ որպես դաստիարակ, խոսել նրա հետ: Ժամանակի ընթացքում այդ աշակերտուհու հետ իմ զրույցները զգացնել չտվին այն փոփոխությունը, որ այսօր նկատվում է նրա մոտ: Բայց ես զինվեցի մանկավարժական համբերությամբ և կիրառեցի ստեղծված կացությունից պատվով դուրս գալու իմ նախընտրած եղանակը: Դասարանի ավագ նշանակեցի: Այժմ ամբողջ դպրոցում խոսվում է

իմ կրտսեր օգնականի՝ 11-րդ հումանիտար դասարանի ավագ Անուշ Առաքելյանի մասին: Միջակ կարողությունների տեր աշակերտուհի է, բայց մեծ սիրով ու պատասխանատվությամբ է կատարում իր աշխատանքը, նաև աշկոմի անդամ է, բոլորի համակրելին:

Ծնողի մտահոգությունն ու անհանգիստ վիճակը մնացել են անցյալում, ուրախ եմ, որ գոհունակություն եմ նկատում նրա դեմքին:

Երեխայի լիարժեք դաստիարակության, հասարակության համար պիտանի քաղաքացի ձևավորելու խնդիրը պահանջում է համալիր մոտեցում դաստիարակության գործին: Հաճախ մեծերի պատճառով անցանկալի երևույթներ են երևան գալիս, որից տուժում է դպրոցական կարգապահությունը: Պատահում է, որ դաստիարակության գործընթացը աղավաղվում է, երեխայի ներքին հոգեկան ներդաշնակությունը՝ խաթարվում, և նրա մոտ ձևավորվում են սուտն ու կեղծիքը:

Աշակերտը բացեիբաց հայտարարում է, թե ուսուցիչն իրեն ծեծել է միջանցքում վազելու պատճառով, այն էլ՝ ուսուցիչների և աշակերտների ներկայությամբ: Հակառակ պարզաբանումներին, թեպետ հերքվեց այդ սուտը, նա անդրդվելի էր. «Միևնույն է, ես ասելու եմ, որ ծեծվել եմ»:

Ամեն անգամ, երբ նկատում եմ գլխիկոր հայացքով խոնարհաբար ինձ բարևող այդ աշակերտին, այդ վատ հիշողությունն է իմ մոտ արթնանում, ու ցավում եմ, թե ինչպե՞ս կարելի է աշակերտին «գործիք» դարձնել և որպես թիրախ՝ օգտագործել ուսուցչի դեմ:

Ցավալի է, բայց արձանագրված իրական դեպք, որ ամեն անգամ հիշելով՝ ցավ ու կարեկցանք եմ զգում այդ աշակերտի հանդեպ և ցույց տալով, որ մոռացել եմ, արտաքուստ իմ ժպիտով փորձում եմ խրախուսել նրան, բայց հիշում եմ միշտ՝ որպես իմ հոգում անթեղված ու չմոռացված ցավոտ մի սպի:

Ծնողի և ուսուցչի հոգևոր աշխարհում առաջացած անջրպետը վնասում է դաստիարակության ընդհանուր գործին: Երեխան միշտ բարին ու գեղեցիկը պետք է տեսնի իր ծնողների և ուսուցիչների կերպարներում, նրանք պետք է դառնան նրա կյանքի ուղեկիցը և բարի խորհրդատուն:

Իմ աշխատանքային գործունեության ընթացքում բախտ է վիճակվել մեծամասամբ գործ ունենալ գիտակից, խելամիտ ծնողների

հետ, որոնց հետ համագործակցության արդյունքում ձևավորվել են այնպիսի աշակերտական կոլեկտիվներ, որոնք ինձ հպարտանալու առիթ են տվել, որովհետև նրանց մոտ կար նպատակ, խմբային համագործակցություն, խմբային մշակույթ ու ամրագրված սկզբունքներ:

Ուսուցիչ-ծնող կապը դպրոցական կարգապահության առանցքն է, որի համար այսօր անելիքներ ունենք թե՛ ուսուցիչներս և թե՛ ծնողները: Համբերությամբ զինվենք դաստիարակող այդ կարևոր ինստիտուտի և դպրոցի հետ կապը պահանջվող մակարդակի վրա պահելու կարևոր գործին:

**ԹԵՄԱՅԻ ՈՒՍՈՒՅՄԱՆ ՍԵՂՄԱԳՐԻ ՆՄՈՒՇՆԵՐ
ՐԱՖՖՈՒ ԿՅԱՆՔԸ**

Առարկան՝ հայ գրականություն

Դասարան՝ 10-րդ

Թեման՝ Րաֆֆի: Կյանքը:

Նպատակը՝ Րաֆֆու կյանքի մասին անհրաժեշտ տեղեկությունների հաղորդում:

1. Աշակերտները կիմանան՝

- ա) որտե՞ղ, ե՞րբ, ի՞նչ ընտանիքում է ծնվել Րաֆֆին.
- բ) ի՞նչ կրթություն է ստացել.
- գ) ինչո՞վ է զբաղվել.
- դ) որտե՞ղ է աշխատել.
- ե) ե՞րբ է վախճանվել և որտե՞ղ է թաղված:

2. Աշակերտները կկարողանան՝

- ա) հետազոտական աշխատանքի միջոցով փնտրել և գտնել տեղեկություններ Րաֆֆու անձնական կյանքի մասին.
- բ) բանավոր և գրավոր խոսք ստեղծել.
- գ) կազմել գրողի կյանքի ժամանակագրությունը:

Ուսումնական նյութեր՝ Րաֆֆու և իր հարազատների նկարներից, ռեֆերատներ, գրքեր, նյութեր՝ գրական ամսագրերից ու թերթերից:

Կիրառվող տեխնոլոգիաներ՝

- 1. Տեղեկատվական-հետազոտական
- 2. Չարգացնող ուսուցման
- 3. Կոլեկտիվ համագործակցության

Նախապատրաստական աշխատանք:

Նախօրոք հանձնարարվում է 4-5 աշակերտի՝ տեղեկություններ հավաքել գրողի կյանքի մասին համացանցից կամ տեղեկատվական այլ աղբյուրներից:

Խթանման փուլ

Այդ աշակերտները ներկայացնում են իրենց ռեֆերատները՝ գրողի կյանքի որոշ մանրամասնություններով: Առաջարկվում է բոլոր աշակերտներին՝ մտքում կարդալ դասագրքի նյութը գրողի կյանքի մասին:

Իմաստավորման փուլ

Բաֆֆու մասին տեղեկություններ հավաքած աշակերտներին առաջարկվում է ներկայացնել մանրամասնություններ, որ դասագրքում չկան: Գրողի և նրա հարազատների մասին առանձին աշակերտներ ներկայացնում են իրենց ուսումնասիրած նյութերից:

Կշռադատման փուլ

Հարցազրույցի միջոցով նորից ամփոփվում է դասանյութը և աշակերտներին առաջարկվում է գրականության տեսրեբում նոր էջ բացել ու գրել Բաֆֆու կյանքի ժամանակագրությունը՝ օգտվելով նաև դասագրքում տրված թվական տվյալներից:

Ժամանակագրություն

1835թ. - ծնվել է Պարսկաստանի Սալմաստ գավառի Փայաջուկ գյուղում՝ հարուստ ազնվականի ընտանիքում: Նախնական կրթություն է ստացել տեղի ծխական ուսումնարանում:

1847թ. - մեկնել է Թիֆլիս, ուսանել Կարապետ Բելախյանցի դպրոցում:

1852թ. - ընդունվել է ռուսական պետական գիմնազիայի 4-րդ դասարան:

1855թ. - սկսել է գրել եռահատոր «Սայրի» վեպը:

1856թ. - գիմնազիայի դասընթացը չավարտած՝ վերադարձել է Փայաջուկ՝ տնօրինելու գերդաստանի կառավարման գործը:

1857-58թթ. - ճանապարհորդել է Պարսկաստանի և Թուրքիայի հայկական գավառներում, գրառել ժողովրդի նիստուկացի, բնաշխարհագրական տեղայնության, պատմական հիշատակումների վերաբերյալ իր հարուստ տպավորությունները:

1872թ. - հաճախակի եղել է Թիֆլիսում: Ընդունել է Գրիգոր Արծրունու հրավերը, սկզբից դարձել «Մշակի» գլխավոր աշխատակիցը և թերթի էջերում տպագրել իր գեղարվեստական ստեղծագործությունները:

1875-77թթ. -աշխատել է Թավրիզի Արամյան դպրոցում՝ որպես հայոց լեզվի և պատմության ուսուցիչ:

1877-79թթ. -դասավանդել է Ագուլիսի հայկական դպրոցում:

1879թ. -վերադարձել է Թիֆլիս, որտեղ մնացել է մինչև կյանքի վերջը՝ զբաղվելով միայն գրական գործունեությամբ:

1881թ. - ճանապարհորդել է հայոց Աղվանից և Սյունյաց գավառներում, որից հետո գրել է «Խամսայի մելիքություններ» պատմական ուսումնասիրությունը:

1884թ. - խզվում է գրողի հարաբերությունները «Մշակի» խմբագրի հետ և սկսում է տպագրվել «Արձագանք» շաբաթաթերթում:

1888թ. - առանձին գրքով տպագրվել է «Սամվել» պատմավեպը:

1888թ. - վախճանվել է (ապրիլի 25) Թիֆլիսում և թաղվել Խոջիվանքի գերեզմանոցում:

Տնային աշխատանք

Հանձնարարվում է Բաֆֆու կենսագրությունը սովորել՝ համաձայն լրացուցիչ տեղեկությունների և ըստ ժամանակագրության:

Հետազոտական աշխատանքի արդյունքում աշակերտների հավաքած լրացուցիչ նյութերը Բաֆֆու և նրա հարազատների մասին

ա) Բաֆֆու մասին

Բաֆֆու «Սառա» պոեմն ունի ինքնակենսագրական բնույթ: Բաֆֆու քրոջ որդին պատմել է, որ պոեմի բովանդակությունն իրականություն է: Այն ներկայացնում է գրողի առաջին պատանեկան սիրո ողբերգության պատմությունը: Պոեմը մեծ ազդեցություն է գործել Հովհ. Թումանյանի վրա, որն էլ դրա ազդեցությամբ հետագայում գրել է «Մարո», «Անուշ» պոեմները:

Պոեմի հերոսուհին է Բաֆֆու՝ պատանի Հակոբի առաջին սերը: Աշխույժ ու գեղեցիկ Սառան պարզ, անկեղծ, անմիջական ու խոր սիրով է սիրում Մելիքի որդի Հակոբին: Պատանի Հակոբը յուրօրինակ ձևով է իր սերը հայտնում թովիչ աղջկան: Նա իրենց այգում աճող խնձորենու մի մեծ խնձորի վրա թոթից կտրտած տառեր է փակցնում, որոնց կապակցումը կազմում էր սիրած աղջկա անունը՝ Սառա: Խնձորը հասունանալով՝ կարմրում է, իսկ տառերի փակցրած տեղերը մնում են սպիտակ:

Հերթական հանդիպման ժամանակ Հակոբը պոկում է այդ խնձորը և նվիրում սիրած աղջկան: Վերջինս քնքշանքով ընդունում է սիրո առհավատչյա այդ խնձորը: Նրանց զգացմունքները խորանում են:

Երբ Բաֆֆու հայրը որդուն տանում է Թիֆլիս՝ ուսման տալու, աղ-

ջիկը խոստանում է սպասել սիրած տղայի վերադարձին:

Անցնում են տարիներ, Սառայի ծնողները, այլևս կորցնելով համբերությունը, բռնությամբ նշանում են նրան: Սառան անչափ ծանր է տանում այդ իրողությունը: Հարսանեկան արարողության երեկոյի ընթացքում իր հետ վերցրած սրվակից թույն է ընդունում և հարսանքավորների աչքի առաջ հենց եկեղեցում էլ մահանում՝ հավատարիմ մնալով սիրած տղային տված սիրո երդմանը:

Ականատեսների և հարագատների վկայությամբ Բաֆֆին Փայաջուկ վերադառնալիս միշտ այցելել է իր սիրած աղջկա՝ վաղամեռիկ Սառայի գերեզմանին և ծաղիկներ դրել նրա շիրիմին:

Հետագայում Բաֆֆին ամուսնացել է ազգությամբ ասորի Աննայի հետ:

Ասում են՝ առասպելական է եղել Բաֆֆու աշխատասիրությունը: Տողավարձ ստացել է 2-4 կուպել: Կնոջ, զավակների, մոր, եղբայրների և ինը քրոջ հոգսը իր վրա է եղել, մանավանդ վերջին տարիներին աշխատել է օրը 16 ժամ: Լուռ, մտազբաղ, անկյուն քաշված, միշտ համեստ է եղել: Կնոջ պատմելով՝ մտնում էր իր սենյակը, գրում և թույլ չէր տալիս, որ որևէ մեկն իրեն ընդմիջեր: Նույնիսկ կինն էլ աշխատասենյակի դուռը բացելիս շատ զգուշություն էր ցուցաբերում, որպեսզի ոտնաձայն անգամ չլսվեր: Անընդհատ ծխում էր, թեյ էր խմում հիմնականում, նորից գրում: Աշխատելիս կինը թույլ չէր տալիս, որ հյուրեր այցելեն:

Նստած նա խոշոր մարմնով էր երևում, երբ ոտքի էր կանգնում, տպավորությունը փոխվում էր:

Նույն կարծիքն է հայտնել նրա մասին նաև Շիրվանգադեն. «Տեսնելով Բաֆֆին նստած՝ ինձ թվաց, որ նա բարձրահասակ էր և հաղթանդամ: Բայց երբ նա ոտքի կանգնեց՝ մեզ ընդունելու, երևաց միջին հասակից էլ քիչ ցածր, կարելի է ասել՝ մի փոքրահասակ մարդ»:

Բաֆֆին հանդես է եկել Մելիքզադե, Անանուն, Մել և այլ կեղծանուններով: «Բաֆֆի» անունը, որ մեծ գրողն ընդունել է իր համար, ասորական բառ է, նույնն է, ինչ եբրայերենի մեջ «բաբբի» կամ «բաբբունի» բառը, այսինքն՝ վարդապետ, տե՛ր իմ:

բ) Բաֆֆու կնոջ՝ Աննայի մասին

Ազգությամբ ասորի է եղել, ամուսնացել է Բաֆֆու հետ, ունեցել

են երեք երեխա՝ մեկ աղջիկ, երկու տղա՝ Արամ և Արշակ: Աղջիկը՝ Եսթերը, վաղաժամ մահացել է, տղաները հետագայում իրենց մոր հետ տեղափոխվել և ապրել են Լոնդոնում: Բաֆֆին ունեցել է հին դրամների հավաքածու: Նրա մահից հետո ընտանիքը հայտնվել էր տնտեսական դժվարությունների մեջ, և կինը որոշել է վաճառել այդ հավաքածուն: Արամի հետ Թիֆլիսից մեկնել է Պետերբուրգ, բայց դրամները վաճառել չեն կարողացել: Մեկնել են Լոնդոն, որտեղ հանրակառքի մեջ գրպանահատները նրա գրպանից գողացել են այդ հավաքածուն:

Նա շատ սահուն խոսում էր հայերեն և ասորերեն, գիտեր նաև քուրքերեն, ռուսերեն և վրացերեն: Խոսում, կարդում և գրում էր նաև անգլերեն: Աննան իր ամուսնու աշխատությունների հրատարակության գործը վստահել էր Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությանը: Ցանկանում էր շարադրել իր ամուսնու լիակատար կենսագրությունը: Նա գտնում էր, որ Բաֆֆու կենսագիրները կոպիտ սխալներ են գործել: Այդ սխալներից մեկը Բաֆֆու ծննդյան թվականն էր, որը համարում էր 1837 թվականը:

գ) Բաֆֆու որդիների մասին

Արամը սովորել է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում, հետո՝ Լոնդոնում: Արշակը՝ կրտսեր որդին, սովորելիս է եղել Մոսկվայում, հետո է միացել նրանց: Արամը շատ մման է եղել հորը՝ լայն ճակատ, նուրբ հոնքեր, փոքր և իմացական սև աչքեր, երկար դեմք, ամուր ծնոտ և ուղիղ, մի քիչ երկար քիթ:

Որդիները լավ գիտեին ռուսերեն և արևելյան շատ լեզուներ (մասնավորապես պարսկերեն) և դասավանդում էին Լոնդոնի տարբեր ուսումնական հաստատություններում: Նրանք ռուսերեն են դասախոսել նաև անգլիական սպաների վերապատրաստման մի ուսումնարանում. պահպանվել է մի խումբ սպաների հետ Արշակի լուսանկարը: Արշակ Բաֆֆին 1919թ. նշանակվել է Հայաստանի դեսպան Անգլիայում: Արշակի կինը՝ Ալեքսանդրիան, լավ իմացել է հայերեն: Նրանք երեխաներ չեն ունեցել: Բաֆֆու տոհմը նրանցով ավարտվել է: Արշակը մահացել է 1946թ.:

դ) Արշակի կնոջ՝ Ալեքսանդրիայի մասին:

Մայրը հայ էր, հայրը՝ անգլիացի: Ըստ Ալեքսանդրիայի պատմաժների՝ նա ամուսնու մահից հետո Արշակի դիակը զմռսել է տվել

և դագաղի մեջ՝ դրել Աննայի և Արամի դիակների մոտ՝ հույս ունենալով, որ մի օր կհաջողվի դրանք տեղափոխել ու թաղել Հայաստանում:

Նա Րաֆֆու ձեռագրերով և փաստաթղթերով լեցուն մի արկղ հանձնել է Լոնդոնի դեսպանատուն՝ Հայաստան տեղափոխելու համար: Արկղի մեջ են եղել նաև Րաֆֆու «Սալբի» վեպի երկրորդ և երրորդ հատորները, որոնք ձեռագիր վիճակում են եղել և մինչ այդ չէին հրատարակվել: Նա չգիտեր, թե ինչ է եղել այդ արկղը: Ալեքսանդրիայի պատմելով՝ «Հարեմ»-ի համար պարսիկները ուզեցել են Րաֆֆուն գլխատել, սակայն մի պարսիկ ընկեր նրան փախցրել է:

**ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑ
ԱԼՊԻԱԿԱՆ ՄԱՆՈՒՇԱԿ**

Առարկան՝ հայ գրականություն

Դասարանը՝ 11-րդ

Թեման՝ Ակսել Բակունցի «Ալպիական մանուշակ»
պատմվածքը

Նպատակը՝

1. Աշակերտները կհմանան՝

- ա) նուրբ ու քնարական գլուխգործոցային երկի մասին, որ Արփե-նիկ Չարենցի հիշատակին է նվիրված.
- բ) զանգեգուրյան բնաշխարհի գեղեցկության մասին.
- գ) բնությանը ձուլված Կաքավաբերդի մասին, որտեղ մարդու, հողի, բույսերի ու կենդանիների հազարամյա դաշինքն է առկա.
- դ) կյանքի բանաստեղծական ընկալման մասին (նկարիչ).
- ե) բանաստեղծական անզգայությամբ, պատմական հնություն-ների որոնմամբ տարված հնագետի մասին.
- զ) կյանքի հոգսերի մեջ կորած և շրջապատի կողմից անտեսված գեղեցկության մասին (հնձվորի կինը).
- է) մթնաձորյան իրականության մեջ ծանր կյանքով ապրող հրնձ-վորի մասին:

2. Աշակերտները կկարողանան՝

- ա) ըմբռնել կյանքի և արվեստի գեղեցկությունը.
- բ) վերլուծել բակունցյան կերպարները, որոնք կարծես հիասքանչ քանդակներ լինեն.
- գ) բացահայտել երազային գեղեցկությանը հակադրված կոպիտ իրականությունը.
- դ) բառը ոչ թե կարդալ, այլ լսել, տեսնել և զգալ.
- ե) պարզաբանել ներքին բազմաշերտ հակադրությունների միաս-նությունը.
- զ) ուսումնասիրել պատմվածքի պատկերային համակարգը:

Ուսումնական նյութեր՝ Բակունցի դիմանկարը, գրքեր, քարտեր, տեսանյութեր, պատի թերթ...

- Կիրառվող փոխնորոգիաներ՝**
1. Չարգացնող ուսուցման
 2. Պրոբլեմային ուսուցման
 3. Կոլեկտիվ համագործակցության

Դասի ընթացքը. կիրառվում է ԽԻԿ համակարգը:

Խթանման փուլ: Առաջարկվում է աշակերտներին ընթերցել «Գեղեցկությունը կյանքում և արվեստում» վերնագրով շարադրությունները, որ հանձնարարված էր որպես տնային աշխատանք՝ նոր դասանյութին նախապատրաստվելու համար:

Իմաստավորման փուլ: Կիրառվում է ընտրովի ընթերցանության ու մեկնաբանության մեթոդական հնարը՝ հաշվի առնելով, որ աշակերտները նախօրոք ընթերցել են բնագիրը:

1. Հանձնարարվում է պատմվածքի խոսուց վերնագրի հետ կապված՝ **գտնել, կարդալ և մեկնաբանել**
- ա) մանուշակի բանաստեղծականությունն ի հայտ բերող հատվածը: (**«Կաքավաբերդի բարձունքի միակ ծաղիկը ալպիական մանուշակն է, ցողունը կաքավի ոտքի պես՝ կարմիր, ծաղիկը՝ ծիրանի գույն»**):
- բ) Կյանքի երազային գեղեցկությունը պատկերող տողերը: (**«Ծաղկափոշու մեջ թաթախված գունավոր բզեզին մանուշակը ճոճք էր թվում, աշխարհը՝ ծիրանագույն բուրաստան»**):
- գ) Կորուսյալ գեղեցկության, առանձնապես կորուսյալ պատմության կրող հնագետին բնութագրող հատվածը: (**«Հնագետը չէր տեսնում ո՛չ մանուշակ, ո՛չ խոտ: Նրա կոշիկները կրնկակոխ էին անում խոտ ու ծաղիկ: Աշխարհը նրա համար ընդարձակ թանգարան էր, ուր չկար ոչինչ, կենդանի և ոչ մի բզեզ...»**):
- դ) Արվեստի գեղեցկությունն ընկալող նկարչին բնութագրող տողեր: Հիշենք, որ նկարիչը նաև Բակունցի աշխարհայացքը կրողն է: (**«Ֆետրե գլխարկով մարդը, երբ նկարեց այն ամենը, ինչ հարկավոր էր հնագետին, տետրի նոր էջի վրա նկարեց և պարսպի մի մասը, ատամնաձև քարերի արանքում, քարե արծվի բույնը, պարսպի ոտքերի տակ՝ ալպիական մանուշակներ»**):
- ե) Կաքավաբերդի իրականությունը ներկայացնող հնձվորին նկարագրող հատվածներ: (**«Վրաններից մի մարդ, մանգաղը գոտու մեջ խրած, գլուխը**

փաթաթած կեղտոտ թաշկինակով, մահակին հենվելով բարձրացավ բերդի քարափով և մոտեցավ ձիերի մոտ նստած պահակին... Բեզարած էր մարդը, ամբողջ օրը հնձել էր կարճ ցողունով կորեկ, և մեջքը ցավում էր... Մարդը մռայլ էր, որպես իրիկնային անտառում որսի դուրս եկող սոված արջը...»):

զ) Անպաշտպան գեղեցկություն և դաժան իրականություն ներկայացնող հնձվորի կնոջը պատկերող հատված:

(«Կինը մոտեցավ օջախին, տղայի սունկերը դեն դրեց, կռացավ ու փչեց ծխացող աթարներին: Նրա գլխի շորը ետ ընկավ, ֆետրե գլխարկով մարդը տեսավ կնոջ սպիտակ ճակատը, սև մազերը և նույնքան սև աչքերը...

Հանկարծ նա ծոցից հանեց տետրը, թերթեց քարերի ու քանդակների նկարներ, թերթեց և քարե արծվի բույնը պարսպի գլխին ու սպիտակ թղթի վրա մատիտի արագ շարժումով նկարեց կնոջը՝ օջախի մոտ նստած, աչքերը օջախի քարին... միայն տղան տեսավ մատներն սպիտակ թղթի վրա»):

է) Երագային գեղեցկությանը հակադրված կոպիտ իրականության պատկերը:

(«Խանդը կայծակի պես փայլատակեց մռայլ հնձվորի սրտում: Աչքերը լայնացան, նա գունատվեց: Մայրը նայեց տղային, հըրդեհվեց դեմքը, հայրը տեսավ կնոջ դեմքի կարմիրը: Այդ ամենը կատարվեց մի վայրկյանում: Հաջորդ վայրկյանին մարդը գազազած արջի նման ուսյուն արեց, նրա մազոտ ձեռքերը սեղմեցին ծանր մահակը, և մահակն անասելի թափով իջավ կնոջ թիկունքին... Կինը աղաղակ չհանեց, այլ ցավից գալարվեց: Նա ձեռքը թիկունքին տարավ, ապա դուրս եկավ վրանի դռանը անձայն հեկեկալու... Տող կաթեց ալպիական մանուշակի ծաղկաթերթերի վրա»):

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել մանուշակի թերթի մեջ քնած բզեզին, որի համար աշխարհը ծիրանագույն բուրաստան էր: Մանուշակի բույրով հագեցած՝ քնել էր՝ անտարբեր աշխարհի անցողարձին, նրան անգամ չէր կարող արթնացնել մանուշակի թերթերին կաթած ցող-արցունքը:

2. Առանձնացնել պարմվածքի

ա) գունային տարրերը (սպիտակ ամպեր, սև բուրգեր, կապույտ որ-

ձաքար, սպիտակ փրփուր, կապույտ երիզ, մուգ մանիշակագույն աչքեր, ծխից սևացած թեյաման...)

բ) հնչյունային տարրերը (ձայները):

(Աղմկում է Բասուտա գետը, ոռնում են հազար գամփռներ, ոտնաձայն, կանչում է աքրորը, շների հաչոց...):

Կշռադատման փուլ: Առաջարկվում է պարզաբանել ներքին բազմաշերտ հակադրությունների միասնությունը պատմվածքում: (Հնագետ և նկարիչ, հնձվոր և կին, հնձվորի կին և ծովափի կին, բզեզ և մանուշակ...)

«Վենի դիագրամ» մեթոդով իրար են հակադրվում արվեստի և կյանքի գեղեցկությունը՝ իրականության ծանր պատկերով: Յույց են տրվում առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները: Անիրաժեշտ է հիշեցնել աշակերտներին, որ լեզվական առաջավոր մեթոդ է հակադրությունը, որի վարպետն էր միջնադարի բանաստեղծ Գր. Նարեկացին:

Տնային առաջադրանք: Առաջարկվում է վերլուծել պատմվածքի պատկերային համակարգը:

ա) Համեմատություններ՝ (ցողունը կաքավի ոտքի պես կարմիր, ծաղիկը՝ ծիրանի գույն, ծուխը ձգվում է կապույտ երիզի նման, ամպը վարագույրի պես էր քաշվում...):

բ) Փոխաբերություններ՝ (ծուխը հալվում է ամպերի մեջ, քարափների վրա թառել են մի քանի տներ, ժամանակը սահում է շատ դանդաղ...):

Հանձնարարվում է պատմվածքը պատմել՝ ներկայացնելով գեղեցիկի և դաժան իրականության բախումը:

ՇԱՂԿԱՊ

Առարկան` հայոց լեզու
Դասարան` 8-րդ
Թեման` Շաղկապը` որպես խոսքի մաս
Նպատակը`

1. Աշակերտները կիմանան`

- ա) արտահայտած ընդհանուր իմաստը.
- բ) ձևաբանական առանձնահատկությունը.
- գ) տեսակները.
- դ) շարահյուսական դերը:

2. Աշակերտները կկարողանան`

- ա) տարբերակել համադասական և ստորադասական շաղկապները.
- բ) տեքստի մեջ առանձնացնել շաղկապները.
- գ) շաղկապները գործածել նախադասությունների մեջ.
- դ) տարբերակել **որ** ստորադասական շաղկապը **որ** հարաբերական դերանունից.
- ե) տարբերակել շաղկապները վերաբերականներից, ինչպես նաև` կապերից:

Ուսուցման նյութեր` թեմայի վերաբերյալ գծապատկերներ, քարտեր:

Կիրառվող տեխնոլոգիաներ`

1. Չարգացնող ուսուցման

2. Պրոբլեմային ուսուցման 3. Կոլեկտիվ համագործակցության
Գասի ընթացքը. կիրառվում է ԽԻԿ համակարգը:

Խթանման փուլ: Աշակերտներին առաջարկվում է` վերհիշել գեղարվեստական գրականությունից տողեր և պարզել, թե նախադասությունները կամ նախադասության անդամներն ինչ բառերով են միմյանց կապակցվում:

- ա) **Թե** *աչքերս քեզ որոնեն,*
Ես կփակեմ մութ կոպերով,
Որ *աշխարհում քեզ չտեսնեն:* (Վ. Տերյան)

- բ) **Բայց** *խույ ու խավար օդում էս գիշեր*
Մենակ է Սաքուն ու չունի ընկեր: (Հովհ. Թումանյան)

Տրված բանաստեղծական հատվածներում նկատելի է, որ **թե, որ, բայց, ու** բառերը գործածվել են որպես կապակցման միջոց, որոնք բառային նյութական իմաստ չունեն:

Իմաստավորման փուլ: Աշակերտները թվարկում են նմանատիպ բառեր, որոնք կատարում են սուկ կապակցական դեր՝ ցույց տալով նախադասությունների ու նախադասության անդամների հարաբերությունն ու կապ, արտահայտելով միայն քերականական իմաստ: Պարզ է դառնում, որ նախադասությունները կամ նախադասության անդամները իրար կապող բառերը կոչվում են շաղկապներ: Աշակերտները կիմանան, որ ըստ ձևաբանական առանձնահատկության՝ չթեքվող խոսքի մաս է շաղկապը, ըստ շարահյուսական դերի՝ նախադասության անդամ չի դառնում: Աշակերտական խմբերը քարտային աշխատանքի արդյունքում կառանձնացնեն

ա) համադասական շաղկապներ, որոնք կապում են նախադասության համագործ անդամներ կամ համագործ, համադաս նախադասություններ (*և, ու, բայց, իսկ, սակայն, այլ կամ, սպա, այսինքն, ուրեմն, բայց և այնպես, ուստի և, մինչև իսկ, կամ թե, սպա թե ոչ, և՛ ... և՛, ... թե՛...թե՛...*)

բ) ստորադասական շաղկապներ, որոնք բարդ նախադասության մեջ ստորադաս (երկրորդական) նախադասությունը կապում են գերադաս (գլխավոր) նախադասությանը (*որ, թե, եթե, որպեսզի, որովհետև, քանի որ, թեկուզ, թեպետ, մինչև, մինչդեռ, քան, թե որ, հենց որ, չնայած որ...*):

գ) Բառեր, որոնք կարող են գործածվել թե՛ իբրև համադասական և թե՛ իբրև ստորադասական շաղկապներ:

ա) Նրան թվաց, թե արծիվն է թևերը թափահարում: (Թե - ստորադասական շաղկապ):

բ) Աղջիկ թե տղա պարում են ուրախ այդ հարսանիքում: (Թե - համադասական շաղկապ):

դ) հարաբերական դերանուններ՝ ույ, որ, ինչ, երբ, ուր, որպեղ..., որոնք դառնում են նախադասության անդամ, ստորադաս նախադասությունը կապակցում են գերադասին, կոչվում են նաև **շաղկապական բառեր:**

ա) Դա միակ աղբյուրն էր, որ հետաքրքրեց բոլորին: (Որ- հարաբերական դերանուն է, գործածվել է որպես ենթակա):

բ) Թռռնիկը գիտեր, որ պապը լավ չի լսում: (Որ- ստորադասական շաղկապ է, նախադասության անդամ չէ):

ե) Վերաբերականներ, որ կարող են գործածվել որպես շաղկապ:

ա) Աղջիկը, սակայն, ներքին ցավ ուներ հոգում: (Սակայն - վերաբերական):

բ) Նա վատառողջ էր, սակայն թաքցնում էր բոլորից իր հիվանդությունը: (Սակայն - համադասական շաղկապ):

զ) Կապեր, որ կարող են գործածվել որպես շաղկապ:

ա) Մինչև գյուղ դեռ շատ ճանապարհ ունեին գնալու: (Մինչև - կապ):

բ) Անհամբեր կսպասեմ քեզ, մինչև վերադառնաս դպրոցից: (Մինչև - ստորադասական շաղկապ):

Կշռադատման փուլ: Աշակերտները կբացատրեն համադասական և ստորադասական շաղկապների առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները:

Որպես **տնային աշխատանք**՝ առաջարկվում է կատարել թեմային համապատասխան վարժություններից, նաև անգիր սովորել համադասական և ստորադասական շաղկապները:

**ԱՄԵՆԱՄՅԱ ՄԻՋՈՅԱՌՈՒՄ, ՈՐ ՆՊԱՍՏՈՒՄ Է ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆԸ
(ուսումնադաստիարակչական)**

Ազգային ոգին բարձր պահելու վեհ նպատակին է նվիրված Մայրենիի օրվան նվիրված միջոցառումների շարքը: Այն նշվում է ամեն տարի՝ որպես վսեմաշուք մի արարողություն, որ գալիս է լրացնելու ազգային ինքնորոշման համար մղված արցախահայության մաքառումների, ընդվզումների ու հայրենյաց պաշտպանի փառապանծ ամիսը:

Ավելի քան մեկուկես հազարամյակ անց մենք նորից ու նորից ապավինում ենք մերոսկան հանճարեղ ճշմարտությանը՝ համոզված, որ գիրն ու գրականությունն է մեր հաղթանակների գրավականը: Հազվագյուտ երևույթ ժողովուրդների պատմության մեջ, որի մասին բազմաթիվ խորիմաստ մտքեր են արտահայտել օտարազգի շատ հայագետներ:

Փետրվարի 21-ը ճանաչվել է որպես Մայրենիի միջազգային օր: Ամեն տարի աշակերտների շուրթերին այդ օրը կենդանանում է մայրենի լեզուն՝ որպես սուրբ նշխար, սրբազան խորհուրդ, որ մերոսկան գրով մաքրագործված և մարտերում թրծված հայորդիների ազատաբաղձ կոչ է, մայրական գորովալի մրմունջ՝ արժանի ծնրադիր հարգանքի, սիրո և գուրգուրանքի:

Իզուր չի մեծանուն բանասարեղծը գրել աննման տողեր .«Իբրև մոր նայել և իբրև մոր են պահել իրենց մայրենի լեզուն հայ ժողովրդի մայրասեր և մայրախնամ զավակները՝ սկսած Մաշտոցից ու մեր առաջին քարզմանիչներից մինչև...Վարուժան ու Չարենց»:
(Պ. Սևակ)

Ամեն անգամ, Մայրենիի օրվան նախապատրաստվելիս փորձում են նորություն մտցնել միջոցառումների շարքում: Գիտենք, որ մայրենիի մասին թեման անսպառ է, բայց որպեսզի կրկնություն չլինի, հայտարարեցի մրցույթ՝ լավագույն պատի թերթերի, ձեռագրերի և մայրենիին նվիրված ստեղծագործական շարադրությունների, որը դպրոցում հետագայում դարձավ ավանդական:

Տեսնել էր պետք, թե ինչ աշխուժություն էր տիրում դասարաններում, իսկ աշակերտական նորաստեղծ փոքրիկ երգչախումբը սուրբ Մեսրոպի տառերն էր ձայնի նուրբ ելևէջումներով սրբագործում:

*Պարմենք, վանքի մաշվա՛ծ քարեր,
Հայր Մաշտոցի կյանքի մասին,
Ինչպես հայոց գիրն արարեց,
Լույս պարզևեց հայոց ազգին:*

Իսկ պատի թերթե՞րը... Ինչքա՛ն գեղեցիկ և լավ էին ձևավորված: Մաշտոցի դիմանկարը՝ բանաստեղծական տողերով, ստեղծագործական մտքերով, վառվող մոմերով, սրբատաշ խաչքարերով, բացված գրքերով... Յուրաքանչյուրը յուրովի, ամեն մեկը մի պատմություն, կարծես ոսկեղենիկ հայերենը խոսում էր բարության ու վեհ զգացումների երանգներով: Իրոք, զգում ես, որ հայոց լեզուն տուն է, սուրբ օջախ, հայրենիք, մեր պատմությունն է այն, որ արտացոլված էր գույների համեստ բազմազանությամբ, մեսրոպյան տառերի հմայիչ նրբերանգներով:

Անսահման հպարտություն ես զգում և համոզվում, որ, իրոք, հայրը արվեստով էլ կռվել գիտի, և մեր սերունդն այսօր իսկապես այդ ոգով է դաստիարակվում և պատրաստ է իր շուրթերով բորբոք պահել մայրենի լեզուն, որ «ժամանակի ակունքներից» է եկել «դարերի լեռնապարերի վրայով»:

Ինչպիսի՞ ոգևորություն կար աշակերտների հայացքներում, երբ իրենց ստեղծագործական մտքերին շաղախված՝ հնչում էին տողերը մեծ բանաստեղծուհու, որ մի սուրբ արարողություն էր երդման. «Երդվում եմ շուրթերովս բորբոք պահել Քո վահագնաբոց կրակը, ...Երդվում եմ...»:

Այսօրվա դպրոցականը գիտի, որ մեր ժողովուրդը պատմության քառուղիներով է անցել, դարավոր մաքառումների ճանապարհներին մատնվել է սրի, ավերի, գաղթի, բայց իր պատմական ճակատագրով, իր հին անունով ու պատմության դասերով միշտ էլ դրվել է «բարության նժարին», և հայոց լեզվի փառքով ու հայոց լեզվի հարատևության պատգամով իմաստավորվել է հայ ժողովրդի անվախճանության խորհուրդը:

«Դու, որ հաղթեցիր Ավարայրի դաշտում և Խորենացու լեզվով մեզ պատմություն բերեցիր, մնացիր անկողողպելի՝ որպես հազարազանչ մասունք: Խլեցին զանչերդ, հոգևոր արժեքներդ, քանդեցին եկեղեցիներդ, այրեցին մագաղաթներդ, բայց քեզ չկարողացան կոտրել, քանզի անկոտրում էիր դու, իմ ոսկեղենիկ լեզու՝ մայրենի...»: (Ստեփանյան Իննեսա)

Ընթերցում ես աշակերտների շարադրությունները և տեսնում, որ հայկական ոգին է թևածում այնտեղ, համոզվում ես, որ այս հող ու ջրին կառչած առողջ սերունդ է դաստիարակվում, որը գիտի իր նախնիների անցած հերոսական ճանապարհը:

«Դու քաթախված ես նահրյան դաշտերի վաղորդյան ցողով, հայոց վանքերի իմաստուն խորհրդով, հայ շինականի թոնրահացի մոխրաթաթախ բուրմունքով: Շատ հին ես քո անցած փայտակոտ դանապարհով, բայց և նոր քո անզուգական բովանդակությամբ: Դու աղոթք ես հայի շուրթերին, որ սրտաբուխ մրմնջում է գորուգիշեր: Մեր պապերի, մեր հայրերի քրտինքն ես, որ շաղախվել է մեր արյամբ ներծծված, մի կերպ փրկված սուրբ հողին: Դու մեր մայրերի ծոցում պահված մաքրամաքուր ու անաղարպ, անուշաբույր ու անարապ կաթն ես կենարար, որ ուժ է փալիս հայ զորավարի բազկին ու մտքին, իմ մայրենի՝ լեզու, իմ քաղցրահամ բարբառ»: (Հարությունյան Մարիամ)

Մարգարեանում էր մայրենի լեզուն աշակերտների շուրթերին, դառնում էր աղոթք, շարական, մատյան, սրբության սրբոց, որ վայրագ հողմերից ու փոթորիկներից փրկվել, դարձել է խաչ ու խաչքար, վանք ու տաճար, երգ ու նվագ:

«Քո մեջ քարնված է հայոց ոգու ուժն ու հավապը, ուստի գրողի գրիչն ես միշտ եղել, արվեստագետի՝ վրչիկն ու քամանչան, շինարարի՝ մուրճն ու ավազը, իսկ մարտի դաշտում՝ զինվորը՝ քաջ ու անպարպ: Դու մեր անցյալն ես՝ պայքարով լեցուն, արյունով հեղված, բայց հաղթանակած: Դու մեր ներկան ես՝ աշխարհին հպարտ կեցվածքով նայող, իր րեղը հասարակած երկու հանրապետությամբ»: (Հարությունյան Շուշան)

Մայրենի լեզուն խոսում էր աշակերտների մոտ, բուրում, գունա-

վորվում՝ որպես սուրբ աղոթք, որ արևի պես վառ է, աշնան տերևների նման գունավոր, գարնան ծաղիկների նման բուրավետ ու եկեղեցուն հնչող աղոթքի նման խորհրդավոր...

«Դու իմ շուրթերին քաղցրացած մայրենի՝ լեզու, սիրում եմ քեզ իմ հոգու ելևէջումներով ու ամենագեղեցիկ գույներով, իմ սրտի ամենավառ սիրով ու ամենանվիրական զգացումով...» (Հակոբյան Լուսինե)

Այսօրվա սերունդն Արցախյան ազատամարտում հաղթանակած ժողովրդի սերունդն է և քաջ գիտակցում է, որ մեր լեզուն մեր պատմությունն է, հացը հանապազօրյա և հոգևոր սնունդը, ուստի հպարտ է, որ հայ է ծնվել ու խոսում է մայրենի լեզվով:

«Հպարտ եմ, մայր Արցախ, որ քեզ երգում եմ հայերեն» (Գրիգորյան Աննա)

Ուղղակի հրաշք է, որ մեր՝ ուսուցիչներին աշխատանքը իզուր չի անցնում: Ստեղծագործական որոնումների ճանապարհին աշակերտների շարադրություններում ազգի ոգին վեր էր բարձրանում և մեզ հպարտանալու իրավունք էր տալիս:

«Արցախյան պատերազմի տարիներին զինվորը քեզնով էր շնչում, քնում ու արթնանում, կռվում ու հաղթում էր քեզնով, իմ լեզու՛ հաղթական... Չլինեիր դու, մեր փրկված հողի սուրբ պատարհիկին քեր կանգնող չէր լինի, չէր ծաղկի մեր փոքրիկ հանրապետությունը արյունով հեղված սուրբ հողի վրա» (Ստեփանյան Իննեսա)

Լեզուն հույսի, լույսի, հեռավոր անցյալի կախարդական բանալին էր դառնում, որ արժանի էր գովեստի ու փառաբանման. **«Հասարակից մինչև Սփյուռք հայ ազգիս միաբանության կամուրջն ես դու, իմ ազգի՛ պարծանք, լեզու՛ մայրենի»** (Սախյան Աննա)

Հայի շուրթերին քաղցրացած մայրենին հնչում էր որպես աղոթք-մրմունջ. **«Ուրախ եմ ես, որ հայ եկեղեցում աղոթք – պատարագը հնչում է միայն ոսկեղենիկ հայերենով, իսկ զանգերն էլ դողանջում են հայի մաքրամաքուր լեզվով...»** (Մարգարյան Մամվել)

Ավանդական դարձած միջոցառումների շարքը Մայրենիի օրը եզրափակվում է լավագույն պատի թերթերի, ձեռագրերի և շարադրությունների մրցույթի արդյունքների ամփոփումով:

Երևան են հանվում աշակերտներ՝ տարբեր անվանակարգերով, ու հաղթող է ճանաչվում «Լավագույն ձեռագիր և լավագույն շարադրանք» անվանակարգում հայտնվողը և դասարանական այն կոլեկտիվը, որի ներկայացրած պատի թերթը լավագույնն է թե՛ ձևավորմամբ և թե՛ ստեղծագործական մտահղացումով:

Իրոք, մման միջոցառումները ոգևորիչ են և նպաստում են աշակերտների ստեղծագործական երևակայության և մտածողության զարգացմանը: Հուսանք, որ տարեցտարի նոր թռիչք կտանք մայրենիի ընթացքին, իսկ լեզուն հար դարեր կթևածի՝ որպես ազգի գոյատևման առհավատչյա:

ՈՒՍՈՒՑՉԻ ԻՄ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿԸ ԿԱՄ ՎԵՐՋԱՔԱՆԻ ՓՈՒՍԱՐԵՆ

Որպես օբյեկտիվ գնահատական կամ ուսուցչի աշխատանքի որակի ցուցանիշ՝ կրթական նոր տեխնոլոգիաները ենթադրում են նրա թղթապանակի ստեղծումը, որն ուսուցչի աշխատանքին վերաբերող բոլոր նյութերի հավաքածուն է:

Վաղուց ձևավորել են ուսուցչի իմ թղթապանակը: Թղթապանակն այդ իմ մասնագիտական ու անձնային ուղենիշն է, մեթոդական ձեռնարկն ու ուղեցույցը: Այնտեղ միայն հանրակրթական դպրոցներում լեզվի և գրականության դասավանդման մեթոդական ծրագրերը, պլանները կամ սեղմագրերը չեն: Որպես կանոն՝ այդ թղթապանակի մեջ են պահվում առարկայի դասավանդման համար ամրագրված կրթական չափորոշիչները՝ հայոց լեզվի և գրականության դասավանդման բոլոր դասարանների համար: Այստեղ են նաև գնահատման չափանիշները և գնահատմանը վերաբերող տեսական ու գործնական կիրառության արդիական համարվող բոլոր հանրահայտ դրույթներն ու սկզբունքները: Չէ՞ որ գնահատման գործընթացն ունի ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ բարոյական ուժ: Եվ այս առումով էապես կարևոր է գնահատման հոգեբանական տարրալուծումը:

Թղթապանակի մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն մշակված դասամուշներն ու դաս-միջոցառումների սեղմագրերը, որոնք պլանավորվում են անցկացվել տվյալ ուսումնական տարում: Անշուշտ, դրանց կցվում են դասալսումների բոլոր կարծիքներն ու վերլուծությունները:

Թղթապանակում շատ կարևոր տեղ են հատկացնում դասարանի՝ հայոց լեզու և գրականություն առարկաների առաջադիմության ցուցանիշներին: Այս թվերն են, որ փոխում են մանկավարժական իմ գործունեության հունը, հուսավառում կամ մտորումների տեղիք տալիս:

Ուսուցչի իմ թղթապանակը կարող է հարստանալ ողջ տարվա ընթացքում հավաքված նյութերից: Կարևորում են աշխատանքի պտուղները. քանի՞ աշակերտ է հաղթել առարկայական օլիմպիադայում, քանի՞սն են բարձր միավորներ ստացել միասնական և ավարտական քննություններին, քանի՞սն են հաղթել ստեղծագործական շարադրությունների մրցույթներում և այլն:

Մրանք բոլոր այն նյութերն են, որոնք պայմանականորեն որակում են որպես պարտադիր: Իրականում այս նյութերն են, որ

հարստացնում են թղթապանակի տարողությունը՝ դարձնելով այն բովանդակալից: Նյութերի մնացած մասն ընտրվում ու պահվում է իմ հայեցողությամբ: Դրանք մամուլում և ամսագրերում տպագրված լավագույն ուսումնամեթոդական հրապարակումներն են, որոնք նպաստում են իմ ստեղծագործական ազատությանն ու կանոնակարգված գործունեությանը: Իմ թղթապանակը հարստանում է աշակերտների ինքնատիպ աշխատանքներով ու ստեղծագործություններով, հետաքրքիր ու թևավոր մտքերով, որոնք ես խնամքով դուրս եմ գրում և հպարտությամբ հղումներ անում բոլոր անհրաժեշտ ու հարմար պարագաներում, մասնավորապես եկող սերնդի հետ տարվող աշխատանքներում:

Թղթապանակը, իրավամբ, ընդհանրական պատկերացում է տալիս ուսուցչի կատարած աշխատանքի որակի մասին, իսկ նրա վարկանիշը ամբողջանում է թղթապանակի յուրաքանչյուր բաղադրիչի շնորհիվ, որին համապատասխան գործակից տալով՝ ստանում եմ ոչ միայն թվային համարժեքը, այլև՝ իմ վարկանիշը:

Ուսուցչի իմ թղթապանակում նաև իմ խոհերն են, մտորումներն ու ապրումները: Ահավասիկ, հանրակրթությունը շարունակում է ինձ համար մնալ ազգային անվտանգության խնդիր: Մի առիթով Գարեգին Նժդեհն ասել է, որ հայոց պատմության դասագիրքը ոչ թե պետք է փաստեր արձանագրի, այլ՝ ցույց տա ոգի: Շատ ու շատ ուսուցիչներ հակված են աղմկոտ քննարկման նյութ դարձնել դասագրքերն ու նրանցում առկա թերությունները, մինչդեռ նույն այդ դասագրքի թերությունները կարող է և պետք է շտկի ուսուցիչը՝ ազգային ոգի և շունչ հաղորդելով աշակերտներին: Նժդեհի գաղափարներն իմ տազնապներն են, որ աքցանի պես սեղմում են գլուխս: Ուսուցչի իմ թղթապանակի յուրաքանչյուր էջում նաև նժդեհյան դասերն են, իսկ ես՝ նրա խոնարհ աշակերտը, չնայած նա «ուսուցչին իր ազգի հոգևոր ընտրանին է համարում»:

«Պետության քաղաքացուն և ազգային հերոսին կերտում են դպրոցում, ազգային դիմագծի և ազգային արժեքների պահպանումը սկսվում է դպրոցից»: Հաճախակի եմ կրկնում այս խոսքերը՝ ներքին խոսքով, մենախոսությամբ, երկխոսության մեջ, հրապարակային խոսքում...

Ձիմվորագրվենք սերունդներ կրթող նվիրյալների բանակին և նախանձախնդրորեն ծառայենք նրան...

ԳԻՄՆԱԿԱՐԻ ՓՈՐՉ

Լրագրողի աշխատանքի առավելությունը, ըստ իս, նոր ու անսկսկալ ծանոթությունների հնարավորությունն է: Երբեմն մտածում եմ՝ ինչքան միապաղաղ կլինեն կյանքը, եթե աշխատանքի քերումով չհանդիպեի ու չճանաչեի նրանց, թող թույլ տրվի այսպես ասել, իմ հերոսների հետ: Նրանցից յուրաքանչյուրը մի ուրույն աշխարհ է՝ իր էությունը ու կենսափոխափայտությամբ, նախասիրություններով ու ճակատագրով: Դու քեզ համար նորովի ես հայտնագործում այդ աշխարհը, պեղումներ անում այնտեղ և հաճախ ոչ միայն ճանաչողական, այլև ուսանելի շարքում ես վեր հանում քեզ համար: Վերջերս առիթ ունեցա ծանոթանալու մի մանկավարժի հետ, ում հոդվածները «Լուսարարում» վաղուց էին գրավել ուշադրությունս:

Մարտիկերի Վ. Բալայանի ակն. միջնակարգ դպրոցի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի Նարաշա Պողոսյանի հետ հանդիպումը գերազանցեց բոլոր սպասելիքներս: Չճանաչելով նրան՝ արտաքին տեսքից անգամ կարելի է գուշակել, որ դիմացդ մանկավարժ է՝ կոկիկ արտաքին, գեղեցիկ խոսք, խորաթափանց հայացք ու առիվընդ ժպիտ: Իր գործի նվիրյալ, սրտեղծագործ, պրպրուն միտք ունեցող ուսուցչուհի, ով, հիրավի, կարող է հպարտանալ իր սաներով: Գաղտնիք չէ, որ մանկավարժի հայելին իր սաներն են, և նրանց հաջողությունները մեծապես պայմանավորված են ուսուցչի ձեռքբերումներով: Նրա աշակերտները փարբեր փարիների առարկայական օլիմպիադաներում բարձր ցուցանիշներ են արձանագրել, ինչն ամենօրյա ջանադիր ու հետևողական աշխատանքի արդյունք է:

Շուրջ 34 տարվա աշխատանքային կենսագրությունը փարբեր հասցեներ է ներառում՝ Մարտիկերի շրջանային պիոներական տուն, շրջկենտրոնի գիշերօթիկ միջնակարգ դպրոց, լուսաշխատողների տան տնօրեն, հեռակա գիշերային միջնակարգ դպրոց, բայց դրանց մեջ առանցքային է համարում վերջին 17 տարին, երբ վերջապես հնարավորություն ունեցավ աշխատելու սիրած մասնագիտությամբ: 92-ին բռնագաղթի ալիքը ներել է նրան Ռուսաստան, ինչի մասին հիշելիս կորցրած լավագույն փարիների համար ափսոս-

սանքի զգացումը մի պահ սրվեցում է դեմքը և աչքերը ծրարում քափիծով: 1996-ից առայսօր նա արժանապատվությամբ է կրում հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհու կոչումը, որի մասին մանկուց է երագել, այն օրը, երբ առաջին անգամ լսեց Գիքորի պարմությունը և լաց եղավ: Փոքրիկ Գիքորի պարմությունն իր հետք տարավ րուն, իրենց այգու մենավորիկ լռությունը ճաք րվեց նրա հեծեծանքից. «Ախր ինչո՞ւ Համբոն Գիքորին տարավ քաղաք»... Եվ հենց այդ օրն էլ վճռեց, որ անպայման ինքն էլ ուսուցչուհի կդառնա՝ սրտակեղեք այդ պարմությամբ մանուկ սրտերը հուզելու, կարեկցանքի, ուրիշի ցավը կիսելու, բարության հունդերը մատաղ սրտերին պահ տալու փափագով:

«Մանկուց սիրել եմ, որ ուսուցչուհին մատրյանը շեռքին մտնում էր դասարան: Մի պահ ինչ էի պատկերացնում՝ մատրյանը շեռքիս դաս եմ պարմում Գիքորի և ուրիշ շա՛ր-շարերի մասին», - մեզ հետք գրույցում անկեղծանում է ուսուցչուհին:

Հպարտ է իր աշխատանքով ու մասնագիտությամբ, որը, մեծ առումով, մարդաբանություն է, քանի որ միտված է մարդու շնավորմանը: Այդ բարդ ու պարասիսանստու աշխատանքի պարզևարությունը աշակերպների հետ ամենօրյա հոգևոր շփման բերկրանքն է, սրեղծարար աշխատանքի բերկրանքը: Մեր դժվարին ժամանակներում նա չի փորձում կյանքը ներկայացնել միայն գեղեցիկ կողմերով կամ ինչպես ասում են՝ վարդագույն ակնոցներով: Շրջապատի խորելի երևույթների հանդեպ ոչ թե ջայլամի միամիտ կեցվածքն է նախընտրում, այլ՝ աշակերպների հետ բաց քննարկումների, բանավեճերի միջոցով փորձում քափանցել իրերի, երևույթների խորքը: Իր տեսակը մարմնչոք, չնահանջող տեսակն է, և գոհ է, որ արդարության, ազնվության ու բարության համար հանապազ պայքարի դիրքերում ինքը մենակ չէ, այլ՝ սաների հետ. «Արդարության ջարագով եմ, փորձում եմ աշակերպներին ևս սովորեցնել, որ ազնիվ սպրեմ, մարդասեր լինեն և կյանքի դառնություններին կարողանան դիմակայել»:

Մանկավարժի աշխատանքի բարդությունները, նրա խոստովանությամբ, հստուցվում են այն հարգանքով ու հեղինակությամբ, որ վայելում է կոլեկտիվում, սաների ու նրանց ծնողների կողմից: Նրա կարծիքով, մանկավարժի կարարելարիսը ենթադրում է ոչ միայն

առարկայական և մեթոդական խոր ու կայուն գիտելիքներ, այլև դասապրոցեսը ճիշտ և նպատակային կազմակերպելու ունակություններ: Դպրոցն ու դպրոցականն անջրպետված չեն հասարակական կյանքից, որտեղ կատարվող ամեն ինչ իր արձագանքն է գտնում երեխաների ներաշխարհում: Հաճախ է պատահում, որ մանկավարժի քարոզած արժեհամակարգը ի չիք է դառնում մեր կյանքում րեղ գրած ինչ-ինչ երևույթների կողքին, և ուսուցիչը կարկանդակ է աշակերտի «ինչուններից»: Բայց նաև «երիցս վայ այն ուսուցչին, ով մասնագիտական հարցերից է խեղճանում, նմաններն ուղղակի կույ են գնում աշակերտների հարցերին»:

Երկարամյա մանկավարժին մրտահոգում է նաև ծրագրերի ու դասագրքերի բեռնաթափման հարցը, ինչի մասին փարիներ շարունակ խոսվում, բայց էական քայլեր չեն արվում. «Օրինակ՝ Բաֆֆու «Խենթը» ընդգրկված է և՛ 8-րդի, և՛ 9-րդի գրականության դասագրքերում: Հայոց լեզվից «Ածական անուն» թեման անցնելիս հարաբերական ածականին երեխաները թուցիկ են առնչվում: Բեռնաթափել՝ չի նշանակում թեմաները կրճատել, հատկապես, որ թեստային առաջադրանքներում դրանք ընդգրկված են: Նույնը կարելի է ասել նաև գոյականի հոլովումների մասին»: Տարիների փորձով ուսուցչուհին համոզվել է, որ գիտելիքների ստուգման թեստային չևր արդյունավետ չէ, քանի որ պատահական նշումներ անող, գիտելիքների սակավ պաշար ունեցողը երբեմն ավելի բարձր միավորներ է հավաքում, քան լավ սովորող, մրտածող ու տրամաբանող աշակերտը: Օրինակներ՝ որքան ուզեք: «Պատահել է, որ հագիվ «4» գնահատված աշակերտը քննության ժամանակ 15 միավոր է հավաքել, այսինքն՝ դասարանի ամենալավ սովորողն ու մի կերպ հասցնող թույլը հայրնվել են նույն հարթության վրա: Վաղը նույն կերպ նա կհայրնվի ուսանողական նստարանին՝ դուրս մղելով արժանավորին»:

Նարաշա Պողոսյանն այն երջանիկ մանկավարժներից է, ով բազմիցս առիթներ է ունեցել վայելելու իր համառ ու հեղուկական աշխատանքի պրոլոնները: Վերջին րասը րարում նրա աշակերտներից յոթը հաջողությամբ մասնակցել են ՀՀ առարկայական օլիմպիադաներին: Բայց դասիներին վրա ննջելը նրա համար չէ, երբեք չի գոհանում չեռքերսածով, միշտ չգրում է ավելիին, ինչը ներար-

կում է նաև սաներին. «Անցած տարի 10-րդ դասարանի իմ երեք աշակերտուհին գրականության օլիմպիադայի շրջանային փուլը հաջողությամբ անցան և մասնակցեցին նաև հանրապետական փուլին: (Ի դեպ, շրջանից ուրիշ աշակերտ չկար): Իհարկե, ուրախացա, միաժամանակ ցավով ու ափսոսանքով նրանց ասացի. «Եթե շրջանի լավագույնները դուք եք, որ պիտի մասնակցեք հանրապետական օլիմպիադային, ողբերգություն է»:

Մենք հեղափոխվեցինք, թե ինչպես է նրան հաջողվում զարգացնել աշակերտների սրեղծագործական ունակությունները: Փորձառու մանկավարժը կարողանում է ի հայտ բերել սրեղծագործական հակումներ ունեցող աշակերտին և, ինչպես ինքն է ասում, մի փոքր ավելի աշխատել նրանց հետ. «Գրական երկերի ուսուցման ընթացքում ես անպայման աշակերտների ուշադրությունը սևեռում եմ գեղարվեստական խոսքի պարկերավորման միջոցների վրա: Հավատացե՛ք, որ նրանք փորձում են գրավոր խոսքում սրեղծել գեղեցիկ պարկերներ: Սրեղծագործական երևակայության զարգացման համար դիմում եմ զանազան մեթոդների ու հնարների. օրինակ՝ Դուրյան անցնելիս աղջիկներին ասում եմ՝ պարկերացրե՛ք՝ դուք եք Դուրյանի երևակայական գեղեցկուհին, և չե՛ր սրտառու խոսքը կյանքի կկոչի մահամերձ բանասրեղծին: Սկզբում դժվարությամբ, բայց հետզհետե բացվեցին, անկեղծացան, և ծնվեցին մրբեր, ուշագրավ պարկերներ, նուրբ ու հուզիչ խոսքերովություններ: Եթե քսան աշակերտից 3-4-ի մեջ կարողանում ես զարգացնել սրեղծագործական երևակայությունը, արդեն հաջողություն է»:

Իր հաջողության գրավականը Նարաշա Պողոսյանը համարում է ուսուցման ավանդական ու նոր մեթոդների զուգորդումը: Դրանց հմուտ օգտագործումը խթանում է աշակերտների հեղափոխությունը, ոգևորում նրանց: Գովելի է, որ ուսուցչուհին չի զլանում և աշակերտակենսրոն ուսուցման իր փորձն ու մեթոդական հնարները «Լուսարարի» էջերում կիսում է գործընկերների հետ, թեպետ համոզված է, որ յուրաքանչյուր ուսուցիչ ինքն է գրկում իր ձևն ու մեթոդը: Նրա համոզմամբ՝ ինքնակատարելագործման չգրումը պիտի ուսուցչի մշտական ուղեկիցը լինի: Իր բազմազբադությամբ հանդերձ՝ հասցնում է կազմակերպել գրական-գեղարվեստական

ցերեկոյթներ, գրական-երաժշտական երեկոներ, գրողների հորել-
յաններին նվիրված զանազան միջոցառումներ:

Այսպիսին ճանաչեցի նրան` նախանշելի եռանդով ու լավատե-
սությամբ զինված Նատաշա Պողոսյանին և հասկացա, որ մասնա-
գիտական հաջողությունների հիմքը բարոյականային այն որակ-
ներն են, որոնք գալիս են լրացնելու մանկավարժի դիմանկարը` լի-
արյուն դարձնելով այն: Շիրակ, ուղղամիտ, ըմբոստ, ճշմարտա-
խոս, կեղծիք և բարոյական այլևայլ խաթարումներ չհանդուրժող,
արդարության համարչակ մարտիկ, ում համար վաղուց կենսա-
կերպ է դարձել վաղամեռիկ Մուշեղ Գալշոյանի հավատամքը. «Մի
օրվա կյանք էլ ունենաս, այդ մեկ օրն էլ հարկ է, որ կռվես արդարու-
թյան համար, ճշմարտության և գեղեցիկի համար»:

Մելանյա ՄԻԼՈՆՅԱՆ
«Լուսարար» 2013, թիվ 2-3

ԵՐԲ ԳԱՍԸ ԳԱՌՆՈՒՄ Է ԳՐԱԿԱՆ ԲԵՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԻՍԿ ՊՈՆԶԻԱՆ՝ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆԸ ՎԵՐԱԳԱՌՆԱԼՈՒ ՃԱՆԱՊԱՐՀ

Գրականության ուսուցչուհի Նատաշա Պողոսյանի կազմակերպած բաց դասերն արդեն ծանոթ են շրջանի շատ ու շատ ուսուցիչների: Նրա կառուցած բոլոր դասերն էլ յուրահատուկ ձևաչափ ունեն և երբևէ չեն կրկնվում: Այս անգամ թեման Միսաք Մեծարենցն էր, որի կերպարի մատուցումն ամբողջական լիարժեք դարձավ, երբ ուսուցչուհին նրան ներկայացրեց համաշխարհային դասական գրականության համատեքստում: Ուսուցչուհու մուտքի խոսքը, որը համագործակցային մեթոդների լեզվով անվանում են ուղերձ՝ թվաց ազնվության կոչ: Պատահական չէ, որ դասը կրում էր «Միսաք Մեծարենց. մեծ մարդասերն ու գիշերերգակը» խորագիրը:

Ուշագրավ էր թերևս այն, որ նախքան դասը, ուսուցչուհին որոշակի նախապատրաստական աշխատանք էր տարել՝ մի քանի օր առաջ աշակերտներին հանձնարարելով երեկոյան պահերին զգալ բնության հրաշքը՝ խաղաղ և անդորր գիշերվա հանդարտությունը, լսել իրիկնային մեղմօրոր ձայները, տեսնել լուսնի և աստղալից երկնքի կախարդիչ գույները, որոնք ստեղծագործելու կմղեն նրանց կամ կհիշեցնեն ինչ-որ դեպք, որ կապված է ուսումնասիրվող բանաստեղծության հետ:

Աշակերտները բավականին խորն էին ուսումնասիրել վաղամեռիկ բանաստեղծ Միսաք Մեծարենցի ստեղծագործությունները:

Դասարանը կահավորված էր: Միսաք Մեծարենցի դիմանկարի մոտ վառվում էր 22 մոմ, որն ամփոփում էր նրա երիտասարդ տարիքի խորհուրդը: Երեք սեղանի շուրջ տեղավորված էին աշակերտները, իսկ սեղաններից դրված էին գրքեր, ծաղկամանների մեջ՝ հասած ցորենի հասկեր:

«Կարմիր ծաղիկ մը» բանաստեղծության երգի վերածված երաժշտության մեղմ ու դյուբիչ հնչյուններով սկսվեց դասը, որն արդեն ներկաներիս տեղափոխեց երազների ու ցնորքների մեծարենցյան աշխարհ, ուր մի պահ կտրվեցինք իրական կյանքից, զգացինք «աքասիաներու» բույրը, վայելեցինք լուսնկա գիշերների հմայքը,

երազեցինք, միաժամանակ հոգու ցավ ապրեցինք նրա վաղաժամ կորստի և անձնական անափոփ վշտի համար:

Լավում է ուսուցչուհու խաղաղ ու գերող ձայնը:

Բարձրիկ լեռներում, կապույտ երկնքի դեմ դիմաց ծվարած Բինկյան գյուղը գուցե հիշատակվեր աշխարհագրական բառարաններում և երկրագիտական նյութերում միայն, եթե չդառնար «հիվանդ, հանճարեղ պատանու» ծննդավայր–ներշնչարանը: «Աշխարհից հեռու» այս գյուղն էր, որ պարզևեց նրան բանաստեղծելու աստվածային ձիրք:

Չուգահեռներ անցկացնելով արևտահայ երկու խոշորագույն քնարերգու բանաստեղծների՝ Մեծարենցի և Դուրյանի միջև, ուսուցչուհին համադրեց ստեղծագործական հանճարի վաղ ծաղկման և անձնական դժբախտ ճակատագրի ընդհանրությունները: Մեծարենցի պոեզիայի հետ աղերսվեց Դուրյանի պոեզիան:

Կիրառվող մեթոդների շարքում առանձնացավ «Մանրապատում» մեթոդը: Կատարվեց խնբային հետազոտական աշխատանք:

Յուրաքանչյուր խումբ ներկայացնում է «Ծիածան» ժողովածուից մեկ բանաստեղծություն՝ «Չմրան պարզ գիշեր», «Աքասիաներու շուքին տակ», «Սիրերգ»:

Քանի որ Մեծարենցի ստեղծագործություններում բնությունն ու սիրո զգացումը ներդաշնակված են, ուսուցիչը նպատակ էր հետապնդում՝ անհատի դրամայի, բնության ու սիրո երգերի միահյուսված ուսումնասիրությունը տեսնել գիշերերգության մեջ:

Խմբերը, մեկը մյուսին լրացնելով, բանաստեղծությունների համահունչ երաժշտության տակ հրաշալի արտասանում էին, կատարում բանաստեղծությունների համառոտ վերլուծություն, տալիս գաղափարը, ընտրում մեկ քառատող, որը բնութագրում է յուրաքանչյուր ստեղծագործություն:

Դասագործընթացում աշակերտների խոսքին միահյուսվում է ուսուցչի խոսքը:

«Ծիածանը» բացվում է «Չմրան պարզ գիշեր» բանաստեղծությամբ, որը գիշերերգության մի ճշմարիտ գլուխգործոց է: Նրա գիշերերգերում, իր իսկ բառերով ասած, «սերն միշտ կը վերածաղկի»: «Ծի-

ածանի» բնութենապաշտական հյուսվածքում գիշերը երազ է, սեր և սպասում:

Ընտրված էին ամենանուրբ երանգները, ամենաշքեղ, անսպասելի փոխաբերական պատկերները: Գիշերվա խավարի մեջ բանաստեղծը միշտ էլ տեսնում է լույսը, որոնում «լուսեղեն ճամբան»:

*Համբույրիդ, գիշե՛ր, պայտուհանս է բաց,
Թո՛ղ որ լիառապ ծծեմ՝ հեշտագին
Կաթը մեղմահոս լույսիդ փարփանքին՝
Ու զով շաղերուդ կախարդանքը թաց:*

«Աքսիաներու շուքին տակ» բանաստեղծության տողերում ընդգրկված և պատկերված են բնության ամենանուրբ շարժումները, ամենամեղմ շշուկներն ու ձայները, ամենագեղեցիկ գույներն ու բույրերը:

*Ձուրը ցայտքեն ծաղիկ-ծաղիկ կը կաթե,
Վրճիտ, ինչպես լուսե արցունքը մանկան,
Նըվազն անոր կրհեծեծե հեշտական:
Ծաղիկներեն հովը թերթեր կը թափե:*

Մեծարենցը գերվեց «անույշ», «հեշտագին», «հաշիշով ու բալասանով» օծուն գիշերներով: Հովից ու ծովից գիշերը եկող համբույրները նրա համար դառնում են Տոն ու Կիրակի («Սիրերգ»):

Դասարանի երեք պատուհանի վրա նկարած էսքիզներով աշակերտները ներկայացրին, թե յուրաքանչյուր բանաստեղծություն ինչ է խորհրդանշում: Ահա և լուսնկա գիշերը՝ ակացիայի շնչավորված պատկերներով:

Քանի որ ուսուցչուհին նախապես աշակերտներին հանձնարարել էր դիտել լուսնկա գիշերները, զգալ ու ապրել բնության այդ պահը, տեսնել ձմեռային գիշերվա ճերմակ երազի ցայտքերը, զգալ շաղերի թաց կախարդանքը, արդյունքում՝ երեխաները զգացել են մեծարենցյան բնության գեղեցկությունը, նրա գույները, լույսն ու ստվերը և նրանց փխրուն հոգին արձագանքել է այդ սքանչելի գեղեցկությանը և ստեղծագործելու ցանկություն առաջացրել: Հնարավոր չէր առանց հուզմունքի և ներքին ուրախության լսել դասարանի

աշակերտուի Մարինեի բանաստեղծությունը, որն ընթերցեց ներշնչված, հուզված և զապված դողով:

*Մահուն քայլերով կամաց մոտեցա,
Տեսա, վահեցա, ինքն էր իրական:
Գիշերվա տեսի՞լք... Օ՛, ո՛չ, մարմինն իրական,
Նա էր՝ սրտնեղված Միսաքն իսկական:*

.....
*Հայացքները մեր խոսեցին անշայն,
Իսկ երբ դողդոջուն շեռքս մեկնեցի,
Աչքերս բացի, Միսաք կանչեցի,
Նա չկար արդեն...*

Եվ այսպես՝ յուրաքանչյուր խմբից մեկական աշակերտ ներկայացնում է իր չափածո կամ արձակ խոսքը, որտեղ զգացվում է Մեծարենցի պոեզիայի հանդեպ ունեցած մեծ սերը:

Կատարվում է նաև լեզվական աշխատանք: Առանձնացվում են երեք բանաստեղծություններում օգտագործված բառերն ու բառակապակցությունները, որոնք գործածվել են նույն իմաստով (գիշերմթնշաղ, հեշտագին-հեշտին, լուսեղեն-լուսե, հոգվույս-հոգի, դյութանք-դյութական-հաշիշով օժուն):

Լսում են ուսուցչուհուն, աշակերտներին, դիտում պատուհանին նկարված էսքիզները և ակամայից հիշում Բելինսկու խոսքերը՝ ուղղված հանճարեղ բանաստեղծին.«Ի՞նչ է սա,- պոեզիա՞, նկարչություն՞, երաժշտություն՞: Թե մեկը, և՛ մյուսը, և՛ երրորդը՝ միացած իրար, որտեղ նկարը խոսում է հնչյուններով, հնչյունները կազմում են նկար, իսկ բառերը փայլում են գույներով, փողփողում պատկերներով, հնչում են ներդաշնակությամբ և արտահայտում են բանական խոսքը»:

Իսկ մանկավարժական հմտությամբ ստեղծված միջառարկայական կապը, որ ստեղծվեց հայոց լեզվի, նկարչության և երաժշտության հետ, մի պահ գրական-գեղարվեստական բեմադրություն հիշեցրեց:

Դասի վերջում աշակերտների ստեղծագործական կարողու-

թյունները զարգացնելու նպատակով հանձնարարվեց գրել շարադրություն՝ վերլուծված յուրաքանչյուր բանաստեղծությունը բնութագրող ցանկացած վերնագրով («Սպասում», «Երագանք», «Հուսահատություն»):

Աշակերտները կարողացան կատարել բանաստեղծությունների համեմատական վերլուծություն, բնության երգերի և սիրո երազային պատկերների համադրության մեջ ճանաչել գիշերերգակ Մեծարենցին, տեսնել հիվանդ, հանճարեղ պատանի Մ. Մեծարենցի զգայուն հոգու տառապանքը, որ արևի է կարոտ և սպասման հիվանդ է, ստեղծել կապակցված խոսք՝ զարգացնելով ստեղծագործական և երևակայական մտածողությունը:

Բոլորս հիացած ու գոհ էինք: Մնում է միայն ավելացնել՝ քանի դեռ մեր կրթօջախներում ունենք այսպիսի մայրենիի նվիրյալ ուսուցիչներ, ապա մեր մեծերի պեղծական երկա՛ր-երկար կապրի սերունդների գիտակցության մեջ:

Ուսուցչուհու խոսքն ավարտվեց Վ. Թոթովենցի՝ սիրելի բանաստեղծին ուղղված խոսքերով. «Երբ մրսում եմ այս աշխարհում, մե՛ծ պատանի, գրկում եմ քո երգերը, և ահա արևը, քո երգած արևը, սուզվում է իմ ցուրտ հոգու մեջ կաթիլ առ կաթիլ»:

Արմինե ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ
Մարտակերպի շրջարչակազմի
աշխատակազմի կրթության բաժնի
առաջադաս մասնագետ
«Լուսարար» 2013, թիվ 5-6

Մ. Մեծարենցի գիշերերգությունից ծնված բանաստեղծություն
(11-րդ հուն. դասարանի աշակերպուհի Հարությունյան Մարինե)

ԳԻՇԵՐ

*Պարզ ու լուսարշակ գիշեր գեղեցիկ,
Մութ ու մեղմանուշ գիշեր թափանցիկ,
Գիշեր, որ հոգուն վառ լույս է տալիս,
Միրամերժ սրբին նոր սեր է տալիս:
Նոր թև է տալիս, նոր հույս և ուղի,*

Փարսպում վիշտը, ցավը դառնադի:
Մի կախարդական, լուսնկա գիշեր,
Պարուհանիս դեմը րեսս ես շողեր,
Շողեր՝ գույնզգույն, շողեր՝ գրավիչ,
Կարծես կանչում եմ, ժպտում ու ճշում,
Կանչում եմ նորից ու չեքքով անում,
Անհետանում եմ ու նորից կանչում:
Մահուն քայլերով կամաց մոտեցա,
Տեսա, վախեցա, ինքն էր իրական,
Գիշերվա րեսսի՞ք... Օ՛, ո՛չ, մարմինն իրական,
Նա էր՝ սրբանեղված Միսսքն իսկական:
Լուռ ու րրբմագին իրար նայեցինք,
Ես րեսս նրա թախծոտ աչքերը,
Վշտոտ ու լցված ծանր կոպերը,
Հայացքում րանջված մի կնիք րեսս,
Ուժասպառ, անսեր Միսսքն րեսս:
Նա լուռ էր, չէր խոսում ոչինչ,
Կանգնած նայում էր, մեկ-մեկ էլ՝ ժպտում,
Նրա դեմքիցը լույս էր արշակվում,
Մեկյակս լցվում, շուրջս րարածվում:
Գիշերը կարծես դարձավ լուսավոր,
Փոխվեց ամեն ինչ, դարձավ թևավոր,
Մոտեցա նրան, փորձեցի օգնել,
Մսկայն նա լուռ էր, չէր ուզում խոսել,
Գիշերվա խաղաղ անդորրը խախտել:
Հայացքները մեր խոսեցին անձայն,
Իսկ երբ դողդոջուն չեքքս մեկնեցի,
Աչքերս բացի, Միսսք կանչեցի,
Նա չկար արդեն...
Պարուհանիս մոտ մի շող կար միայն,
Լույսի գեղեցիկ մի քող կար միայն,
Մրրի թրթիռներ, անմոռաց հուշեր,
Լուսնկա գիշեր և սեր կար միայն:

**ՆԱՏԱՇԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆԸ՝ «ՀԱՅՈՒՀԻ»
ՌԱԴԻՈՀԱՂՈՐԴԱՇԱՐԻ ՀՅՈՒՐ**

Հ ա ր ց ա գ ր ու յ ց

Եթերում «Հայուհի» ռադիոհասնդեսի հերթական թողարկումն է: Այսօրվա մեր հյուրը ճանաչված մանկավարժ Նարաշա Պողոսյանն է: Մեր ինդրասնքով նա պարմեց իր մասին:

Աշխատում եմ Մարտակերտի Վլ. Բալայանի անվան միջնակարգ դպրոցում որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի: Այդ աշխատանքին ինձ հաջողվել է ընդունվել հետպատերազմյան տարիներին, մինչ այդ՝ խորհրդային ժամանակներում, դժվարությամբ էր աշխատանք գտնվում: Բազմաթիվ աշխատանքներ եմ տարել ու այսօր հպարտ եմ, որ իմ մասնագիտությամբ դպրոցում դասավանդում եմ:

Չե՞ք ափսոսում այն կորցրած փարիների համար:

Ափսոսում եմ: Համարյա 34 տարվա մանկավարժական աշխատանքային ստաժ ունեմ, բայց առաջնայինը համարում եմ 1996թ-ից առայսօր դպրոցում աշխատած իմ 17 տարին: Վեց տարի աշխատել եմ շրջանային լուսաշխատողների տանը՝ որպես տնօրեն, բայց հպարտության զգացում չեմ ունեցել, ասեմ, որ, ընդհանրապես, պաշտոններ չեմ սիրում: Տարբեր աշխատանքներ եմ տարել, բայց ինձ «գտել» եմ դպրոցում՝ այս աշխատանքի մեջ:

Ինչո՞ւ մանկավարժ, ինչո՞վ է Չեզ գրավել ուսուցչի աշխատանքը, առանձնապես հենց հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչի աշխատանքը:

Երևի հեռվից սկսեմ: Գեռևս 5-րդ դասարանում Թումանյանի «Գիքորը» ինձանից արտասուք է քամել: Թեպետ փոքր եմ եղել, այդ օրվանից որոշեցի, որ ուսուցչուհի պիտի դառնամ և «Գիքոր» պատմեմ, սիրում էի և հիանում, որ ուսուցչուհին մատյանը ձեռքին մտնում էր դասարան: Այսօր միայն «Գիքոր» չեմ պատմում, հպարտ եմ, որ ուսուցիչ եմ, առավել ևս՝ արդարության ջատագով:

Փորձում եմ իմ աշակերտներին և սովորեցնել, որ ազնիվ ապրեն, մարդասեր լինեն և կյանքի դառնություններին կարողանան դիմակայել:

Իսկապես գրականությունը մարդ կերպելու արվեստ է և այս գործում՝ մարդակերպման գործում, կարելի է սսել, ուսուցիչը շար մեծ դեր ունի: Բացի «Գիքորից», որի նկարմամբ առանձնահատուկ վերաբերմունք ունեք, կա՞ն մեր գրականության մեջ գրողներ կամ նրանց որևէ սրեղծագործություն, որին Գուր մի այլ չենով եք մոտենում, և որոնք շար քանկ են Չեզ համար:

Ամեն մի հերոսի հետ ապրում եմ: «Նարեկ» ուսուցանող ուսուցիչը, իմ կարծիքով, ինքը պիտի մարդասեր լինի, իր մարդասիրությունը հաղորդի աշակերտներին և իր շրջապատին: Քանի որ Նարեկացին՝ այդ մարդակերտ, մարդախույզ անհատականությունը, դեռևս միջնադարում փորձում էր մարդուն տեսնել անթերի, կատարյալ և ազատ, ապա այդ ազատությունն ու կատարելությունը փորձում եմ փոխանցել իմ աշակերտներին: Ես յուրովի սիրում եմ տարբեր գրողների ստեղծագործություններ, չեմ կարողանում տարբերակել և առավելություն տալ որևէ մեկին: Բակունցի հետ «հալվում» եմ, Շիրազի, Սևակի հետ հպարտություն եմ զգում, զանգեզուրյան բնաշխարհը հմայում է Սահյանի ստեղծագործություններում, Աբովյանի կերպարն ինձ գերում է, և կցանկանայի այսօրվա ուսուցիչը կանգներ Աբովյանի՝ այդ հայրենասեր հեղինակի կերպարի կողքին, լիներ ազգին նվիրված անհատականություն:

Յուրաքանչյուր մասնագիտություն ունի իր դրական և բացասական կողմերը: Եթե խոսելու լինենք Չեզ մասնագիտության առավելություններից ու թերություններից, սպա ի՞նչ կընդգծեիք:

Աշխատում եմ մի կոլեկտիվում, որտեղ մոտ հիսուն մանկավարժ է աշխատում: Կուռ կոլեկտիվ է՝ դպրոցի տնօրենի, ուսմասվարի, կազմակերպչի համատեղ գործունեությամբ: Եթե ուսուցիչը կոլեկտիվում հարգանք է վայելում, ինձ թվում է՝ հաջող կընթանա նրա գործը: Ես սիրում եմ իմ կոլեկտիվի անդամներին, չնայած կան նաև բարդություններ:

Մանկավարժը եթե ձևական մտավ դասարան, նա հաջողություն չի ունենա: Այստեղ կարևորում են նաև ուսուցիչ – աշակերտ – ծնող հարաբերությունը: Բայց որքանո՞վ է տվյալ ուսուցիչն ինքը «տեղավորված» այդ կոլեկտիվում կամ աշակերտները որքանո՞վ են նրան հարգում... Եթե բոլոր օղակներում խաղաղ է ընթանում այդ աշխատանքը, ոչ մի պրոբլեմ չի լինում:

Այսինքն՝ բացասական կողմեր չկան:

Ես սիրում եմ իմ կոլեկտիվը, ուստի չեմ ուզում բացասական կողմերի մասին խոսել:

Պատահում է, որ անելանելի վիճակում եք հայտնվել որևէ դժվար երեխայի հետ: Ի վերջո, այսօր և բոլոր ժամանակներում էլ եղել են դժվար երեխաներ, որոնք հաճույքով չեն սովորում: Այդքանը մի կողմ, կարող է նաև խանգարել են դասերը:

Ունենք այդպիսի աշակերտներ: 7-րդ դասարանում աշխատում են երկու երկտարեցու հետ: Ոստիկանության միջամտությամբ այդ աշակերտներից մեկին նույնիսկ չեն կարողանում դպրոց բերել, նաև միակողմանի ծնողագուրկ է:

Հետաքրքիրն այն է, որ վերջերս, երբ կարդացի «Լուսարար» քերթում նախարար Ս. Ասրյանի առաջարկությունները՝ հատկապես «1», «2», «3» գնահատված աշակերտներին ևս փոխադրելու մասին, (դիտավորյալ արտահայտվեցի այդ դասարանում) թույլ կարողությունների տեր աշակերտներն ուրախացան, որ կփոխադրվեն, բայց այդ աշակերտը, որին շատ քիչ էինք տեսնում դպրոցում, դժգոհեց. «Տիկի՛ն Պողոսյան, պարզվում է, որ ես պիտի փոխադրվեմ, 9-րդ դասարանի վկայական ստանամ, բայց ինստիտուտ չգնա՞մ...»:

Ցավոք, համարյա համապարօծ դպրոցական նստարանից վեր են կենում և նստում ուսանողական նստարանին: Մասնավոր բուհերը հիանալի ցալիս են այդ հնարավորությունը:

Շատ դեմ են ես այդպիսի ընդունելությանը: Երբ հիշում եմ, թե ինչպիսի՞ դժվարությամբ եմ բուհ ընդունվել...ստիպված եմ եղել երկու տարի խաղողի դաշտում աշխատել, որպեսզի աշխատանքային ստաժ ունենամ, որ փաստաթղթերս հանձնեմ ընդունելության հա-

մար: Այսօրվա աշակերտը վաղը դառնալու է ուսանող՝ առանց դժվարության: Իմ նախկին շրջանավարտներից ոմանք ցանկություն են հայտնել, որ նորից ինձ մոտ պետք է մասնագիտական առարկաները պարապեն, հետո դպրոց մտնեն՝ դասավանդելու:

Այսօրվա թույլ սովորող բոլոր աշակերտներն էլ համոզված են, որ իրենք ընդունվելու են: Այստեղ արդեն մի քիչ դրական կարելի է համարել մրցույթները, որ աշխատանքի ընդունելու համար նախատեսված են:

Եթե, իհարկե, դրանք չեական չեն, արդարության սկզբունքով են կազմակերպվում:

Մրցույթից հետո եթե վիճաբանություն է լինում, հակասություններ են առաջանում, ուրեմն ճիշտ չեն անցկացվել:

Եթե փորձելու լինենք խոսել այն կամային հոգեմտավոր ջանքերի մասին, որոնք պահանջվում են ուսուցչից, ի՞նչը կառանձնացնեիք, կամ ինչպիսի՞ն պիտի լինի ժամանակակից ուսուցիչը:

Չգիտեմ, ինձ նմա՞ն... ես ըմբոստ եմ, ազատ...

Գուցե և համեստ ուսուցչուհի՞ է պետք հիմա: Ես գտնում եմ, որ այսօրվա ազատ կամքի տեր աշակերտների հետ երևի իմ նմաններն ավելի ձեռնառու են:

Ուսուցիչը կամք պիտի ունենա, նա պետք է և՛ խորհրդատու լինի, և՛ ուսուցանող, չեմ ընդունում, երբ ուսուցիչը թույլ է լինում. այդ թուլությունն անպայման օգտագործում է աշակերտը:

Այսինքն՝ մտավոր գիտելիքների առումով:

Նախ՝ մտավոր և կազմակերպչական առումով:

Եթե ուսուցիչը գրագետ է, աշակերտն իսկույն գիտակցում է: Նա հարգում է այն ուսուցչին, ով իր մասնագիտությանը լավ է տիրապետում:

Արդյո՞ք միայն գիտելիքները բավարար են:

Ո՛չ, միայն գիտելիքները բավարար չեն, կարող է լավ մասնագետը չկարողանա կազմակերպված և նորմալ դաս վարել: Այսինքն՝ լավ մասնագետ լինելուն զուգահեռ՝ ուսուցչի վարպետություն է պետք: Հնարավոր է նաև ուսուցիչը վայելի աշակերտների «հար-

զանքը», եթե կարողանում է նրանց հետ իր 45 րոպեանոց «Ժամանցը» հաճելի անցկացնել, այսինքն՝ դասից մի քիչ «հեռացված», բայց ես չեմ կարող ասել, որ լավ սովորող աշակերտների համար դա հաճելի կլինի: Իմ կարծիքով, ուսուցիչը պետք է մասնագիտական առումով գերազանց լինի, որպեսզի իր դասերը նպատակային վարի:

Չեր ամենամեծ նվաճումը ո՞րն էք համարում:

Երևի ուսուցչի հեղինակությունը: Եթե ուսուցիչը ճանաչվում է, ուղղակի նրան ոչինչ պետք չէ, խոսքը հարգանք ձեռք բերելու մասին է միայն:

Հիշում եմ, որ մի անգամ գյուղական դպրոցի մի ուսուցչուհի մոտեցավ ինձ և հարցրեց մի բառի տողադարձի մասին: Նա ինձ հետ չհամաձայնվեց. «Ասում եմ՝ Պողոսյան կա այս դպրոցում՝ հայոց լեզվի ուսուցչուհի, ես նրանից կհարցնեմ»: Ասում եմ, որ գտնես նրան, կարծիքը ինձ էլ կհայտնես: Եվ րոպեներ անց ներողություն խնդրեց նա. արդեն համաձայն էր տողադարձի իմ ասած հնարավոր ձևերին:

Հեղինակության հարց է:

Հիշում եմ նաև, որ մի գյուղում, անցած տարի էր, մի արարողակարգի ժամանակ սեղան պիտի դեկավարեր հայոց լեզվի և գրականության՝ տարիների վաստակ ունեցող ուսուցիչներից մեկը: Տխրության սեղան էր: Ինձ ասացին, որ այդ ուսուցիչը հրաժարվել է, թե ինչ է, հեռվից տեսել է, որ հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի Նատաշա Պողոսյանն է այդտեղ...

Իհարկե, չթողեցինք, որ հրաժարվեր, բայց ամենամեծ, հաճելի զգացումն ուսուցչի համար իր հեղինակությունն է, որ շրջապատում նա հարգված է լինում, անուն ունի...

Այսօրվա դպրոցը, ուսումնական և կրթական գործի հետ կապված, ի՞նչ մրահոգություններ ունի: Անշուշտ, այսօրվա դպրոցն այդքան էլ պարզունակ մի աշխարհ չէ և երբեք էլ չի եղել, առավել ևս հիմա՝ լրահոսի, համացանցի հետ կապված: Ինֆորմացիոն հեղեղը էկրանից ամենուր քափվում է, երեխան շա՛տ-շատ գիտի,

երբեմն անհարկավոր բաներն ավելի շատ, քան հարկավորը:

Ի՞նչ մտահոգություններ են Ձեզ պատում այսօր:

Ներկա դրությամբ, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներից օգտվելու առումով, ուսուցիչը մի քիչ հետ է մնում աշակերտներից: Թվում է՝ նրանք մի քայլ առաջ են մեզանից: Իհարկե, դա այն ուսուցիչներին է վերաբերում, ովքեր համակարգչից չեն օգտվում: Ուսուցչի աշխատանքը, իրոք, դժվար է, երբ մեր դիմաց նստած է աշակերտ, որ լսում է ադրբեջանական հեռուստանախագիտություններ, տեսնում կացնով մարդասպանություն գործած Սաֆարովին ազատած և նրան հերոսացրած... Եվ արդարության ջատագով ուսուցիչը պիտի արդեն հիշեցնի նույն արդարությունից խոսող աշակերտներին, որ ապրում ենք մի այնպիսի ժամանակաշրջանում, որ մեր կողքին իսկապես տեսնելու ենք այդպիսի անարդարություններ...

Թումանյանով պիպի պատասխանել, որ բերանն արնոյր մարդակերը հազար դարում հազիվ դարչավ մարդասպան:

Այո՛, միաժամանակ ես ուրախանում եմ, որ իմ աշակերտուհու շարադրության մեջ ընթերցում եմ. «Հայատյաց գազան, թույլ չեմ տա քո նախնյաց ժանգոտած կացնով հարձակվես մեզ վրա, քո արնոտ լեշը կընկնի մեր հողի վրա, իսկ քո գարշահոտը մեզ պետք չէ»:

Այսօրվա աշակերտը շատ լավ է ամեն ինչ նկատում, տեսնում, ուսուցիչն էլ, եթե չի զբաղվում իր ինքնակրթությամբ, դժվարության առաջ է կանգնում: Աշակերտն իր հարցերով նրան «հաղթում է» դասարանում, ինքնաբերաբար պահ է լինում, ուսուցիչը «կուլ է գնում» աշակերտների հարցերին: Հետևաբար, մեր երիտասարդ ուսուցիչներին կցանկանայի՝ իրենց վրա աշխատեն այնքան, որ հարցերի «տարափին» էլ կարողանան դիմանալ:

Ծրագրերի, դասագրքերի մասին ի՞նչ կասեիր:

Հակասություններ կան բավականաչափ: Ուստարվա սկզբին 8-րդ դասարանցին Բաֆֆու «Խենթ» է ուսումնասիրում գրականությունից նոր դասագրքով, այդ նույն դասանյութով է ավարտվում 9-րդ դասարանի գրականության հին դասագիրքը, որը դեռ գործածության մեջ է: Հայոց լեզվի դասագրքերում իբր դասանյութերի բեռնա-

թափում է եղել... Վերջերս որակական ածականի համեմատության աստիճանները բացատրելուց հետո հարաբերական ածականների մասին եմ խոսում, թերթում ենք դասագիրքը, ածականների երկրորդ տեսակի մասին թուուցիկ տեղեկություն է տրված միայն թեմայի սկզբում, այնինչ այն դժվար ընկալվող նյութ է:

Այսինքն՝ բեռնաթափման արդյունքում չպետք է թեմաներ կրճատել: Կամ գոյականի հոլովումները նախկին դասագրքերում համարյա առանձին-առանձին ուսումնասիրվում էր, իսկ հիմա սեռական հոլով ուսումնասիրելիս թեթևակի բացատրվում է նաև ութ հոլովումների մասին, որոնք չի հասցնում աշակերտն ընկալել: Եթե ուսուցիչը տեղյակ է նախորդ դասագրքերին, հմուտ է իր մասնագիտության մեջ, կարողանում է բացատրել, հասկացնել աշակերտներին տվյալ դասանյութը, բայց վաղը կամ մյուս օրը երիտասարդ ուսուցիչը, որ մտնի դասարան, նա դասագրքի սահմանում ինչքան որ տրված է, այնքանն է փոխանցելու աշակերտներին, այդ դեպքում ինչպե՞ս է ընկալվելու նյութը նրանց կողմից:

Ես ուղղակի զարմանում եմ, գտնում եմ, որ բեռնաթափումը ճիշտ չէ: Աշակերտների աշխատանքը թեթևացնելու նպատակով է, թե ինչ, միևնույն է, իմ բաժին նյութը որքան ես հարմար եմ գտնում, այնքանն էլ փոխանցում եմ...

Իսկ թեստային առաջադրանքներին ինչպե՞ս եք վերաբերվում:

Թեստային առաջադրանքները առավել ևս սխալ եմ համարում: Մի երկու տարի առաջ դպրոցի ամենաթույլ աշակերտներից մեկը, որ հազիվ «4» էր գնահատվել, որպեսզի ավարտեր 9-րդ դասարանը, նույն դասարանի լավ սովորող աշակերտուհու հետ հավասար, այստեղից-այնտեղից օգտվելով, հայոց լեզվի քննությունը 15 միավոր ստացավ:

Թեստերի միջոցով գիտելիք ստուգելը, ընդհանրապես, սխալ եմ համարում, երանի եմ տալիս մեր ժամանակներին, որ բանավոր քննություն էինք հանձնում, ինչքա՞ն էինք չարչարվում: Կան սովորողներ դպրոցում, բայց թույլ կարողությունների տեր աշակերտներն էլ, նրանց հետ հավասար, համոզված եմ, որ ընդունվելու են բուհ:

Յավոր, ճշմարտություն է:

Չեր աշակերտները փարբեր փարիների առարկայական օլիմպիադաներում բարձր ցուցանիշներ են արձանագրել, ինչու՞մն է Չեր հաջողության գաղտնիքը: Երևի ցանկացած ուսուցիչ կնախանջեր Չեզ այդ հարցում:

Գաղտնիքներ չեմ տեսնում, աշխատում եմ շատ սովորական: Իմ կարծիքով, եթե ուսուցիչը խիղճը հանգիստ աշխատի աշակերտների հետ, կհասնի հաջողության: Վերջին տասը տարվա ընթացքում իմ աշակերտներից յոթը մասնակցել են ՀՀ առարկայական օլիմպիադաներին և հաջողությամբ վերադարձել (գովասանագրերով): Ես գոհ էի նրանց ձեռքբերումներից, բայց այդքան էլ հիացած չէի նրանց ունեցած գիտելիքներով:

Անցյալ տարի օլիմպիադայի շրջանային փուլին գրականությունից մասնակցեցին 10-րդ դասարանի իմ երեք աշակերտուհին, որոնք էլ հետո շրջանը ներկայացրին հանրապետական փուլում: Ասում եմ. «Եթե մեր շրջանի լավագույնները դուք եք, ուրեմն ողբերգություն է»:

Շատերն են ինձ հարցնում, առանձնապես՝ գյուղական դպրոցների ուսուցիչներից, թե ո՞րն է գաղտնիքը իմ աշակերտների ձեռք բերած հաջողությունների, ինչպե՞ս է նրանց մատուցվում նյութը կամ ի՞նչ գրքերով եմ պարապում:

Իմ խորհուրդը նույնն է. «Ինչ որ գրված է գրքում, մատուցե՛ք, հաջողության կհասնեք»:

Ուզում եմ սրեղծագործական շարադրությունների մասին խոսել: Հինա համացանցը լեցուն է շարադրություններով, ռեֆերատներով: Վերջին փարիներին իմ ձեռքն է ընկել գիրք՝ շարադրությունների ժողովածու: Ինչպե՞ս կարելի է, մեր սովորելու փարիներին նման բան չկար, մեր մարքով էլ չէր անցնում դա: Սրեղծագործելը բոլորին չի տրված, և բոլորը չէ, որ կարող են սրեղծագործական ունակություններ ունենալ և իրենց մտածածը փոխանցել թերթի վրա այդքան գրագեղ ու այդքան հեղափոխիչ:

Ինչպե՞ս է Չեզ հաջողվում զարգացնել նրանց սրեղծագործա-

կան ունակությունները, որի արդյունքում Ձեր աշակերպները միշտ շարադրությունների մրցույթների են մասնակցում և մրցանակային փեղեր գրավում:

Բոլոր աշակերտները չեն կարող ստեղծագործել, բայց ստեղծագործական հակում ունեցողների հետ կարելի է մի փոքր աշխատել: Նախ՝ աշակերտը պետք է գիտակցի, որ խոսքը պատկերավոր պիտի լինի, արտահայտիչ: Պատկերավորման արտահայտչական միջոցների մասին նախորդ տարիներին 9-րդ դասարանում ուսումնասիրվում էր: Ոճաբանություն էինք անցնում հայոց լեզվից: Ուսուցիչներ կային՝ դժգոհում էին, որ անհասկանալի է, դժվար է ընկալվում: Բայց այդ դասագրքում մանրամասնորեն բացատրվում էր պատկերավորման արտահայտչամիջոցների մասին՝ համեմատություն, փոխաբերություն, մակդիր...

Որևէ ստեղծագործություն ուսումնասիրելիս փորձում են աշակերտների ուշադրությունը սևեռել քաղաքի, գյուղի, բնության նկարագրություններին:

Այսպես՝ «Եվ քարավանը Աբու- Լալայի՝ աղբյուրի մման մեղմ կարկաչելով...»: Իսահակյանը տեսնենք՝ ինչ պատկեր է ստեղծել. քարավանի դանդաղ ընթացքը համեմատել է աղբյուրի կարկաչի հետ: Կամ Բակունցի «Ալպիական մանուշակ» է ուսումնասիրվում, փորձում են աշակերտներին նկատել տալ, թե ինչպիսի պատկերներ է ստեղծել գրողը: Եվ ահա իմ աշակերտուհու գրավորում ընթերցում են. «Ես էլ իմ երիտասարդ հանրապետության մման՝ 15-ամյա աղջնակս, ծաղկել, փթթել են ուզում...»:

Միաժամանակ աշակերտների մոտ, ստեղծագործական երևակայությունը զարգացնելու նպատակով, փորձում են նյութին ժամանակակից բնույթ տալ:

Ասենք, Պետրոս Դուրյան են անցնում. «Աղջիկներ, պատկերացրեք բանաստեղծի երևակայական գեղեցկուհին եք և ձեր հիանալի մի խոսքը նրան կենդանություն կպարզևի, ավելի լավ հոգեկան վիճակ կստեղծի հիվանդ բանաստեղծի համար»:

Եվ ահա այդ «դերին» դժվար համակերպվող աշակերտուհիների մոտ մտքեր են նկատում. «Երևակայությամբ ես Դուրյանի մոտ էի,

նույն սենյակում...նայում էի հիվանդ բանաստեղծին, իսկ նա քնք-
շանքով շոյում էր իմ մազերը և շշնջում. «Ես կ'փրկվիմ միայն քեզ-
նով...»»:

Աշակերտուհիներից մեկը, ճերմակ ամպի վրա նստած, տեսու-
թյան է գնում բանաստեղծին, մեկ ուրիշը քամու նվազակցությամբ
սիրով պարում է բանաստեղծի հետ: Երևակայական պատկերների
ստեղծման արդյունքում տեսնում ենք, որ կարելի է, այսպես ասած,
«բանեցնել» աշակերտներին:

Համոզված եմ, որ եթե 20 աշակերտանոց դասարանում 3-4 աշա-
կերտ ստեղծագործական կարողություն է ունենում, դա հաջողու-
թուն է ուսուցչի համար:

Ուրիշ ի՞նչ ձևերով եք փորձում հեղափոխել դասը:

***Ես «Լուսարար» քերթի միջոցով ծանոթացել եմ Չեր մեթոդա-
կան, մանկավարժական բնույթի հոդվածներին և միշտ էլ հիացել
եմ Չեր մտքի թռիչքով: Ինչպե՞ս եք կարողանում Դուք աշխատել
դասի վրա, ինչպե՞ս եք պրպտումներ անում: Այսօր մեր դպրոց-
ներում, իհարկե, շա՛ր ու շար են պակասում պրպտող, ստեղծա-
գործող ուսուցիչները:***

Այսօրվա դրությամբ ուսուցիչը, նախկին ավանդական ձևերին
կառչած, դժվարությամբ է համակերպվում նոր մեթոդներին: Պա-
տահում է, որ մեկ դասաժամը չի բավարարում ավանդականի ու նոր
մեթոդի համատեղությամբ դասը վարել: Շատ հետաքրքիր է խմբա-
յին հետազոտության մեթոդը, առավել ևս, երբ տեղեկացնում ես, որ
խմբի հինգ աշակերտից այդ առաջադրանքը պետք է ներկայացնի
թույլ կարողությունների տեր աշակերտը: Ինչպիսի՞ ոգևորությամբ
են մյուս աշակերտները նրան սովորեցնում, որ նա կարողանա լավ
ներկայանա, չէ՞ որ խմբի գնահատականը նրանից է կախված: Այ-
սինքն՝ աշակերտակենտրոն ուսուցմանը պետք է նախընտրությունը
տալ, որին շատ ուսուցիչներ չեն համակերպվում:

***Եթե Չեզ հնարավորություն չորվեր դպրոցում բարեփոխումներ
կատարելու, ինչի՞ց կսկսեիր:***

Երևի ուսուցիչներից: Միշտ ասում ենք, որ լավ պայմաններ ենք

ուզում, վերանորոգված լինի դպրոցը, պայմանները նորմալ լինեն, բայց արդյո՞ք ուսուցիչն ինչ որ անհաժեշտ է, այն էլ կարողանում է փոխանցել աշակերտներին:

Ուսուցիչների ատեստավորում է եղել, որի հանձնաժողովի անդամ են եղել: 30-35 տարվա մանկավարժական ստաժ ունեցող ուսուցչի մասին եթե տեսչավորման արդյունքում թերություններ են գրանցվում բավականաչափ, ուրեմն նա ուսուցիչ չէ: Ուսուցիչը պետք է ինքն իրեն կատարելագործի:

Շնորհակալություն, սիկի՛ն Պողոսյան, հեղափոխիչ գրույցի համար: Հուսանք՝ դեռ կհանդիպենք մեր «Հայուհու» հյուրասարահում:

***Զրույցը վարեց Մելանյա ՄԻԼՈՆՅԱՆԸ
12.12.2012թ.***

ԿՈՉՄԱՆԸ ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ

Հարցագրույց

Այսօրվա արցախցի մրավորականի արժեհամակարգի և անող սերնդի կրթության ու դաստիարակության մասին է մեր հարցագրույցը Մարտակերպի Վլադիմիր Բալայանի անվան հ. 1 դպրոցի վաստակաշատ ուսուցչուհի Նարաշա ՊՈԳՈՍՅԱՆԻ հետ:

Տիկին Պողոսյան, Ձեր 34-ամյա մանկավարժական գործունեությունն ի՞նչ ճշմարտության է հանգեցրել և ի՞նչ կարևոր կյանքի դաս է փվել ուսուցչուհի Պողոսյանին:

Կյանքում միշտ էլ կարևորել եմ աշխատասիրությունը: Ինչ հաջողություններ էլ ունեցել եմ, իմ տքնաջան աշխատանքի արդյունքն է: Այդ տարիներին բախվել եմ անարդարության դեպքերի, որ, կարելի է ասել, ինձ փոքր-ինչ ըմբոստ է դարձրել, կրակոտ, բայց միշտ էլ մնացել եմ պետականամետ մի անձնավորություն, որ ապրում է իր երկրի հոգսերով, սիրում է իր հողը, իր ժողովրդին:

Ես պաշտում եմ արարող մարդուն՝ անկախ իր մասնագիտությունից: Մանրամասնել չեմ ուզում, բայց կյանքից շատ դասեր եմ քաղել և դժվարություններին դիմակայելու անհողողող կամքով միշտ էլ հավատարիմ եմ մնացել այն հայտնի համոզմունքին, որ «Աշխատասիրությունն է բոլոր առաքինությունների մայրը»:

Ո՞ր փարիներն եք համարում Ձեր և, ընդհանրապես, մանկավարժի համար գործունեության ամենաբեղուն շրջանը:

Իմ մանկավարժական գործունեությունը երկու շրջան է ունեցել: Մինչ Արցախյան պատերազմը մանկավարժի հմայքը չեմ զգացել: Աշխատել եմ պիոներտանը՝ որպես գեղմասավար, գիշերօթիկ միջնակարգ դպրոցում՝ դաստիարակչուհի, հեռակա երեկոյան դպրոցի ուսուցչուհի, շրջանային լուսաշխատողների տան տնօրեն և մեծ ցավ զգացել, որ գերազանց գնահատականներով բուռն եմ ավարտել, բայց զուտ իմ մասնագիտությամբ՝ որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի, չեմ կարողացել «տեղավորվել» դպրոցում: Դա իմ

երագանքն է եղել, և այն իրականացավ հետպատերազմյան շրջանում՝ 1996թ., երբ բռնագաղթից հետո, օտար ավերից վերադառնալով, աշխատանքի ընդունվեցի Մարտակերտի Վլ. Բալայանի անվան միջնակարգ դպրոցում՝ որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի, որի համար երախտապարտ եմ տնօրեն Լիդիա Պետրոսյանին: Համարյա տասնյոթ տարի է անցել. դա ես համարում եմ իմ մանկավարժական գործունեության ամենաբեղուն շրջանը:

Մեր օրերում ի՞նչ արժեհամակարգ պեպք է ունենա մրավորականը:

Առաջին հերթին նա պետք է բարոյական բարձր արժեքներ ունենա: Այստեղ գերիշխող պիտի լինեն ազնվությունը, հաստատակամությունը, ճշմարտացիությունը, հայրենասիրությունը... Դրանց կողքին տեսնում եմ նաև մասնագիտական պատշաճ պատրաստվածություն ունեցող և համակողմանիորեն զարգացած մտավորականի կերպար, որն ունի նաև պետական մտածելակերպ:

Լինել հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի՝ կրկնակի պարտավորեցնող է, քանզի մատաղ սերնդի արժեհամակարգի ձևավորման գործում հույժ կարևոր դեր է վերապահվում մայրենիի ջատագովներին:

Ո՞րն է աշակերտի համար հայոց լեզվի և գրականության անձայրածիր գանձարանի դռները բացելու Ձեր ոսկե բանալին:

Առանձին գաղտնիքներ չկան, մեզանից յուրաքանչյուրն իր սաներին սովորեցնում է հայերեն մտածել, որպեսզի հավատարիմ մնան մայրենիի յուրահատկություններին, իսկ գրականությունն էլ այն առարկան է, որով կարելի է ներագդել աշակերտի ներաշխարհի վրա:

Բազմաթիվ են իմ այն աշակերտները, ովքեր, հայոց լեզվի և գրականության անձայրածիր գանձարանն ուսումնասիրելով, արդարացրել են իմ սպասելիքները՝ տարիների ընթացքում բարձր միավորներ վաստակելով ԼՂՀ առարկայական օլիմպիադաներում: Վերջին տասը տարվա ընթացքում յոթ տարի շրջանից իմ աշակերտները մասնակցել են հայաստանյան առարկայական օլիմպի-

աղաների եզրափակիչ փուլերին և վերադարձել գովասանագրերով: Ավելացնենք, որ նրանք աչքի են ընկել նաև շարադրությունների մրցույթներում:

Ազգային ինքնագիտակցության ու մայրաղ սերնդի արժեհամակարգի ձևավորման գործում դարձյալ կենտրոնական դեմքը ուսուցիչն է... Արդյո՞ք այսօր դաստիարակվում է արժեքներ գնահատող սերունդ:

Ես դրանում ավելի քան համոզված եմ: Գպրոցական նստարանից է սկսում ձևավորվել հայրենիքի պաշտպանության գաղափարը: Այսօր դպրոցը հայրենիքի պաշտպանի ձևավորման բարդ ու պատասխանատու աշխատանքն է կատարում: Այսօրվա սերունդն Արցախյան ազատամարտում հաղթանակած ժողովրդի սերունդն է, իսկ դա մեզ հպարտանալու առիթ է տալիս:

Ո՞րք կհամարեիք մանկավարժի ծանր ու պատվաբեր գործի գնահատականը: Դուք Ձեզ զգո՞ւմ եք գնահատված:

Կրթության և գիտության նախարարությունը միշտ էլ գնահատել է իմ մանկավարժական եռանդն ու ներդրումը՝ արտահայտելով այն հանրակրթության ոլորտի տարբեր մրցութային ու ամփոփիչ արարողությունների ժամանակ (պատվոգրեր և դրամական պարգևներ):

Դեռևս 2001 և 2002 թվականներին երկու տարի անընդմեջ մասնակցել եմ «Տարվա լավագույն ուսուցիչ» մրցույթին և շրջանում ճանաչվել որպես հայոց լեզվի և գրականության լավագույն ուսուցչուհի:

2011 թ. պարգևատրվել եմ ԼՂՀ վարչապետի հուշամեդալով: Այս գնահատանքներին ես արժանացել եմ իմ սաների ձեռք բերած հաջողությունների շնորհիվ: Մի ներքին հպարտության զգացում կա իմ մեջ, որն ինձ պարտավորեցնում է սիրել ու սիրված լինել, որով ինձ զգում եմ գնահատված: Այն, որ ուսուցչուհի եմ, դա էլ ինձ հպարտանալու առիթ է տալիս: Իսկ ինչ վերաբերում է կառավարական բարձր պարգևներին, որոնց արժանանում եմ շատ մանկավարժներ, առաջարկություն ունեմ, որի մասին ամիսներ առաջ դիմել եմ նաև կառավարությանը: Ինչո՞ւ կրթության համակարգում չկան համապա-

տասխան չափորոշիչներ, որպեսզի դրանց համապատասխանող մանկավարժներն արժանանային կառավարական բարձր պարգևների: Այդ դեպքում, համոզված եմ, լիովին կապահովվեք արդարության սկզբունքը:

Չարինե ՍԱՌԱՋՅԱՆ
Ազատ Արցախ, 10.01.2013 թիվ

ՆԱՏԱՇԱ ՄԻՔԱՅԵԼԻ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

**ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ԻՄ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿԸ**

*Խմբագիր՝
Սրբագրիչ՝
Համակարգչային
շարվածքը՝
Էջադրումը՝*

*Լուսինե Ղարախանյան
Զարինե Սառաջյան
Թամարա Գրիգորյանի
Լուսինե Բաղդասարյանի*

*Թուղթը՝ օֆսեթ, փպագրությունը՝ օֆսեթ, չափսը՝ 60x84/16:
Ծավալը՝ 9 փպ. մամուլ: Տպաքանակը՝ 300:*

*Տպագրվել է «Դիզակ պլյուս» հրատարակչության փպարանում
Հ. Հակոբյան 25
Ստեփանակերտ 2013*